

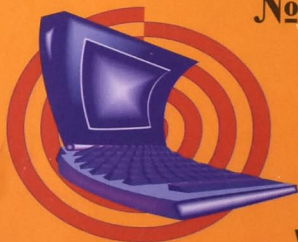

ISSN 2219-5882

KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ İNFORMASIYA

Elmi-nəzəri və praktiki jurnal

№ 1 (22)

2017

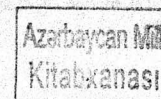
KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ İNFORMASIYA

ELMİ-NƏZƏRİ
VƏ PRAKTİKİ JURNAL

№ 1 (22)

*“Kitabxanaşünaslıq və informasiya” jurnalı
08.10.2010-cu il tarixində Beynəlxalq İSSN
Mərkəzi (Paris, Fransa) tərəfindən 2219-5882
saylı nömrə ilə ardı davam edən nəşrlərin
beynəlxalq reyestrinə daxil edilmişdir.*

22654

Bakı – 2017

**Təsisçi və
baş redaktor:**

Abuzər XƏLƏFOV
*Əməkdar elm xadimi, BDU-nun fəxri professoru,
BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalasdırma
Akademiyasının akademiki, tarix elmləri doktoru,
professor*

**Baş redaktor
müavini:**

Knyaz ASLAN
*Fəlsəfə doktoru
(pedaqogika üzrə), dosent*

Məsul katib:

Pərviz KAZİMİ
*Fəlsəfə doktoru
(tarix üzrə), dosent*

Redaksiya heyəti:

Zülfü Toman, *Türkiyə Milli Kitabxanasının direktoru*
Roman Motulskiy, *Belarus Milli Kitabxanasının direktoru*
Azad Qurbanov, *fəlsəfə doktoru (fizika-riyaziyyat elmləri üzrə), dosent, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekanı*
Aybəniz Əliyeva-Kəngərli, *filologiya elmləri doktoru*
Xəlil İsmayılov, *tarix elmləri doktoru, professor*
Umutkan Munalbaeva, *Qazaxıstan Milli Akademik Kitabxanasının direktoru*
Kərim Tahirov, *fəlsəfə doktoru (tarix üzrə), Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru*
Mayıl Əhmədov, *Prezident Kitabxanasının direktoru*
Lətifə Məmmədova, *fəlsəfə doktoru (tarix üzrə)*
Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin sektor müdiri
İrina Juravlyova, *V.N.Karazin adına Xarkov Milli Universiteti Mərkəzi Elmi Kitabxanasının direktoru*
Vladimir Klyuyev, *pedaqoji elmlər namizədi, professor*
Elçin Əhmədov, *fəlsəfə doktoru (pedaqogika üzrə), dosent*
Nadir İsmayılov, *fəlsəfə doktoru (pedaqogika üzrə), dosent*

Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmışdır.
Şəhadətnamə № 3135, 16.03.2010.

Redaksiyanın ünvanı: Az 1014, Bakı, Rəsul Rza küç., 125
Bakı Dövlət Universiteti, 2 saylı tədris korpusu, mərtəbə 4, otaq № 410
Əlaqə telefonu: 439-03-66; (050) 365-48-41
№1 (22) Yanvar-Aprel, 2017

LIBRARY SCIENCE AND INFORMATION

SCIENTIFICO-THEORETICAL
AND PRACTICAL JOURNAL

№ 1 (22)

*The journal of «Library science and information»
dates in 08.10.2010 was included to the interna-
tional schedule by ISSN Centre (Paris, France)
numbered 2219-5882 with the regulation of publi-
cations to be continued.*

**Founder and
Editor-in-chief:**

Abuzar KHALAFOV
*Honoured Science worker, honored professor of
BSU, Academician of International
Information Academy by UNO, Doctor of History
professor*

**Assistant
editor-in-chief:**

Knyaz ASLAN
*Doctor of Philosophy
(of Pedagogy),
associate professor*

Executive Secretary:

Parviz KAZIMI
*Doctor of Philosophy
(of History)*

Editorial board:

Zulfi Toman, *Director of the National Library of Turkey*
Roman Motulskiy, *Director of the National Library of Belarus*
Azad Qurbanov, *Doctor of Philosophy (on Physico-
mathematical)*
Aybaniz Aliyeva-Kangarli, *Doctor of Philology*
Khalil Ismayilov, *Doctor of History, professor*
Umutkan Munalbaeva, *The director of the National Academic
Library of Kazakhstan*
Karim Tahirov, *Doctor of Philosophy (on History), Chief of
the National library of Azerbaijan*
Mayıl Ahmadov, *Chief of the Presidential Library*
Latifa Mammadova, *Doctor of Philosophy (on History), Chief
of the division at Ministry of Culture of the Azerbaijan
Republic*
Irina Juravleva, *Director of Central Scientific Library of
Kharkiv National University V.N.Karazin*
Vladimir Klyuev, *Ph.D., professor*
Elchin Ahmedov, *Doctor of Philosophy (on Pedagogy), docent*
Nadir Ismayilov, *Doctor of Philosophy (on Pedagogy)*

Journals have been registered in the Justice Ministry of the Azerbaijan Republic.
Certificate 3135, 16.03.2010.

Address of the editorial office: Baku city, Az 1014, Rasul Rza str., 125
Baku State University, the 2nd teaching building, floor 4, Room 410
telephone: 439-03-66; (050) 365-48-41
№1 (22), January-April, 2017

БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ И ИНФОРМАЦИЯ

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (22)

*Журнал «Библиотекосведение и информация»
включен Международным Центром ISSN (Па-
риж, Франция) в продолжающиеся издание
международного реестра под номером 2219-
5882 с 08.10.2010*

Баку – 2017

Учредитель и главный редактор:	Абузар ХАЛАФОВ <i>Заслуженный деятель науки, почётный профессор БГУ, Академик Международной Информационной Академии при ООН, доктор исторических наук, профессор</i>
Зам. главного редактора:	Князь АСЛАН <i>Доктор философии (по педагогическим наукам), доцент</i>
Ответственный секретарь:	Парвиз КАЗЫМИ <i>Доктор философии (по историческим наукам), доцент</i>
Редакционная коллегия:	Зулфи Томан, Директор Национальной библиотеки Турецкой Республики Роман Мотульский, Директор Национальной библиотеки Беларуси Азад Гурбанов, доктор философии (по физико-математическим наукам) декан Библиотечно-информационного факультета БГУ Айбениз Алиева-Кенгерли, доктор филологических наук Халил Исмаилов, доктор исторических наук, профессор Умуткан Муналбаева, Директор Национальной библиотеки Казахстана Керим Тахиров, доктор философии (по историческим наукам) Директор Национальной библиотеки Азербайджана Маил Ахмедов, Директор Президентской Библиотеки Ляйфа Мамедова, доктор философии (по историческим наукам) Ирина Журавлева, директор Центральной научной библиотеки Харьковского национального университета имени В.Н.Каразина Владимир Ключев, кандидат педагогических наук, профессор Ельчин Ахмедов, доктор философии (по педагогическим наукам), доцент Надир Исмаилов, доктор философии (по педагогическим наукам)

Журнал зарегистрирован в Министерстве Юстиции Азербайджанской Республики.
Свидетельство № 3135, 16.03.2010.

Адрес редакции: г. Баку, Аз 1014, ул. Расул Рзы, 125
Бакинский Государственный Университет, учебный корпус №2, 4-ый этаж, комната № 410
Телефоны связи: 439-03-66; (050) 365-48-41
№1 (22), Январь-Апрель, 2017

ELEKTRON SƏNƏD DÖVRİYYƏSİ SİSTEMLƏRİNDƏ İNFORMASIYANIN TƏHLÜKƏSİZLİYİ PROBLEMİ

QURBANOV A.İ.

BDU, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekani, dosent

MÜTƏLLİMOVA S.F.

**"B.est Solutions" şirkətinin İnformasiya Texnologiyaları üzrə
Baş mütəxəssisi**

Məqalədə elektron sənəd dövriyyəsi sistemlərinin ümumi xarakteristikaları, əhəmiyyəti haqda məlumat verilmiş, informasiya təhlükəsizliyinin həlli üsulları şərh olunmuşdur. Həmçinin elektron imza, mobil imza və kompüter steqanoqrafiyası üsulları haqda danışılmışdır.

Açar sözlər: elektron sənəd, elektron sənəd dövriyyəsi sistemi, informasiya təhlükəsizliyi, elektron imza, mobil imza, kompüter steqanoqrafik üsulları.

Ölkə Prezidentinin sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişafı Naminə İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları üzrə Milli Strategiyada müəssisələrdə elektron idarəetmə sisteminin tətbiqi müasir dövrdə əsas vəzifələrdən biri olaraq irəli sürülmüşdür. Elektron idarəetmə sistemi üç komponentdən ibarətdir: **Elektron maliyyə və mühasibatlıq sistemi, Elektron sənəd dövriyyəsi sistemi və İnsan resurslarının idarəetmə sistemi.** Hər üç komponent vahid verilənlər bazasından istifadə etməklə veb interfeys vasitəsilə bir-birilə qarşılıqlı informasiya mübadiləsi edərək fəaliyyət göstərir.

Elektron sənəd dövriyyəsi sisteminin tətbiqi müəssisələrdə "kağızsız texnologiya" əsasında elektron kargüzarlığın tətbiqini, icraya nəzarətin effektivliyinin yüksəldilməsinə, işçi heyətin informasiya texnologiyalarından istifadəsinin genişləndirilməsinə gətirib çıxarır.

"Forrester Research"-in məlumatına görə, "Fortune 500" siyahısına daxil olan şirkətlərdən 38 % hesab edir ki, müasir tələblərə cavab verən elektron sənəd dövriyyəsi sisteminin tətbiqi onların biznesinin uğurlu inkişafı üçün qaçılmazdır. Bu fikirlə müvafiq sahə üzrə araşdırma aparan mütəxəssislər də razılaşırlar. Onların da əksər hissəsi elektron sənəd dövriyyəsinin şirkətlərin fəaliyyətində mühüm rol oynadığını bildirirlər. Məsələn, "Siemens Business Services" şirkətinin sözügedən sistemin tətbiqi ilə bağlı gəlidiyi qənaət belədir:

- işçi heyətin əmək məhsuldarlığı 20-25 % yüksəlir;
- elektron sənədlərdən ibarət arxiv kağız sənədlərin toplanılmasından daha ucuz başa gəlir.

Elektron sənəd dövriyyəsinin tətbiqinin həm taktiki, həm də strateji əhəmiyyəti vardır. Taktiki üstünlüyə sənədlərin arxivləşdirilməsinə sərf olunan xərclərin kəskin azalması, kağız sənədlərin yerləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş yerlərin boşalması, sənədlərin üzünün çıxarılmasına ayrılan xərclərin ixtisarı, işçi heyət və avadanlıqlar üçün nəzərdə tutulmuş xərclərin azalması və s. aiddir.

Sistemin strateji əhəmiyyəti dedikdə isə şirkətin və ya müəssisənin işinin məhsuldarlığının artması ilə əlaqədar olaraq yeni üstünlüklərin meydana çıxması nəzərdə tutulur. Bunlar əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

- sənəd üzərində kollektiv şəkildə işləmək imkanı;
  - sənəd axtarışı və seçimi prosesinin əhəmiyyətli dərəcədə sürətlənməsi;
  - informasiya təhlükəsizliyinin yüksək səviyyədə təminatı (elektron sənəd dövriyyəsinin tətbiqi zamanı hər kəs yalnız öz səlahiyyətləri daxilində olan məlumatları əldə edə bilər);
  - sənədlərin daha uzun müddət və daha rahat şəkildə qorunub saxlanması;
  - sənədlərin icrasına nəzarətin gücləndirilməsi;
  - sənədin itməsi və korlanması riskinin azalması: istifadəçi sənədlərin nüsxələri ilə işlədiyi üçün orijinal variantın itməsi və korlanması mümkün deyil;
  - sənədə sanksiyalaşdırılmamış giriş riskinin azalması: kağız sənədlərlə müqayisədə elektron sənədlərin etibarlılıq və təhlükəsizlik səviyyəsi daha yüksək olduğundan, onları daima nəzarətdə saxlamaq mümkündür.
  - sənədlərin üzünün köçürülməsinə və eyni sənədin bir neçə nüsxədə saxlanılmasına ehtiyacın qalmaması: razılaşdırılmış və imzalanmış daxili sənədlərin üzünün çıxarılmasına gerek olmadığı üçün xərclər bir qədər də azalır;
  - elektron sənəd arxivi üçün tələb olunan xərclərin əvvəlki ilə müqayisədə kəskin aşağı düşməsi və arxivdəki məlumatların operativ əldə olunması: daha uzunmüddətli və etibarlı olan elektron daşıyıcılar nə boş yer, nə əlavə fiziki qüvvə, nə də böyük maddi vəsait tələb edir.
- Elektron sənəd dövriyyəsi sistemi aşağıdakı imkanları yaradır:
- əməkdaşın iş vaxtının qeyri-məhsuldar hissəsini ixtisar etmək;
  - sənədlərin itirilməsi və kommərsiya sirlərinin sızdırılması ilə bağlı maliyyə itkilərini azaltmaq;
  - verilmiş tapşırıqları istifadəçiyə xatırlatmaq funksiyası: elektron sənəd dövriyyəsi istifadəçini yoxlamaların yaxınlaşması ilə bağlı öncədən xəbərdar edir;
  - işin effektivliyinin qiymətləndirilməsi funksiyası: istifadəçinin həyata keçirdiyi bütün əməliyyatlar, gördüyü bütün işlər yaddaşda qaldığı üçün onun fəaliyyətini qiymətləndirmək mümkündür;

• korporativ biliklərin toplanması, əməkdaşların bilmədiklərini tez bir zamanda öyrənə və bir-birlərini əvəz edə bilmələri: kadr dəyişikliyi baş versə də, yeni əməkdaş ona lazım olan sənədi asanlıqla əldə edib, bu barədə məlumatlı ola bilər.

Beləliklə, müəssisədə sənəd dövriyyəsinin effektiv şəkildə tətbiqinin nəticəsi olaraq şəffafliq təmin olunur, bürokratik maneələr aradan qaldırılır, əməkdaşların məsuliyyətinin artması, onların aktual informasiyalarla təmin olunması, müştərilərə təklif olunan xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsi, daxili xərclər və risklərin minimuma endirilməsi, kommərsiya sirlərinin etibarlı qorunub saxlanması təmin olunur.

Kağızsız sənəd dövriyyəsi texnologiyasının tətbiqi və genişlənməsi bir çox müsbət cəhətləri ilə yanaşı gündəlik fəaliyyətdə informasiya təhlükəsizliyi probleminin həllini də tələb edir. İnformasiya təhlükəsizliyi istifadəçi autentifikasiyası və steqanoqrafik üsullarla təmin olunur. İstifadəçi autentifikasiyası üsulu olaraq əsasən elektron və Asan İmza mobil elektron imza üsullarından istifadə olunur. Qeyd edək ki, respublikamızda elektron sənəd dövriyyəsi sistemlərində elektron imzanın tətbiqi mexanizmləri "Elektron imza və elektron sənəd haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2004) ilə nizamlanır. Bu qanuna uyğun olaraq elektron imza əl imzasına bərabər tutularaq, eyni hüquqi statusa malik olub aşağıdakıları təmin edir:

- sənədi göndərən mənbəni, yəni sənədin həqiqətən onu imzalayan şəxs tərəfindən göndərildiyini təsdiq edir. Sənədin təyinatından asılı olaraq, "müəllif", "edilmiş dəyişikliklər", "tarix" və digər atributlar imzalana bilər.
  - sənədi imzalayan və alan şəxslərin bu sənədlə bağlı hər hansı məsuliyyətdən (müəlliflikdən, sənədi alması və ya göndərməsi faktından və s.) imtina etməsinə imkan vermir.
  - göndərilən sənədin tamlığının, yəni onun təhrif olunmadan ünvana çatdırılmasının təmin edilməsinə zəmanət verir.
- Steqanoqrafik üsullar müasir dövrdə əsasən aşağıda qeyd olunan məsələlərin həlli üçün istifadə edilir:
- məxfi informasiyanın icazəsiz girişdən qorunması;
  - şəbəkə resurslarının monitorinqi və idarə olunması sistemlərini adlamaq (dof etmək);
  - informasiyanın və onu emal edən proqram təminatının kamuflyaj edilməsi (gizlədilməsi);
  - müəyyən növ intellektual mülkiyyət üzərində müəlliflik hüququnun qorunması.
- Müasir dövrdə kompüter steqanoqrafiyası üsulları iki əsas istiqamət üzrə inkişaf edir:

1. *Komputerlərdə istifadə olunan formatların xüsusi xassələrinin istifadəsinə əsaslanan üsullar:*

1.1. Komputer verilənlərinin formatlarının genişləndirilməsi üçün ehtiyat saxlanılan sahələrin istifadəsi üsulları. Nəzərə almaq lazımdır ki, genişləndirmə üçün nəzərdə tutulmuş sahələr əksər multimedia formatlarında vardır. Bu sahələr sıfır informasiya ilə doldurulur və adi proqramlar tərəfindən istifadə olunmurlar.

1.2. Mətn faylların xüsusi formatlaşdırılması üsulları. Bu üsullar da öz növbəsində bir neçə yerə bölünür.

1.2.1. Sözlərin, cümlələrin, abzasların yerlərinin dəyişdirilməsi üsulları. Bu üsullar sətirlərin yerlərinin və cümlələrdə sözlərin düzülüşünün müəyyən olunmuş qaydada dəyişdirilməsinə əsaslanır.

1.2.2. Hərflərin müəyyən mövqələrinin seçilməsi üsulu (sıfır şifr). Bu üsullar cümlələrdə, sətirlərdə və ya sözlərdə müəyyən mövqedə duran (məsələn, birinci) hərfləri istifadə etməklə məlumatın yazılmasına əsaslanır. Bu üsulların xüsusi halı kimi akrostix üsulunu (sətirlərin baş hərfləri məlumatı əmələ gətirir) göstərmək olar.

1.2.3. Formatların ekranda əks olunmayan sahələrin xüsusi xassələrinin istifadə olunması üsulları. Bu üsullar haşiyə, sitat və istinadların qoyulması gizli (görünməyən) xüsusi sahələrin istifadə olunması (məsələn, qara fonda qara rəngdə yazının mətnə daxil edilməsi) prinsiplərini özündə ehtiva edir.

1.3. Disk, disket, flash və digər yaddaş qurğularının istifadə olunmayan yerlərində məlumatların gizlədilməsi üsulları. Gizlədilən informasiya yaddaş qurğularının adi vəziyyətlərdə standart proqramlar tərəfindən istifadə olunmayan yerlərinə (məsələn, sıfırıncı cığıra, "korlanmış" sektorlara və s.) yazılır.

1.4. İmitasiyaedici funksiyaların (mumic-function) istifadə edilməsi üsulları. Bu üsul mətnlərin generasiyası prinsipinə əsaslanmışdır və özündə akrostix üsulunun ümumiləşdirilməsini ehtiva edir. Gizli məlumat üçün başa düşülən ayrıca mətn generasiya olunur və məlumat onun içində gizlədilir.

1.5. Faylı identifikasiya edən başlığın pozulması üsulları. Gizlədilən fayl şifrlənir, alınan nəticə faylından onu identifikasiya edən başlıq pozulur və yalnız şifrlənmiş məlumat saxlanılır. Alan tərəf belə faylın xassələrini bilir və həmin pozulmuş başlığa malik olur.

Üstünlükləri: reallaşdırma sadədir və PGP şifrləmə alqoritmı vasitəsilə bu üsulu reallaşdırmağa imkan verən çoxlu sayda proqram vasitələri mövcuddur.

II. *Rəqəmli fotosəkildə, rəqəmli səsə və rəqəmli videoda izafiliyin istifadə edilməsinə əsaslanan üsulları.* Adətən, rəqəmli obyektlərdə istifadə olunan baytların kiçik bitləri (sağdan birinci bitlər) çox az faydalı informasiya daşıyırlar. Onların əlavə informasiya ilə doldurulması, praktiki olaraq, həmin

rəqəmli obyektlərin qəbul edilməsinin keyfiyyətinə təsir etmir ki, bu da məxfi informasiyanın gizlədilməsinə imkan verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Мухин Н. П. Компьютерные системы управления документооборотом. - М.: Лаборатория книги, 2010 год, 58 с.
2. Куняев Н. Н., Фабричный А. Г., Дёмушкин А. С., Кондрашова Т. В. Конфиденциальное делопроизводство и защищенный электронный документооборот: учебник. - М.: Логос, 2011 год, 452 с.
3. Рябко Б. Я., Фионов А. Н. Основы современной криптографии для специалистов в информационных технологиях. - Научный мир, 2004. — 173 с.
5. Алферов А. П., Зубов А. Ю., Кузьмин А. С., Черемушкин А. В. Основы криптографии. — «Гелиос АРВ», 2002. — 480 с.
6. Нильс Фергюсон, Брюс Шнайер. Практическая криптография = Practical Cryptography: Designing and Implementing Secure Cryptographic Systems. — М.: Диалектика, 2004. — 432 с. — 3000 экз.
7. Б. А. Фороузан. Схема цифровой подписи Эль-Гамала // Управление ключами шифрования и безопасность сети / Пер. А. Н. Берлин. — Курс лекций.
8. Menezes A. J., Oorschot P. v., Vanstone S. A. Handbook of Applied Cryptography— CRC Press, 1996. — 816 p. — (Discrete Mathematics and Its Applications).
10. Мао В. Современная криптография: Теория и практика — М.: Вильямс, 2005. — 768 с.

ПРОБЛЕМА ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В СИСТЕМАХ ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБОРОТА

КУРБАНОВ А.И., МУТАЛЛИМОВА С.Ф.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются общие характеристики, значения систем электронного документооборота, методы решения информационной безопасности. Дается информация об электронной и мобильной подписи, а также о методах компьютерной стеганографии.

Ключевые слова: электронный документооборот, система электронного документооборота, информационная безопасность, электронная подпись, мобильная подпись, методы компьютерной стеганографии.

PROBLEM OF INFORMATION SECURITY IN ELECTRONIC DOCUMENT
MANAGEMENT SYSTEMS

GURBANOV A.I., MUTALLIMOVA S.F.

SUMMARY

In article are considered general characteristics, values of electronic document management systems, methods of the solution of information security. Information is given about the digital and mobile ID, and also about methods of a computer steganography.

Keywords: electronic document flow, electronic document management system, information security, digital signature, mobile ID, methods of a computer steganography.

FAKT MATERIALI ÜZƏRİNDƏ
ƏDƏBİ REDAKTƏ İŞİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

KNYAZ ASLAN

*BDU, Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
knyazaslan@mail.ru*

ŞƏHLA TAHİRQIZI

*BDU, Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrası,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
sehla_tahirqizi@mail.ru*

Məqalədə mətnədə olan fakt materialları (faktiki materiallar) üzərində ədəbi redaktə məsələləri şərh edilmişdir. Burada fakt materiallarının yoxlanılmasının növləri haqqında məlumat verilmiş, konkret nümunələr göstərilmişdir.

Açar sözlər: redaktor, fakt, fakt materialı, statistika, cədvəl, sitat.

Fakt (latın dilində "factum" – "yerinə yetirilmiş", "edilmiş" mənasını verir) həqiqi, gerçək, uydurulmayan əhvalat, hadisə və ya təzahürdür. Başqa sözlə, fakt insan biliyinin formalarından biridir, buna görə də o, mötəbərliyə, etibarlılığa, doğruluğa, səhihliyə, həqiqiliyə, gerçəkliyə malik olmalıdır. Redaksiya-nəşriyyat təcrübəsində fakt materialına bilavasitə faktlar, xüsusi isimlər, coğrafi adlar, tarixlər, statistik materiallar, sitatlar aiddir.

Məlum olduğu kimi, yazılan, yaradılan hər bir əsər müəyyən mövzu tutumuna malik olur. Onun əsasını isə faktlar, hadisələr, elmi dəlillər, təsdiqlər, inkarlar, şəxsi fikir və qənaətlər, qarşılıqlı söhbətlər və s. təşkil edir. Bu baxımdan fakt əsərin özü də, bünövrəsi, əsas tikinti materialıdır.

Fakt geniş və mürəkkəb anlayışdır. Əsərin fakt materialı bəzən düşünüldüyü kimi yalnız rəqəmlərdən, insan, yer və əşya adlarından, tarixi hadisələrdən ibarət deyil. Dövrün xarakterik hadisələri, ictimai münasibətlər, siyasi problemlər, ətraf mühit, insanların həyatı, müxtəlif proseslər, təzahürlər, baş verən reaksiyalar ayrı-ayrılıqda fakt materialına çevrilir. Həyatda mövcud olan faktların hamısını insanların görməsi, öyrənməsi mümkün deyil. Ona görə də müəlliflər əsər yazarkən yalnız gərəkli, xarakterik faktları əsas seçir, mətni onların əsasında işləyib hazırlayırlar. Deməli, əsərdə bütün faktlardan deyil, yalnız seçilmiş faktlardan söhbət gedir.

Faktlar öz xarakterinə və əhəmiyyətinə görə müxtəlif dərəcələrə bölünür. Şerti olaraq onlar əsas, ikinci və üçüncü dərəcəli faktlar adlandırılır.

Ən vacib, ən önəmli əhəmiyyətə malik olan faktlar əsas faktlardır.

Fakt müəllif tədqiqatının predmetidir. Redaktədə qəbul edilmiş fakt materialı anlayışı mətnin mənasını və predmet münasibətlərini çatdıran bütün dayaq elementlərini özündə ehtiva edir. Mətnin düzəlişi zamanı onlar düşməməli və ya dəyişikliyə məruz qalmamalıdır.

Faktiki material müəllif tərəfindən məhz müəyyən bir informasiya kimi, məntiqi sübut prosesində argument və ümumi iddialar üçün əsas kimi, nəhayət, bu və ya digər müşahidəyə əlavə edilən və onu tamamlayan illüstrasiya kimi cəlb edilə bilər.

İfadə üsulları həmişə faktiki materialın funksional təyinatı ilə şərtləndirilir.

Fakt materialının redaktəsi zamanı redaktorun vəzifələri həqiqilik (doğruluq) prinsipindən irəli gəlir. Bu vəzifələr istifadə edilən faktiki materialın etibarlılığının və düzgünlüyünün yoxlanılmasından, verilmiş faktiki materialın əlyazmada nə dərəcədə lazım olması barədə qərarın qəbul olunmasından ibarətdir. Belə ki, xüsusi isimlərin, coğrafi adların, tarixlərin çoxluğu oxucunu yorur, diqqətini yayındırır, əsərin əsas ideyasından uzaqlaşdırır, eyni zamanda onların lazımi miqdarda olmaması əsərə inamsızlıq doğura bilər. Redaktorun vəzifələrinə eləcə də xüsusi isimlərin və coğrafi adların yazılışının düzgünlüyünün yoxlanması daxildir.

Bilavasitə faktların redaktəsi

Redaktor əlyazmanın faktiki əsasının yoxlanılmasına çox diqqətlə yanaşmalıdır. Bu, o məntiqi ziddiyyətlə bağlıdır ki, əsərin konsepsiyasının qurulması üçün bütün faktları istisnasız olaraq nəzərə almaq lazımdır, lakin bu halda aydın səbəblərdən bütün faktları əlyazmada yerləşdirmək mümkün olmayacaq, faktları mütləq seçmək lazım gələcəkdir. Redaktor faktların seçilməsində müəllifin nə qədər haqlı olduğunu, obyektiv qanunauyğunluqları aşkar etməyi, faktların qarşılıqlı əlaqəsini qurmağı və onların mənasını qiymətləndirməyi hansı dərəcədə bacardığını müəyyən etməlidir. Bunun üçün yalnız faktların dəqiq öyrənilməsi və yoxlanılması deyil, həm də onların düzgün seçilməsi və dəyərləndirilməsi lazım gəlir.

Beləliklə, əlyazmanın faktiki materialının öyrənilməsi üzrə redaktorun işi özündə iki cəhəti birləşdirir. Bir tərəfdən müəllifin nə qədər düzgün olduğunun öyrənilməsi, digər tərəfdən müəllifin faktları necə hazırlamasının, çatdırmasının və qiymətləndirməsinin öyrənilməsi.

Əlyazmada bilavasitə fakt materialı məhz doğru informasiya ilə, məntiqi isbat prosesində argumentlə, illüstrasiyalarla, ictimai iddialar üçün əsaslarla kömək göstərə bilər. Redaktorun faktlarla iş metodikası lazımlı məlumatı (arayı) tez və dəqiq tapmaq, əlyazmada verilən məlumatların düzgünlüyünü yoxlamaq bacarığını özündə birləşdirir. Bu iş redaktordan zəngin soraq-məlumat ədəbiyyatı haqqında ətraflı bilik, onlardan faydalanmaq bacarığı, mətnin təhlili üsullarına yiyələnmək vərdisi tələb edir.

Redaktor tərəfindən əlyazmada fakt materialının yoxlanılmasının üç üsulu fərqləndirilir.

1) **Mötəbər mənbə ilə müqayisə.** Bu halda müəllifin əsaslandığı mənbədən istifadə etmək daha düzgün olar. İsnad edilmiş mənbəni tapmaq mümkün deyilsə, onda son nəşrdən istifadə etmək lazımdır. Soraq nəşrlərinin dairəsi kifayət qədər əhatəlidir və vaxtaşırı olaraq daha da genişlənir. Buraya ənənəvi universal ensiklopediyalar, böyük ensiklopediyaların illik məcmuələri, ensiklopediya lüğətləri, sahə üzrə ensiklopediyalar, statistik toplular, rəsmi materiallar daxildir. Soraq-məlumat nəşrləri hazırda İnternetdən istifadə etmək imkanının artması ilə bağlı əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşmişdir.

2) **Gətirilən faktların daxili yoxlanışı.** Statistik materialın yoxlanılmasının ikinci üsulu gətirilən faktların (bəzən onu eynilik prinsipi də adlandırırlar) daxili yoxlanışından ibarətdir. Bu üsuldən istifadə edərkən redaktor nəzərdə saxlamalıdır ki, əlyazmada faktlar bir-birinə uyğun olsun və onların məzmunu mətnin bütün hissələrində dəyişməsin (Məsələn: Suitilərin saxlanması üçün xüsusi gəmilərin uzunluğu 15 metrə 30 metrə qədər olur, eni isə 150 metrə çatır. Bu mətn, sözsüz, qeyri-dəqiqliyə malikdir, çünki gəminin eni onun uzunluğundan çox ola bilməz).

3) **Rəsmi təsdiqin (sübutun) alınması.** Rəsmi təsdiqin (sübutun) alınması əlyazmanın fakt materialının yoxlanılmasının üçüncü üsuludur. Əgər birinci iki üsul nəticə vermirsə, onda redaktor üçüncü üsuldən istifadə edir. Bu halda o, ya nüfuzlu ixtisaslaşdırılmış mütəxəssisə, ya da müstəqil ixtisaslaşdırılmış mütəxəssisə məsləhət üçün müraciət edə bilər.

Əlyazmada istifadə edilən faktların həqiqiliyinin qiymətləndirilməsi redaktorun üzərinə böyük məsuliyyət qoyur. O, yalnız faktların hansı məna yükünü daşdığını müəyyən etməklə, faktın özünün seçimini qiymətləndirməklə, müəllifin mülahizələrinin gedişini və müəllifin fakt əsasında çıxardığı nəticələri tədqiq etməklə kifayətlənməməli, həm də bu və ya digər faktın verilməsinin aktuallığı və operativliyi haqqında məsələni həll etməlidir. Bu tələb onunla bağlıdır ki, informasiyanın verilməsi oxucunun həmin predmet haqqında biliklərinin müasir səviyyəsinə uyğun olmalıdır, çünki ancaq bu halda informasiya onda maraq doğura bilər.

Xüsusi isimlərin və coğrafi adların redaktəsi zamanı redaktor hər şeydən əvvəl belə bir məsələni həll etməlidir ki, mətnə onların istifadəsi nə qədər lazımdır və ya əksinə, mətnə onlar kifayət qədərdirmi?

Praktik transkripsiya məsələləri, yəni xarici dilə məxsus səslərin işarələr sisteminin köməyi ilə başqa bir dildə verilməsi redaktədə böyük əhəmiyyətə malikdir. Çünki xüsusi isimlərin və coğrafi adların yazılışında uyğunsuzluq mətnin anlaşılmasını çətinləşdirir, məlumat kitabçalarından, xəritələrdən, kataloqlardan istifadə etmək imkanlarından məhrum edir. Məsələn, rus dilində

ingilis yazıçısı və dramaturqu, məşhur "Forsaytlar haqqında saqa" silsiləsinin müəllifi, Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı (1932) Con Qolsuorsinin (ingiliscə: *John Galsworthy*) soyadı 18 variantda verilir. Bu isə kataloqlarda onun əsərlərinin axtarışını xeyli çətinləşdirir.

Qeyd edək ki, Azərbaycan dilində xarici mənşəli xüsusi isimlərin və coğrafi adların verilməsinin üç ənənəvi üsulu mövcuddur.

1. Xarici adın mənasının dəqiq tərcüməsi (başqa sözlə, köçürülməsi, kalkalaşdırma, yəni başqa bir dili təqlid və ya hərfi tərcümə yolu ilə söz və ya ifadənin düzəldilməsi). Bədii ədəbiyyatda o, nisbətən nadir hallarda verilir. Belə ki, qəhrəmanın adı və ya yerin adı ədəbi obrazın varlığını (məhiyyətini) əks etdirirsə və onsuz öz mənasını itirirsə, onda həmin adın dəqiq mənası tərcümə edilir (*məsələn, Şaltay-Baltay (Шалтай-Болтай) – (Ахмаг-Ухмаг) – Humpty-Dumpty, Hündürdən uçuş adası – остров Высокопрыгия – island of Leap-high*).

Ədəbiyyatın başqa növlərində kalkalaşdırmaya əksər hallarda coğrafi adlar məruz qalır. Belə ki, onların tərcüməsinə lap çoxdan təşəbbüs göstərilmişdir (*məsələn: Aralıq dənizi – Средиземное море – Meadyterraneansea, Qayalı dağlar – Скалистые горы – Rocky mountainse*).

2. Ənənəvi yazılış. Qeyd etmək lazımdır ki, bəzi dillərdə, xüsusilə rus dilində xarici mənşəli xüsusi isimlərin və coğrafi adların çox güclü və tipik yazılış ənənəsi vardır (*məsələn: Roma əvəzinə Rim (Рим), İstanbul əvəzinə Stambul (Стамбул), Marsey əvəzinə Marsel (Марсель) və s.*). Azərbaycan dilində də bu ənənəyə rast gəlmək mümkündür. *Məsələn: Rossiya əvəzinə Rusiya, Hungary əvəzinə Macarıstan, Hayastan əvəzinə Ermənistan, Sakartvelo əvəzinə Gürcüstan və s.*

3. Qalan hallarda Azərbaycan dilində xarici dildə olan adın transkripsiya edilmiş variantı verilir. Belə bir qrammatik qayda da özünü doğrultmuşdur: əgər dillərin qrafikası eynidirsə (*məsələn: hər iki dil latın əlifbasına əsaslanırsa*), o zaman adətən transkripsiyadan istifadə edilmir, əvvəlki dilin yazılışı saxlanılır (*məsələn: ingilis dilindən fransız, alman, çex dillərinə tərcümə zamanı bu qaydaya əməl olunur*). Amma bu halda nəzərə almaq lazımdır ki, ad başqa dilin qanunları əsasında oxunacağına görə təhrif edilmiş şəkildə səslənə bilər (*məsələn: ingilis soyadı Çerçil (Ser Uinston Leonard Spenser Çörçill (ing. Sir Winston Leonard Spencer-Churchill) polyak dilində Xurxill (Churchill) kimi səslənəcək*). Bu halda redaktor oxucuların diqqətini bu sözün haradan alındığına yönəltməlidir. Ya da bu sözün alındığı dili göstərməklə həmin adın mənşəyini izah etməlidir (*məsələn: Böyük Britaniyanın baş naziri Çörçil*).

Əgər şəxsi və ya coğrafi adın alındığı dilin qrafikası doğma dilin qrafikasına uyğun deyilsə, başqa sözlə, onlar müxtəlif əsaslı əlifbalara malikdirsə, onda redaktorun qarşısında bir sıra çətinliklər durur. Bu halda redaktorun

diqqəti ilk növbədə adda olan səslərə yönəlməlidir. Çünki əcnəbi adların yazılışında istifadə olunan bəzi səslərin ana dilində fonetik və qrafik ekvivalenti olmur. Məsələn, ingilis əlifbasına olan w hərfinin Azərbaycan dilində yazılışının iki variantı var: "v" və "u" (*Vatson və Uotson, yaxud dışarası th*).

Bəzən alınmış adın ənənəvi səslənməsi vasitəçi dilin təsiri altında formalaşır. Məsələn, məşhur ərəb nağılı "Min bir gecə"nin qadın qəhrəmanlarından birinin adı Şəhrizaddır. Bu ad Azərbaycan dilində bu şəkildə işlənir. Lakin bu ərəb adı bir çox dillərə fars dili vasitəsilə keçərək, Şəhrəzadə, Şaherezadə, Şeherezadə kimi səslənir. Belə ki, Şeherezadə qadın adı qədim fars dilində mehriban, şəhərdən olan mənasını verir.

Redaktor bu cür mürəkkəb hadisələrlə rastlaşarkən mütləq mütəxəssislərə müraciət etməlidir. O, yadda saxlamalıdır ki, əgər özü üçün həmin alınma sözün transkripsiyasının bir variantını seçib, onda eynilik prinsipinə riayət edərək, mətnin bütün hissələrində yalnız o sözəndən istifadə etməlidir.

Son zamanlar coğrafi adların onların milli formasında verilməsi tendensiyası güclənmişdir (*məsələn, Vilnüs əvəzinə Vilno, Kanton əvəzinə Quancjou, Tallin əvəzinə Tallinn, Alma-Ata əvəzinə Almatı və s.*).

Bəzən nəzərə almaq lazımdır ki, səsin başqa dilə iki ekvivalentlə tərcüməsi sayəsində leksik-semantik əlamətə görə ayrılan iki fonetik forma formalaşır (*məsələn: 1) Vaşinqton (Washington) – a) ABŞ-da ştatdır; b) ABŞ-ın paytaxtıdır, c) ABŞ-ın ilk prezidentinin adıdır (Corc Vaşinqton – 1789-1797); 2) Uoşinqton – ABŞ-da təxminən əlliyyə yaxın adı yaşayış məntəqəsinin adıdır*).

Əgər söz başqa dildən ilk dəfə alınarsa, onda redaktor bu adın mənsub olduğu ana dilinə və ya həmin ölkənin dövlət dilinə diqqət yönəltməlidir. Çünki həmin coğrafi adın harada yerləşməsi haqqında məlumata malik olduqda, tərcümə onun fonetik tərtibatından asılı olacaqdır. Bəzən bunu yerinə yetirmək kifayət qədər çətin olur, belə ki, adların mənşəyi mətnə həmişə göstərilir. Məsələn: *Charls Boulger* ad və soyadının daşıyıcısı fransız mənşəli olduqda, o, Azərbaycan dilinə *Şarl Bulje* kimi, ingilis mənşəli olduqda isə *Çarlz Baulcer* kimi transkripsiya ediləcəkdir.

Ona görə də redaktor bütün bu incə məqamları əlyazma materialı üzərində ədəbi redaktə işi apararkən mütləq nəzərə almalıdır.

Statistik məlumatların yoxlanılması

Redaktor əlyazmanın fakt materialını yoxlayarkən statistik məlumatların düzgün ifadə olunması üçün də məsuliyyət daşıyır. Bəs statistik məlumat nədir?

Statistika – kütləvi statistik məlumatların (kəmiyyət və ya keyfiyyət) toplanması, hesablanması və təhlilinin ümumi məsələlərini izah edən bilik

sahəsidir; Başqa sözlə, statistika kütləvi ictimai hadisələrin kəmiyyət tərəfinin rəqəm formasında öyrənilməsidir.

“**Statistika**” termini latın dilindəki “status” sözündən alınmışdır, mənası “işlərin durumu, hadisələrin vəziyyəti” deməkdir. Bu sözün kökündən “stato” (dövlət), “statista” (statistik - dövlət işlərinin bilicisi) və “statistica” (statistika – dövlət haqqında müəyyən biliklərin, məlumatların cəmi) sözləri yaranmışdır.

“Statistika” terminini elmə ilk dəfə 1746-cı ildə alman alimi, filosof, iqtisadçı, hüquqşünas, pedaqoq Qotfrid Axenvall (*alm. Gottfried Achenwall; 1719-1772*) daxil etmişdir. O, Almaniya universitetlərində tədris edilən “Dövlətşünaslıq” kursunun adının dəyişdirilərək “Statistika” ilə əvəz olunmasını təklif edirdi. Statistikanın əsasın qoyan alimlərdən biri olan Qotfrid Axenvallın fikrincə, bununla elm və tədris fənni kimi statistikanın inkişafının başlanğıcının qoyulması mümkün ola bilər. O, yeni tədris olunacaq fənnin məzmununda dövlətlərin siyasi vəziyyətinin və ölkənin görməli yerlərin təsvirinin əks etdiriləcəyini bildirirdi. Bununla belə, statistik uçot daha əvvəllər də mövcud idi: Qədim Çində əhalinin siyahıya alınmaları aparılırdı, dövlətlərin hərbi potensialının müqayisəsi həyata keçirilirdi, Qədim Romada vətəndaşların əmlakı qeydə alınır və s.

Redaktor bilməlidir ki, hazırda statistik tədqiqatların və materialların işlənməsinin xüsusi metodologiyasını hazırlayır. Buraya daxildir: kütləvi statistik müşahidələr, qruplaşdırmalar metodu, orta göstəricilər, indekslər, balans metodu, qrafik təsvirlər metodu və statistik məlumatların təhlilinin başqa metodları.

Statistik metodlar statistik məlumatların təhlili metodlarıdır. Tətbiqi statistika metodları elmi araşdırmaların və xalq təsərrüfatının bütün sahələrində tətbiq edilə bilər. Digər statistik metodların tətbiqi isə bu və ya digər sahələrlə məhdudlaşdırılmışdır. Belə metodlara statistik qəbul nəzarəti, texnoloji proseslərin statistik nizamə salınması, etibarlılıq və sınaqlar, eksperimentlərin planlaşdırılması kimi statistik metodlar daxildir.

Statistik məlumatların yoxlanılması zamanı redaktorun qarşısında duran vəzifələr bunlardır:

- yazdığı qeydlərin və göstərdiyi səhvlərin müəllif tərəfindən nəzərə alınb-alınmamasının yoxlanılması;
- mənbə üzrə məlumatların dəqiqliyinin yoxlanılması;
- orijinal hesablamalar olduqda mütəxəssisə müraciət edilməsi;
- rəqəmli məlumatların həcmnin və onların mətnə əlavə edilməsinin məqsədəuyğunluğunun öyrənilməsi;
- statistik materialın verilməsi üsulunun seçilməsi (dinamik, yəni bilavasitə mətnə və ya statik, yəni cədvəl şəklində verilməsi).

Statistik materialın yoxlanılması zamanı əksər hallarda növbəti üsullar tətbiq edilir:

- rəqəmin (hesablamanın) dəqiqliyinin yoxlanılması;
- tutuşdurma (xüsusilə mətnə təkrarlanan rəqəmlərin tutuşdurulması);
- rəqəmin dəqiqləşdirilməsi (konkretləşdirilməsi; oxucuya təqdim edilən rəqəmin real kəmiyyət nümunələrinin seçimi. Bu üsul xüsusilə publisistikada tətbiq edilir, çünki orada rəqəmin özünün kəmiyyəti deyil, onun real kəmiyyəti haqqında ümumi təsəvvürlər əhəmiyyətlidir).

Cədvəllərin redaktəsi

Cədvəllərin redaktəsi redaktordan böyük diqqət tələb edir və böyük əhəmiyyətə malikdir. Poliqrafiya tərtibatının üsuluna görə cədvəl materialının iki növü mövcuddur: cədvəllər və nəticələr (çıxarışlar). Nəticə (çıxarış) – cədvəl materialının bir növüdür. O, ayrıca ada malik olmur, köndələn və uzun xətlər olmadan yığılır. Həm cədvəllər, həm də nəticələr (çıxarışlar) mətnə sistemləşdirmə vasitəsidir, daha böyük əyaniliyə malikdir. Statistik materialın həcmindən asılı olaraq redaktor cədvəl materialının hansı növünü seçmək haqqında qərar verir.

Cədvəllər təyinatına görə iki yerə ayrılır: analitik cədvəllər və işçi cədvəllər.

İşçi cədvəllər yalnız bu və ya digər verilənlər (dərs cədvəli, qatarların hərəkət cədvəli, preyskurant (malların qiymət siyahısı) və s.) haqqında məlumat üçün nəzərdə tutulur.

Analitik cədvəllər xəbərləri (məsajları) hadisənin və ya tendensiyanın dəyişikliyinə tədqiqatı üçün nəzərdə tutulur ki, onların da əsasında hər hansı nəticəyə gəlmək olar.

Cədvəllər nömrə başlığından, tematik başlıqdan, yan (köndələn) yazıdan, qrafalardan, axırıncı (quyruq) yazıdan və başlıqdan (bax: praktikum) ibarətdir.

Cədvəllərin redaktəsi zamanı redaktor bu tələblərə xüsusi diqqət yetirməlidir:

- materialın verilməsində cədvəl formasından istifadənin məqsədəuyğunluğunun yoxlanılması;
- cədvəlin məzmununun yoxlanılması;
- hazırlanılma asanlıığı və istifadə rahatlığı baxımından cədvəlin qurulmasının (tərtibinin) yoxlanılması;
- mətnlə cədvəlin əlaqəsinin yoxlanılması, mətnə cədvəlin təhlilinin verilib-verilməməsinin aşkara çıxarılması;
- cədvəlin redaksiya-texniki işlənməsinin yoxlanılması.

Cədvəllərin redaktə qaydaları bunlardır:

- başlıq və köməkçi (yan) yazılar dəqiq, aydın, yığcam ifadə olunmalıdır;

- onlar verilən məlumatlarla uyğunlaşdırılmalıdır;
- başlıqda və yanlarda sözlər mətndə qəbul edilmiş şərti işarələrlə əvəz olunmalıdır;
- ixtisarlar və işarələr vahid şəkllə salınmalıdır (unifikasiya edilməlidir);
- cədvəlin ümumi və təkrarlanan elementləri onun başlığına çıxarılmalıdır;
- yalnız bir qeyd olduğu halda, onun üçün xüsusi qrafa ayrılmalı, o, isnad kimi cədvəlin altında verilməlidir;
- cədvəlin müəyyən hissəsi bir səhifədən növbəti səhifəyə keçərsə, cədvəlin başlığı təkrarlanmalıdır (yalnız hərfi işarələrlə deyil, təkcə rəqəmlərlə verilə, daha yaxşı olar);
- cədvəlin müəyyən xanasında məsələ yoxdursa, tire işarəsi, əgər məlumat yoxdursa, onda nöqtələr qoyulmalıdır.

Sitatlar fakt materialının növü kimi

Sitat latın dilindəki "cito" sözündən alınmışdır, azərbaycanca mənası "şahidliyə çağırıram" deməkdir. Heç bir dəyişikliklərsiz başqa bir nəşrdən (kitabdan, jurnaldan, qəzetdən və s.), yaxud əsərdən götürülmüş mətn hissəsi sitat adlanır.

Sitatlardan istifadənin səbəbləri bunlardır:

- öz fikrini möhkəmləndirmək üçün nüfuzlu mənbəyə istinad olunması;
- özgə əsərin praktik təhlili zamanı illüstrasiya şəklində (nümünə) verilməsi;
- sitat gətirilən müəllifin fikri ilə öz fikrinin müqayisəsi zamanı onun mövqeyinin yanlışlığını sübut etmək məqsədinin gerçəkləşdirilməsi.

Sitatların üzərində iş zamanı redaktorun vəzifələri bunlardır:

- sitatdan istifadəyə ehtiyacın olub-olmamasının müəyyənəşdirilməsi (sitatlardan sui-istifadə işin keyfiyyətini aşağı salır, həcmi artırır, müəllifin müstəqil olmamasının sübutu kimi nəzərə çarpır);
- sitat gətirilən mətnin dəqiqliyinin aydınlaşdırılması (çünki istənilən dəyişiklik və ya ixtisar əsərin mənasını təhrif edə bilər).

Sitatların tərtibi qaydaları bunlardır:

- müəllif sitat gətirən zaman mənbənin bütün xüsusiyyətlərini (orfoqrafiyalar, punktuasiyalar, abzaslar, şrift ayırmaları) saxlamağa məcburdur. Sitatlarda müəllifin fikrini təhrif edən çıxarışlara yol vermək olmaz. Bunun üçün sitatın kontekstini çox diqqətlə öyrənmək lazımdır ki, o, müəllifin ifadə etdiyi fikri dəqiq verə bilsin;
- sitatın orfoqrafiyası və punktuasiyası cümlənin tərkib hissəsi kimi və ya birbaşa nitq (danışqı) kimi tərtib oluna bilər, bu zaman o, dırnaq arasında verilir və ya başqa (fərqləndirici) şriftlə seçilir. Bu, nadir hallarda, əsasən tədris fənlərinin tərtibi zamanı tətbiq olunur.

- müəllif misal göstərdiyi yad sitatda hər hansı sözü (və ya sözləri) fərqləndirən zaman mütləq mötərizə içərisində öz şərtini nəzərə çarpdırmalı və öz inisiallarını yazmalıdır (*məsələn: Kursiv mənimdir – K.A.*);

- sitat zamanı isnadların verilməsi məcburidir. İsnadlar müxtəlif cür tərtib edilə bilər (səhifənin aşağısında, kitabın və ya fəslin sonunda, mətnin arasında). Lakin isnadlar mütləq biblioqrafik təsvir qaydalarına uyğun olaraq verilməlidir.

Beləliklə, fakt rəqəmlərdən, tarixi hadisələrdən, coğrafi adlardan və s. daha geniş anlayışdır. Ona görə də əsəri faktlar baxımından araşdıran redaktor işi olduqca mürəkkəbdir. Redaktor faktla bağlı iş apararkən təhlil və müqayisələrin nəticəsi kimi irəli sürülən faktların metodoloji tələblərə cavab verib-vermədiyini yoxlamaq, müəllifin göstərdiyi hər bir faktın dəqiqliyini və etibarlılığını araşdırmalıdır. Redaktor eyni zamanda əsərdə faktların həddindən az və ya həddindən çox olmasına da xüsusi diqqət yetirməlidir.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. "Nəşriyyat işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu: 30 may 2000-ci ildə qəbul olunmuşdur; №887-IQ // "Azərbaycan" qəzeti, 2000, 21 iyun.
2. Nəşriyyat işi (İdarəetmə. Marketing. Müəlliflik hüququ. Redaktə. Tərtibat. İstehsal). Bakı: Yeni Nəsil, 2001, 218 s.
3. Rüstəmov T. Ədəbi redaktə nəzəriyyəsi və təcrübəsi: Dərs vəsaiti. Bakı: Maarif, 1981, 168 s.
4. Vəliyev İ. Redaktənin əsasları: Nəzəriyyə və təcrübə. Bakı: Günəş, 2009, 404 s.

Rus dilində

5. Базанова А.Е. Литературное редактирование. Москва: УДН, 1991.
6. Лаврентьева Е.В., Накорякова К.М. Электронная журналистика: Редакционная обработка журналистских материалов. Москва, 1991.
7. Накорякова К.М. Литературное редактирование материалов массовой информации. Москва: МГУ, 1994.

ОСОБЕННОСТИ ЛИТЕРАТУРНОГО РЕДАКТИРОВАНИЯ
НАД ФАКТИЧЕСКИМ МАТЕРИАЛОМ

КНЯЗЬ АСЛАН, ТАХИРКЫЗЫ Ш.

РЕЗЮМЕ

В статье изложено вопросы литературного редактирования фактических материалов в тексте. Здесь представлена информация о видах проверки фактических материалов, указаны конкретные примеры.

Ключевые слова: редактор, факт, фактический материал, статистика, графика, цитата.

THE FEATURES OF EDITING ON THE MATERIAL
OF THE FACT

KNYAZ ASLAN, TAHIRKIZI SH.

SUMMARY

This article is about the features of editing on the material of the fact.

In these materials of the fact, concrete examples are given information about the type check here.

Keywords: editor, fact, material of the fact, statistics, table, quotations.

ELMI-TEXNİKİ KİTABXANALARIN SƏNƏD İNFORMASIYA
TƏMİNATI

MƏMMƏDOV M.Ə.

BDU, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekan müavini, dosent
m.mehmanali@gmail.com

Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası XX əsrin əvvəllərində yaranmış və respublikamızda texniki kitabxana şəbəkəsinin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Kitabxananın coxmilyonluq sənəd-informasiya fondu oxucuların sənəd-informasiya tələbatının ödənilməsində və onlara kitabxana informasiya xidmətində mühüm rol oynamışdır.

Məqalədə məhz Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasının iş təcrübəsində texniki kitabxanaların sənəd-informasiya təminatı araşdırılmış, fondun tematik-tipoloji tərkibi açıqlanmış və komplektləşdirmə mənbələri haqqında məlumat verilmişdir.

Açar sözlər: elmi-texniki kitabxanalar sənəd, fond, təminat, komplektləşdirmə.

ETK-ların komplektləşdirilməsi xüsusiyyətləri. ETK-lar xidmət etdikləri konkret müəssisə və idarənin profilinə, işçilərinin apardıqları elmi-tədqiqat və ya istehsalat fəaliyyətinə, eləcə də oxucu tələbatının konkret nəticələrinə (faktiki və qeydə alınan potensial sorğulara əsasən) uyğun olaraq komplektləşdirilir. Əsas komplektləşdirmə mənbəyi kitabxana kollektoru, əlaqədar kitab mağazası, xüsusilə «Akademkitab» və qismən internetdəki profil veb-səhifələrdir. Sonuncular o zaman komplektləşdirilir ki, ETK-da, yaxud onunla əlaqəli işləyən elmi-texniki informasiya şöbəsində bir neçə kompüter, yaxud lokal şəbəkə, əlaqədar müəssisə və idarənin məxsusi servisi vardır və bu profil üzrə elektron kitabxana yaratmaq nəzərdə tutulur. Əgər müəssisənin xüsusi (ayrıca) ETK-sı yoxdursa, texniki şöbənin, yaxud da elmi-texniki informasiya şöbəsinin nəzdində ancaq soruq nəşrlərindən (lüğətlər, soruq kitabları, referativ jurnallar, ayrıca jurnallar, istehsalat xarakterli kitablar və s.) ibarət fond yaradıla bilər. Bu fond da maksimum 2000-2500 nüsxə sənəd ola bilər və o, ildə ancaq 100-150 nüsxə ədəbiyyat ala bilər. Əgər müəssisədə ən azı 500 nəfər işçi işləyirsə və onların 25-26%-i mütəxəssislərdirsə, o zaman texniki kitabxana təşkil edilməli və deyilən fond da həmin kitabxanaya verilməlidir. Müəssisədə hər 100 işçi hesabı ilə bir kitabxanaçı ştatı ayrılmalıdır. Elmi-tədqiqat idarələrində bu kvota 50 nəfər işçi hesabı ilə götürülür. ETK-nın komplektləşdirdiyi hər adda ədəbiyyat orta hesabla 3 nüsxədə alınmalıdır.

Komplektləşdirmə üçün cari və perspektiv olan plan (qarşıdakı 3-5 il)

tərtib olunur. Patent və normativ texniki sənədlərin (NTS) və mikroformaların alınması ancaq cari plan əsasında aparılır. Hazırda kağız patent sənədləri və mikroformalar üzrə MDB ölkələri üzrə əsas komplektləşdirmə mənbəyi «РОСПАТЕНТ» (Rusiya Patent İdarəsi), yəni Rusiya Patent-Poliqrafiya Müəssisəsi, MDB dövlətlərarası və xarici ölkə standartlarının komplektləşdirilməsi üzrə əsas mənbə Rusiya «Standart» nəşriyyatıdır. Hər iki komplektləşdirmə mənbəyi cari ilin noyabr ayından gec olmayaraq kitabça formasında hazırlanmış prospekti əvvəlcədən verilmiş sifariş əsasında yerlərə göndərir. Prospekt «Sifariş blankı» adlanır. Bu prospektlərdə patent və ya standartın təsnifat indeksinə əsasən neçə nüsxə alınacağı qeyd olunur və müəssisə rəhbərinin imzası və möhürü ilə təsdiq edilir, müəssisənin bank hesabı həmin prospektdə yazılır və göndərilir. Patent üzrə prospekt bir neçə hissədən ibarətdir: ixtiralar (ölkə, təsnifat indeksi-beynəlxalq ixtira təsnifatı ilə) sənaye nümunələri, faydalı modellər, patent bülletenləri, fototekalar və s. Standartlara dair prospektdə standart təsnifatının indeksləri və standartın növü (MDB standartları, xarici ölkə standartları və ISO standartları), standartlara və texniki şərtlərə dair rəsmi informasiya bülletenləri göstərilir. Müəssisə ETK-sı yalnız profil olan təsnifat indekslərini prospektlərdən seçir, neçə nüsxə alacağını qeyd edir, təsdiq edir və göndərir. Kitablar və digər dövrü nəşrlər digər tip kitabxanalarda olduğu kimi komplektləşdirilir.

Müəssisə və idarə ETK-ları üçün komplektləşdirilən ədəbiyyatın nüsxəliliyi aşağıdakı kimidir:

Sahəvi tematikalar üzrə milli dildə nəşr edilmiş ədəbiyyat – 3, xarici ədəbiyyat -1, əlaqəli (çoxsahəli) və ictimai-siyasi 2. Hər bir oxucu üçün kitab təminatı idarə ETK-larında – 25-30 adda kitab, müəssisə və konstruktor bürolarının texniki kitabxanalarında 12-15 adda kitabdır. Müəssisə və idarə ETK-larının fondlarında mühafizə edilən ədəbiyyat son-13-15 ildə nəşr edilən ədəbiyyat olmalıdır. Bundan çox olduqda depozitar mühafizəyə verilməlidir. Depozitar fond funksiyasını əlaqədar sahənin dayaq kitabxanası, əgər yoxdursa, RETK yerinə yetirir. Patentlər depozitar mühafizəyə verilmir, daimi olaraq ən azı 50 il mühafizə edilir. Standartlar ləğv edildikdə fondan çıxarılır, qismən ləğv edildikdə isə yeniləşdirilmiş hissə kəsilib köhnə hissənin üzərinə yapışdırılır. İnformasiya mərkəzlərinin buraxdıqları nəşrlər, referativ jurnallar və icmallar istisna olmaqla, 5 il mühafizə edilir, sonra fondan çıxarılır. Mühafizə müddəti onların birinci səhifəsində qeyd edildiyi üçün onları fondan çıxarmaq asan olur.

ETK fondunun uçotu. Məlum olduğu kimi, kitabxanalarda ilkin sənədlər inventar və ümumi (summar) uçota alınır. ETK-larda bu sənədlərə daxildir: kitablar, kitabçalar, dövrü və ardı davam edən nəşrlər, patent sənədləri, normativ-texniki sənədlər, sənaye məmulatı kataloqları, informasiya nəşrləri, dərc edilməyən sənədlər, mikroformalar, elektron nəşrlər. Hər növ sənədin

uçot vahidi vardır ki, bu da hələ də qüvvədə olan 7. 20-80 nömrəli dövlət standartı ilə müəyyən edilir. Məlum olduğu kimi, sənədlər ad və nüsxə etibarilə uçota alınır. Əgər hər hansı sənəd ad etibarilə təkrar nəşr edilmişdirsə o, yeni ad hesab edilir. Sənədin surəti də nüsxə kimi uçota alınır. Çoxcildli əsərlər, seçilmiş əsərlər bir ad hesab edilir. Jurnalın hər nömrəsi bir nüsxə, davam edən nəşrin hər müstəqil seriyası isə bir ad kimi uçota alınır. Standartlar və sənaye kataloqları üzlüklə, cildlə buraxılmışdırsa, onun satış qiyməti və buraxılış məlumatları varsa, bir nüsxə və bir ad kimi uçota alınır. Ayrıca vərəq kimi buraxılan standartlar və sənaye kataloqları, hətta müəyyən bir qovluqda birləşdirilmiş halda buraxıldıqda da, hər birinin buraxılış məlumatları, qiyməti və tirajı olduqda ayrıca bir ad və bir nüsxə hesab edilir. Dərc edilməyən sənədlər (dərc edilməyən tərcümələr, xarici əzamiyyət hesabatları, depotizə edilən əsərlər və s.) bir kitabça, yaxud qovluq içərisində buraxılmışdırsa, sayından və adından asılı olmayaraq bir ad və bir nüsxə kimi uçota alınır. Konstruktor sənədlərində hər nüsxə çertyoj, yaxud çertyoj komplekti və digər sənədlər bir məmulata aiddirsə, çertyojun hər nüsxəsi uçot vahidi hesab edilir. Patent sənədlərinin hər biri ad və nüsxə hesabla qeydə alınır. Elektron nəşr ad, forma (SD-ROM, SD-R, DVD və s.) və tutuma (bayt, kilobayt, meqobayt, terabayt və s.) görə uçota alınır.

Qeyd edək ki, aşağıdakı növ sənədlər inventar kitabına yazılır: kitabçalar, informasiya nəşrləri, normativ texniki sənədlər və onların məcmuələri, patentlər, sənaye kataloqları, tərcümələr, elmi-tədqiqat hesabatları, konfrans, seminar, simpozium. Onlar ümumi uçota alınır.

Əsas fondun təşkili. ETK-ların eləcə də bir sıra digər tip kitabxanaların fondlarının təşkili dedikdə 7.26.80-ə (Библиотечное дело, основные термины и определения) uyğun olaraq çap əsərlərinin və digər növ sənədlərin qəbulu, işlənməsi, yerləşdirilməsi və mühafizəsi nəzərdə tutulur. Fondun təşkili onun struktur hissələrə ayrılmasıdır. Burada əsas məqsəd çevik və operativ xidməti təmin etmək, uçot, işləmə və mühafizəni diferensial formada həll etmək, fondu daha dərindən və məqsədyönlü şəkildə öyrənməkdir. Fond təyinatından asılı olaraq əsas, depozitar və mübadilə fondlarına bölünür. ETK ədəbiyyat və sənəd fondları xidmət növündən (oxu zalı, filial fondları, abonement fondu və s.), nəşrin dilindən (Azərbaycan, rus, uzaq xarici ölkə dilləri), sənəd növündən (kitab fondu, mikroforma fondu, patent fondu və s.) daşıyıcıdan (mikrofiş, mikrofilm, elektron sənədlər və s.) asılı olaraq nisbi müstəqil hissələrə ayrılır.

Əsas fond müəssisənin və idarənin profilinə, ETK-nın işlərinin tələbatına uyğun olaraq formalaşdırılır. Əgər ETK müəssisəndirsə, əsas fond da sahəvi nəşrlər üç nüsxədə, ictimai-siyasi ədəbiyyat – iki nüsxədə olmalıdır. Əgər müəssisədə iki mindən artıq adam işləyirsə və onlardan ən azı 60%-nə xidmət edilirsə, o zaman əsas fond da sahəvi ədəbiyyat ən azı 4

nüsxədə olmalıdır. ETK-ların KAA üsulu ilə aldığı kitab və sənəd surətləri ümumi kitab verilişinin 10-15%-ni təşkil etməlidir. Əsas fondda ədəbiyyat son 10-15 ildə nəşr edilmiş ədəbiyyat olmalıdır. Əsas fondda yuxarıda deyilən sənəd növləri ilə yanaşı dərc edilməyən sənədlər və sənəd surətləri də ola bilər.

Fond optimal fiziki-kimyəvi və bioloji şəraiti olan xüsusi binada saxlanılmalıdır. Əməyin sanitariya-gigiyenik şəraiti təmin edilməlidir. Dörd-beşpilləli iki yaruslu dəmir stellajlardan istifadə edilməlidir. Onların hündürlüyü orta hesabla 2, 2-2, 3 m olmalıdır.

Bu və ya digər düzlülüş növünün seçilməsi xidmət şəraitindən, kitab saxlayıcının təchizatından, binanın xüsusiyyətindən asılı olaraq müəyyən edilir. Kitab fondu sistemli-əlifba, dövrü nəşrlər fondu xronoloji-əlifba, normativ-texniki sənədlər kateqoriyaya (məs: ГОСТ, OST, TU və s.), onun daxilində indekslərə və dövlət qeyd nömrəsinə, patent sənədləri ölkəyə, onun daxilində təsnifat indeksinə və nömrəyə, sənaye kataloqları UOT indeksinin bölgüsünə görə, qiymət cədvəlləri və preyskurantlar nəşr indeksinin artan nömrə ardıcılığı ilə düzülür.

Tərcümələr, hesabatlar və digər dərc edilməyən sənədlər qeydiyyat nömrəsinə, yaxud az miqdar olduqda kitab fondu ilə birlikdə sistemli-əlifba qaydasında düzülür.

Məzmunca və fiziki cəhətdən köhnəlmiş ədəbiyyatın fondan çıxarılması. Məzmunca və fiziki cəhətdən köhnəlmiş ədəbiyyatın fondan çıxarılması bütün kitabxanalar üçün vacibdir. Bu iş ildə bir dəfə müntəzəm olaraq görülməlidir. Kitabxanalar köhnəlmiş ədəbiyyatı fondan çıxarmaq üçün tabe olduğu rəhbər təşkilatdan icazə almır, yəni bu işi müstəqil olaraq həyata keçirir. Çıxarılan ədəbiyyat içərisində faktiki tarixini və digər məlumatları əks etdirən profil əsərlərin elmi iş məqsədilə bir nüsxəsi kitabxanada saxlana bilər. Fondan çıxarma aktı rəhbər orqanlar tərəfindən təsdiq edilməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, öz siyasi, elmi və istehsalat əhəmiyyətini itirmiş bütün növ ədəbiyyat, həmçinin fiziki cəhətdən oxunmaz vəziyyətə düşmüş sənədlər köhnəlmiş ədəbiyyat hesab edilir. Cari ildə fondan çıxarılacaq standartların, texniki şərtlərin siyahısı hazırda «Государственные стандарты СНГ» adlı rüblük göstəricisinin bir bölməsi kimi verilir. Kütləvi və elmi-kütləvi əsərləri əvəz edən daha müasir və aktual əsərlər olduqda köhnələri fondan çıxarılır. Soraq kitabları və dərsliklər əlaqədar təkmilləşdirilmiş təkrar nəşr çıxdıqdan sonra fondan çıxarılır. Siyasi ədəbiyyat nəşr edildiyi müddətdən 3-4 il sonra öz aktuallığını itirdiyi halda fondan çıxarılır.

Qəzet və jurnalların fondan çıxarılması aşağıdakı qaydada aparılır. Bu qaydalar ancaq ETK-lara aiddir:

1) Ümumi xarakterli qəzetlər (məs: Azərbaycan, Xalq qəzeti və s.) və sahəvi tematikaya dair qəzetlər – cari ildən başlayaraq 3-5 ildən sonra, digər

qəzetlər – 2 ildən sonra, özəl qəzetlər – 1 ildən sonra;

2) İctimai-siyasi, bədii jurnallar – 2-3 ildən sonra;

3) Kütləvi xarakterli jurnallar – 1-2 ildən sonra;

4) İstehsalat xarakterli sahəvi profil jurnallar – 8-10 ildən sonra.

Fondan çıxarılan ədəbiyyatın həm milli, həm də xarici dildə olması əhəmiyyət daşıyır. Yuxarıda deyilən meyarlar əsas götürülür. Köhnəlmiş ədəbiyyatın seçilməsi və ləğvi aşağıdakı şəkildə aparılır.

Köhnəlmiş ədəbiyyatın ETK fondundan çıxarılması kitabxana işçisi tərəfindən və əlaqədar təşkilatın ayırdığı ən azı üç nəfərdən ibarət komissiyaanın müşahidəsi əsasında aparılır. Komissiya üzvləri ETK-nın əsas sahəvi profili üzrə yüksək ixtisaslı mütəxəssislər olmalıdır. Silinmiş ədəbiyyat mühasibatın balansından da çıxarılır. Sənədlər ancaq əlaqədar akt komissiya üzvləri tərəfindən imzalandıqdan və rəhbərlik tərəfindən təsdiq edildikdən sonra fondan çıxarıla bilər. Akt iki nüsxədə tərtib edilir və ona çıxarılmış ədəbiyyatın siyahısı əlavə edilir.

Müstəqillik dövründə yeni pul vahidinə keçidlə əlaqədar köhnə qiymətlər müvafiq qaydalara uyğun olaraq yeni qiymətlərlə ifadə edilir. Aktın siyahı ilə birlikdə olan nüsxəsi kitabxanada qalır, siyahısı olan digər nüsxəsi isə mühasibata verilir. Kitabxanada qalan akta konvertə qoyularaq kitabların formulyarları da əlavə edilir. Bundan sonra artıq fondan çıxarılmış sənədlər inventar kitabından silinir, yeni qeyd sütununda çıxarıla barədə məlumat və aktın nömrəsi yazılır, həmin sənədlərin kartoçkalı uçot, əlifba, sistemli və digər kataloqlardan da çıxarılır. Akt, ona əlavə olunan siyahı və kitab formulyarı on il saxlanılır, sonra məhv edilir.

Fondan çıxarılmış ədəbiyyat ETK-nın rəsmi tabe olduğu dayaq kitabxanasına, əgər belə kitabxana yoxdursa, RETK-ya verilir. Onlar isə öz növbəsində həmin sənədləri maklatura kimi əlaqədar kağız fabrikinə verirlər. Maklaturadan əldə edilən məbləğ RETK-nın hesabına keçirilir. Bu məbləğ ancaq yeni ədəbiyyatın alınmasına sərf edilməlidir.

Depozitar fondun təşkili. Depozitar fondların yaranması kitabxana fondlarının köhnəlmiş, müvəqqəti əhəmiyyətə malik olan və az istifadə edilən ədəbiyyatlardan təmizlənməsi prosesi ilə bağlıdır. Kitabxanaların kitab fondlarının tərkibi siyasi, elmi, istehsalat və bədii cəhətdən qiymətli olan, kitabxanaların qarşısında duran müxtəlif xarakterli vəzifələrin yerinə yetirilməsinə kömək edən ədəbiyyatlardan ibarət olmalıdır. Bununla birlikdə bəzi nəşrlər müəyyən müddət keçdikdən sonra fiziki cəhətdən köhnəlir, öz ideya-təbiiyət, elmi və təcrübi əhəmiyyətini itirir, kitabxananın profilinə uyğun olmur və s. Belə nəşrlər vaxtılı-vaxtında kitabxana fondlarından çıxarılmalıdır. 1974-cü ilə qədərki dövrdə kitabxana fondlarında toplanmış çox nüsxəli və profilə uyğun olmayan ədəbiyyat ən yaxşı halda digər kitabxanalara və ya respublika kitabxanalarının mübadilə fondlarına verildirdi. Bu isə aşağı

vəsilə kitabxanalarının heç bir marağına uyğun gəlmədiyindən belə ədəbiyyat çox zaman təmamilə yararsız kitablarla birlikdə fondan çıxarılır və məhv edilirdi. Respublika kitabxanalarında min nüsxələrlə kitab və qiymətli ədəbiyyat bu yolla kitabxana fondlarından çıxarılmışdı. Doğrudur, elmi və istehsalat baxımından öz əhəmiyyətini itirmiş, az istifadə olunan ədəbiyyatın fondan çıxarılması, fondun yerləşdiyi sahədən qənaətlə və düzgün istifadə etməyə, onun dövryyə göstəricilərini yüksəltməyə və xidmət işini səmərəli təşkil etməyə imkan verir. Lakin az istifadə edilən ədəbiyyatı mühafizə etmək və lazım olduqda oxucuların istifadəsinə vermək də vacibdir. Bundan əlavə, elə ədəbiyyatlar var ki, onların tədqiqi məsələlərinin zəruriliyi müxtəlif aspektlər baxımından ancaq bir neçə ildən sonra meydana çıxır. Bütün bunlara görə də kitabxana işi haqqında 1974-cü il 8 may tarixli qərar az istifadə edilən kitabları mühafizə edən keçmiş ümumittifaq mərkəzi-sahəvi və respublika depozitar fondlarının yaradılmasını vacib bir vəzifə kimi irəli sürmüşdü.

Fondun təşkilinə belə bir qayda ilə yanaşmaq, fondun fəal və passiv hissəsini müəyyən etmək imkanı verir. Elmi-tədqiqat işlərində ölkənin kitabxanalarından daha səmərəli istifadə etmək üçün təminat vardır, oxuculara xidmət işinin səviyyəsini yüksəldir, kitab fondlarından istifadə zamanı təkrarçılığı aradan qaldırır. Bütün ölkə miqyasında kitabxana-depozitarların planauyğun yerləşdirilməsi üçün KAA yolu ilə ədəbiyyatın alınması da mühüm əhəmiyyətə malikdir. Qərarın bu baxımdan oynadığı çox mühüm rolun əhəmiyyətini inkar etmək elmi cəhətdən düzgün olmazdı.

1974-cü il qərarından sonra keçmiş SSRİ Mədəniyyət Nazirliyinin qərarına əsasən, bütün respublikalarda olduğu kimi, Azərbaycanda da 1977-1980-ci illər üçün depozitar sistemin planı təsdiq olunmuşdu. Bununla əlaqədar olaraq Azərbaycan kitabxanalarında çalışan kitabxanaçılar ədəbiyyatın seçilməsi, depozitar saxlanma üçün nəşrlərin müəyyən edilməsi metodlarına yiyələnməsinin öyrədilməsi vacib bir məsələ kimi qarşıda durdu. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün respublikanın bir sıra kitabxanalarında kitabxanaçıların ixtisasının artırılması kurslarında depozitar kitabxana fondlarının iş metodlarının öyrənilməsinə həsr olunmuş seminarlar, mühazirələr və digər kütləvi tədbirlər keçirilməyə başladı. Fondun depozitar saxlanması sisteminin təşkili məsələsinə həsr olunmuş ilk seminar-müşavirə 1977-ci ilin 25-27 aprel tarixində Voronejdə keçirilmişdir. Kitabxana işçiləri üçün müəyyən olunmuş ilk belə seminar-müşavirədə 11 respublikadan, o cümlədən Azərbaycandan 10 nəfər dinləyici iştirak etmişdir.

Fondların depozitar mühafizəsi sisteminin tətbiq edilməsi mövcud vəziyyəti əsaslı surətdə dəyişdirmişdir. Qeyd olunan dəyişikliklərin əsas mahiyyəti aşağıdakılardan ibarətdir:

- həmin iqtisadi-coğrafi rayonun profilinə uyğun olan bütün ədəbiyyatın mühafizəsi və digər kitabxanalara onların sifarişi ilə verilməsi üçün cavabdeh

olan kitabxana-depozitariya şəbəkəsinin yaradılması;

- böyük elmi və mədəni əhəmiyyətə, tərkibcə tarixən formalaşmış nadir fonda malik olan kitabxanalar istisna edilməklə qalan kitabxanalar fondun ən qiymətli hissəsinə daxil olmayan, az soruşulan ədəbiyyatı müntəzəm surətdə seçir və depozitariyaya verirlər;

- depozitar kitabxanalar ölkənin təbii-iqtisadi rayonlaşdırılmasını və inzibati ərazi bölgüsünü nəzərə almaqla planlı surətdə yerləşdirilir ki, bu da sifarişlərin kitabxanalararası abonement vasitəsilə tez və bütünlüklə yerinə yetirilməsinə əlverişli şərait yaradır.

Depozitar kitabxana sisteminin təşkil edilməsinin ən mühüm xüsusiyyəti onun ümumdövlət xarakteri daşmasıdır. O, ölkənin bütün kitabxanaları üçün vahid sənədin təsdiq olunması ilə şərtlənmişdir. Əsasnaməyə görə, depozitariya sistemində ölkənin kitabxana şəbəkəsi quruluşunun və elmi-texniki məlumat sisteminin xüsusiyyətlərini əks etdirən ərazi və sahəvi prinsiplər uyğunlaşdırılmışdır.

Azərbaycanda depozitar kitabxanaların təşkilinə 1975-ci ildən başlanmış, 1978-ci ildə isə rəsmiləşmişdir. Bir cəhəti də xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır ki, respublikamızda müstəsna depozitar mühafizə fondları formalaşmışdır.

Depozitar kitabxanalar kitab fondlarının daha səmərəli təşkil edilməsi, respublikanın əsas iqtisadi rayonları üzrə onların planauyğun qaydada yerləşdirilməsi, oxuculara kitabxana-bibliografiya xidmətinin yaxşılaşdırılması, bir çox kitabxanalar tərəfindən fondların paralel saxlanması üçün yeni kitab anbarlarının tikintisi və lazım olan ştatların saxlanması üçün xərcin azaldılması məqsədilə yaradılmışdır. Ölkəmizdə depozitar kitabxanalar əhəmiyyətini itirmiş və müxtəlif kitabxanalardan bir yerə daşınıb yığılan ədəbiyyatın saxlandığı anbar deyil, elm və istehsalat, kitabxana-bibliografiya xidməti sistemində mərkəzi kitabxanalar vəziyyətində olan depozitar qaydada saxlanma funksiyasına malik, fəaliyyət göstərən iri kitabxanaların olması haqqında bəxş geniş yayılmışdır.

Elmi və xüsusi kitabxanaların, xüsusilə də elmi-tədqiqat idarələrinin və müəssisələrin tərkibində fəaliyyət göstərən kitabxanaların əksəriyyətinin fondları daha aktual profilli ədəbiyyata malik olan operativ əhəmiyyətli fondlar kimi başa düşülür. Onların hər birində bir çox keçmiş illər üzrə nəşrlərin, bir-birindən uzaq olan oxşar mövzular üzrə ədəbiyyatın, az soruşulan və s. kitabların olmasına ehtiyac yoxdur. Bu cür nəşrlər yalnız depozitar fondlarda cəmləşdirilir və bu fondlarda həmin nəşrlər müxtəlif kitabxanalar üçün kollektiv istifadə predmetinə çevrilir.

Depozitar fondlar fəaliyyət göstərən ən böyük universal, çoxsahəli və xüsusi elmi-texniki kitabxanaların bazasında yaradılır. 1974-cü il qərarına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Nazirlər Sovetinin 20 may 1978-ci il tarixli, 169 №-li sərəncamı ilə Azərbaycanda aşağıda adları çəkilən 5

kitabxanada müstəqil depozitariya fondları yaratmaq məqsəduyğun hesab edilmişdir.

1. M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın nəzdində ictimai və humanitar elmlər üzrə depozitar şöbəsi;
2. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Əsaslı Kitabxanasının təbiət elmləri üzrə depozitariya şöbəsi;
3. Azərbaycan Respublikası Elmi-Texniki Kitabxanasının texniki elmlər üzrə depozitariya şöbəsi;
4. Azərbaycan Səhiyyə Nazirliyinin Tibb Kitabxanasının depozitariya şöbəsi;
5. Azərbaycan Respublikası Elmi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanasının depozitariya şöbəsi.

Hazırda bu kitabxanaların depozitar fondları zəif olsa da fəaliyyət göstərir. Qeyd edilməlidir ki, respublikadakı depozitar fondlar açıq xarakterdədir, yəni idarə tabeliyindən, dövlət və ya sahibkar sektora aid olmasından asılı olmayaraq bütün müəssisə və idarələrə xidmət edir. Depozitar fondlar ancaq KAA üsulu əsasında digər təşkilatlara sənədlərin orijinalı və ya surətləri ilə xidmət göstərir. Kitabxanaya gələn oxucular isə depozitar fondlardan oxu zalı vasitəsilə istifadə edə bilər.

Az istifadə edilən ədəbiyyatın depozitar fonda verilməsi. Qiymətli elmi-texniki ədəbiyyatın dolğunluğunu və təminatlı mühafizəsini təşkil etmək üçün az istifadə edilən ədəbiyyatın depozitar mühafizəsi təşkil edilmişdir. Respublikamızda ayrıca depozitar kitabxana yoxdur. Depozitar fond funksiyalarını ETK-lar üçün əlaqədar respublika Elmi-Texniki Kitabxanası yerinə yetirir. Depozitar fondlar az istifadə olunan ədəbiyyatı, mərkəzləşdirilmiş şəkildə mühafizə edirlər. Depozitariyaya ədəbiyyat verən ETK sonralar onun əslini və ya surətini KAA üsulu ilə alıb istifadə edə bilər. Mərkəzi depozitariyalara ədəbiyyat pulsuz verilir.

Az istifadə edilən ədəbiyyat fondlardan hər il aşkarlanıb seçilir. Ədəbiyyatı aşkarlamaq üçün sənədin nəşr ili, kitab formulyarında istifadə dərəcəsi barədə qeyd, ardı davam edən nəşrlər üçün toplu formulyar (ümumi formulyar), həmçinin bilavasitə sənədin məzmunu ilə tanışlıq əsas götürülür. Seçilmiş ədəbiyyata yüksək ixtisaslı mütəxəssislərdən ibarət komissiya baxmalı və öz rəylərini verməlidir.

Az istifadə olunan ədəbiyyatın aşkarlanması prosesi ilə eyni vaxtda məzmunca və fiziki cəhətdən köhnəlmiş, qeyri-profil ədəbiyyat da fondlardan seçilə və sonuncular mübadilə fonduna verilə bilər.

Əlaqədar komissiya seçilmiş ədəbiyyata baxdıqdan və razılıq verdikdən sonra seçilmiş sənədin əlifba kataloqunda olan kartoçkası və qeydiyyat kartoçkasının surəti, kitabxananın adını və ünvanını göstərməklə əlaqədar depozitariyaya göndərilir. Kartoçka partiyası ilə birlikdə qoşma sənəd də

göndərilir. Qoşma sənədin nümunəvi forması aşağıdakı kimidir. Bir qayda olaraq, az istifadə edilən ədəbiyyata 15-20 il əvvəl buraxılmış kitablar, 5-10 il əvvəl dərc edilmiş jurnal və qəzetlər, RETK-nın depozitar fonduna göndərilən az istifadə edilən ədəbiyyat barədə məlumat son 4-5 ildə istifadə edilməyən digər növ sənədlər aid edilir.

Akt üç nüsxədə tərtib edilib az istifadə edilən nəşrlərlə birlikdə göndərilir. Alındıqdan sonra aktın bir nüsxəsi RETK-da qalır, qalan iki nüsxəsi təsdiq edilib, möhürlənərək göndərən ETK-ya qaytarılır. Poçt xərcləri göndərən ETK tərəfindən ödənilir.

Az istifadə edilən ədəbiyyatın göndərilməsinə və RETK-da qəbul edilməsinə dair uçot formaları müvafiq olaraq 1 və 2 №-li nümunəvi formalarda göstərilmişdir.

Fondun mühafizəsi. Digər kitabxanalar kimi, ETK fondları da dövlət mülkiyyətidir. Buna görə də fonda daxil olan müraciətlərin (dostup) cavablandırılmasına fondun qorunması üçün hüququ olan kitabxana işçiləri məsuliyyət daşıyır. İlk növbədə isə ETK müdiri fondun qorunması üçün məsuliyyət daşıyır.

İmkan daxilində kitabxananın binası, digər sahələrdən ayrılmalıdır. Belə bir imkan olmadıqda ədəbiyyatı bağlanan şkaflarda saxlamaq və ya kitabsaxlayıcıma digər iş otaqlarından ayırmaq lazımdır.

Fondda sənədləri nəmdən, qurumaqdan, günəş radiasiyasından, tozdan, zərərli sənaye tullantılarından, daşqından, gəmirici və böcəklərdən qorumaq lazımdır. Bu məqsədlə aşağıdakı tədbirlər görülməlidir:

1) binanı təmiz saxlamaq, onu nəmli üsullarla təmizləmək, stellajlara və kitablara qonmuş toz hissəciklərini müntəzəm olaraq silmək və bu məqsədlə təmiz əski (2% formalinləşdirilmiş) istifadə edilməlidir;

2) optimal temperatur-rütubət rejimi saxlanmalıdır, temperatur 16-18°C ($\pm 2^\circ\text{C}$), rütubət 50-60% ($\pm 5\%$), mikrofilm fondu üçün rütubət 25-30% olmalıdır;

3) birbaşa düşən günəş şüasından fondu mühafizə etmək lazımdır. Belə şəraitdə kitabların vərəqələri, xüsusilə görünən hissələri, vərəqlərin ətrafı tez saralır;

4) su və istilik xidmətləri müntəzəm olaraq yoxlanmalı və yararlı vəziyyətdə olmalıdır;

5) vaxtaşırı (ayda bir dəfə) seçmə üsulu ilə fondadakı sənədlərin vəziyyətini yoxlamaq lazımdır;

6) müntəzəm olaraq zərərvericilərə qarşı mübarizə üçün dezinfeksiya aparılmalıdır;

7) kitabların cari təmiri müntəzəm olaraq aparılmalıdır.

Elektromaqnit (elektron) daşıyıcılar üçün yazıların silinməsi üçün elektromaqnit mühafizəsi tədbirləri görülməlidir. Ayda bir dəfə sanitariya günü

keçirilməlidir.

Kitabsaxlayıcı sahəsinə qida məhsulları və yemək gətirmək, orada xərək bişirmək və qızdırmaq qadağandır. Həmçinin kitabsaxlayıcı sahəsində xalça və ya digər parça örtüyü salmaq, döşəməni mastika ilə silmək, stellajları bilavasitə pəncərə, qızdırıcı su batereyası, mərkəzi isitmə, su borusu olan yerlərdə yerləşdirmək, elektrik qızdırıcıdan, açıq elektrik xəttindən (örtülməmiş) açıq alov və siqaretədən istifadə etmək olmaz.

Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda göstərilir ki, əlaqədar müəssisə və idarələr kitabxanalara xüsusi layihə ilə tikilmiş, yaxud kitabxana tələblərinə cavab verən bina sahəsi ilə təmin etməlidir. Həmçinin kitabxana təyinatlı binanı yaxud kitabxana yerləşən binanı digər məqsədlərlə istifadə etməyə yol verilmir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Standartlaşdırma, Meteorologiya və Paten üzrə Dövlət Agentliyi Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasının Əsasnaməsi. - 2006, 6 s.
2. Xələfov A.A. Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası-70.- B., 2001.- 37 s.
3. Məmmədov M.Ə. Elmi-texniki kitabxana şəbəkələrində mütəxəssislərə kitabxana-informasiya xidmətinin təşkili. - B., 2009.- 111 s.
4. Rzaeva Z.T. Respublika Elmi Kitabxanalarında informasiya axtarış sistemləri. - B., 2015.- 187 s.
5. Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasının 1910-2015-ci il hesabatları

ДОКУМЕНТАЛЬНО-ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ БИБЛИОТЕК

МАМЕДОВ М.А.

РЕЗЮМЕ

В научной статье объяснены основные цели задачи функционирования Научно-технической библиотеки, рассмотрены особенности источников комплектования их фондов, списывания с них устаревшей литературы, вопросы учета и сохранности фондов, особенности организации депозитарных фондов этих библиотек.

Ключевые слова: научно-технические библиотеки, комплектование фондов, организация учета, депозитарные фонды, сохранности фондов.

DOCUMENT-DATA PROVISION OF SCIENTIFIC-TECHNICAL LIBRARIES

MAMMADOV M.A.

SUMMARY

The scientific article explains. The main functioning purposes of scientific-technical libraries, looks through features of fund gathering sources, elimination of out-of date literature, questions on enumeration and fund storage, peculiarities of organizing depositary funds of those libraries.

Keywords: scientific-technical library, gathering of funds, enumeration organization, depositary funds, storage of funds.

ETNO-MƏDƏNİ MÜHİT VƏ TATARISTAN MİLLİ KİTABXANASININ FƏALİYYƏTİ

KAZİMİ P.F.

BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrası, dosent

pkazimi@mail.ru

Məqalədə Tataristan Milli Kitabxanasının etno mədəni mühitdə, global informasiya məkanında fəaliyyəti və formalaşması problemləri işıqlandırılmışdır

Açar sözlər – Etno mədəni mühit, milli kitabxana, milli-mədəni dəyərlər.

Müasir kitabxana sosial-mədəni fenomendir. Məhz bu baxımdan kitabxanalar etno mədəni mühitin formalaşması istiqamətində həm sosial həm də psixoloji amillərin öyrənilməsi və konkret təcrübədə tətbiqi məsələlərini təhlil edir. Kitabxanaların qarşısında qoyulan müasir tələblər dəyişən dünya şəraitində sistem yaradan komponentlər, sosial-mədəni infrastruktur, mədəni və informasiya-kommunikasiyalarının yaradılması proseslərində kitabxanaların qarşısında yeni vəzifələr qoyur. Qeyd olunan proseslər hər bir dövlətin və regionun hüquqi və normativ-texniki tənzimlənməsini tələb edir. Bu baxımdan "Tataristan Respublikasında Mədəniyyət haqqında", "Tataristan Respublikasında məcburi nüsxələr haqqında" "Tataristan Respublikasında kitabxana və kitabxana işi haqqında", "Tataristan Respublikasının mədəniyyət obyektləri haqqında" Tataristan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyinin sərəncamları və 2009-2014 cü illər və 2020 ci illərə qədər "Tataristan Respublikasında kitabxana işinin inkişafı" proqramı informasiya məkanının tənzimlənməsinə yönəldilib.

Tataristan Milli Kitabxanasının yuxarıda qeyd olunan məsələlərdə xüsusi əhəmiyyəti var. Milli kitabxana milli irsin qorunması və inkişafı, unikal informasiya resurslarını və yeni xidmət növlərinin yaradılması sahəsində əsaslı fəaliyyət göstərir. Hazırda milli kitabxananın 3.200.000 nüsxədən artıq fondu var. Bunlardan yalnız 100.000 nüsxə tatar dilindədir. Bu səbəbdən də milli kitabxana öz fəaliyyətinin təşkilində kitabxananın təşkilati-funksional strukturunun təkmilləşdirilməsi, muzey, arxiv, elmi və sosial müəssisələrlə partnyor (həmkarlıq) əlaqələrinin inkişaf etdirilməsinə xüsusi yer verir.

1. Kitabxana fondunun formalaşdırılması prosesi.
2. Beynəlxalq kitab mübadiləsi.
3. Yaxın və uzaq xarici ölkələrlə ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlıq.
4. İnformasiya xidmətinin təşkili (xüsusilə diyarşünaslıq sahəsində informasiya xidməti).

2000 ci ildə <http://www.kitaphane.ru> ünvanında milli kitabxananın saytı yaradıldıqdan sonra "Kazan şəhərinin 1000 illiyi", "Tatar elektron kitabxanası" (tatar müəlliflərinin əsərləri əsasında) yeni nəşrlər kolleksiyası, eləcə də Tataristanın görkəmli elm və mədəniyyət xadimlərinin tatar və rus dillərində əsərləri, bibliografik resursları – "Abdulla Tukay", "Musa Cəlil", "Sara Sadikova", "Qalimdjan İbragimov", "Karim Timchurin" və digərləri haqqında elektron resurslar hazırlandı və şəbəkəyə daxil edildi. N.A.Kambeyevanın yazdığına görə, 2004-2008 ci illərdə bu elektron resurslara müraciətin sayı yüksək dinamika ilə artmışdı. Mütəxəssislər hesab edir ki, Tataristan Milli Kitabxanasının Respublikada keçirilən "Tatar media", "Лучший чат по культуре, этнографии и истории татар", "Tatar dünyası" adlı müsabiqələrin keçirilməsində iştirakın milli mədəniyyət, etno-mədəni məsələlər, tatar xalq bayramları, xalq təsviri sənət yaradıcılığı geniş çaplı tədbirlərin həyata keçirilməsilə bağlıdır. Bu istiqamətdə Tataristan Milli Kitabxanasının Respublikada fəaliyyət göstərən bütün kitabxanalara metodik mərkəz olması son dərəcə əhəmiyyətlidir. Respublika ərazisində yerləşən milli qruplar, adət-ənənələr, dil və ədəbiyyat fərqlilikləri və ümumi etno-mədəni mühitin formalaşması ilə əlaqədar fəaliyyət milli kitabxana tərəfindən aşağıdakı kimi tənzimlənir.

- Milli kitabxana Tataristanda yaşayan tatar dillili ədəbiyyata sorğusu olan oxucu qrupları ilə işləyən kitabxanaçıların, eləcə də Rusiyanın digər ərazilərində və MDB məkanında tatar dillili ədəbiyyatla işləyən kitabxanaçıların mütəmadi olaraq elmi-praktiki konfranslarını keçirir;

- Tatar xalqının görkəmli mədəniyyət, incəsənət xadimlərinin metodiki-bibliografik vəsaitlərinin hazırlanması və kitabxana-informasiya fəaliyyətinin bütün istiqamətlərində metodik vəsaitləri hazırlayır və çap edir;

- Oxucuların respublika tarixinə, diyarşünaslıq problemlərinə diqqətin artması, kitabxanaları etno-mədəni mühitin mərkəzinə qoyur və bununla da kitabxana kommunikasiyalar mərkəzinə çevrilir.

Müasir insanların sosiallaşmasının virtuallaşması prosesində geniş məkanda etno-mədəni idendifiklik də, konservativ olmasına baxmayaraq, transformasiyaya məruz qalması təhlükəsi qarşısındadır. Bu proses müasir insanın gündəlik həyatına böyük təsirin nəticəsi olaraq meydana çıxır. İstehlakçı virtual məkanda şəxsi idendifiklik modelini özü tərəfindən quraşdırır və bu zaman mövcud olan deyil arzu olanla qarşılaşır. Cisco Rusiyada apardığı tədqiqatların nəticəsində müəyyənləşdirmişdir ki, istehlakçıların 47%-i online və offline idendifikasiyi fərqlənir. İstehlakçıların özləri ilə aparılan sorğu zamanı müəyyənləşmişdir ki, virtual idendifikasiyin 46%-i fərqlidir. İdendifiklik fərqli deyil cavabı verənlərin sayı "ABŞ, Kanada, Çin, Hindistan, Rusiya, Braziliya, Argentina, Almaniya, Polşa, Fransa" 10% təşkil edir. Belə nəticə çıxarmaq olar ki, individlərin (fərdlərin) sosial

qrupların, eləcə də etno-mədəni tərkibin giper mühitdə transformasiyası baş verir. Vəziyyətin belə hal alması giper mühitdə etno-mədəni idendifikasiyin qorunub saxlanılması üçün bir sıra ölkələrdə dövlət informasiya siyasəti işləniş hazırlanır və tətbiq olunur.

Etno-mədəni idendifikasiyi aşağıdakı kimi ifadə etmək olar:

Subyektin özü ilə etnik mühitin digər nümayəndələrini birləşdirən tarixə, mədəniyyətə, öz xalqının milli adət-ənənələrinə, onun ideyalarına, hiss və maraqlarına, ideallarına, folklor və dilinə, etnos, yaşayış ərazisinə və dövlətçiliyinə, eləcə də onun pozitiv dəyərlər münasibətində ifadə olunan emosional-koqnutiv prosesdir.

Etno-mədəni mühitin formalaşması bütün ölkələrdə dövlət siyasəti olaraq qarşıya qoyulur. Dövlətlər etno-mədəni idendifikasiyin qorunması məqsədilə giper mühitin təsirlərindən müdafiə olunmaq məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirirlər. Giper mühitdə etno mühitin idendifikasiyini təmin edən başlıca elementlərdən birini dil təşkil edir. Giper məkanda informasiya axtarıcısı (istehlakçı) müxtəlif məqsədlərlə ən yeni və müasir informasiya axtarışı zamanı milli resurslardan ənənəvi olaraq ehtiyaclarını ödəyə bilmir və ingilisdilli və ya digər dillərdə resurslara müraciət etmək məcburiyyəti qarşısında qalır. Bu problemin həlli istiqamətində dünya təcrübəsində bir sıra modellər mövcuddur.

Rusiya və Qazax mütəxəssisləri əsasən aşağıdakı modelləri müəyyənləşdirmişlər:

- Giper mühitdən izolyasiya modeli (Şimali Koreya, Çin, İran);
- Güclü resurs kontenti modeli;
- Güclü internet resurslarını yaradaraq istehlakçıların daxili sistemlərə dəvət olunması (Cənubi Koreya, Yaponiya, Rusiya);
- Dominant model (qlobal informasiya məkanında milli resursların üstünlük təşkil etməsi) (ABŞ, Avropa)
- Asılı model (inkişaf etməkdə olan və daxili resursları zəif olan ölkələrə xarakterikdir).

Əlbəttəki, müxtəlif ölkələr siyasi və iqtisadi amillərin təsiri ilə yuxarıda qeyd olunan modellərin birindən çıxır və digərinə daxil ola bilər.

Ən optimal olanı, Rusiya və MDB modellərində nəzərdə tutulmayan, lakin XXI əsrin tələbləri ilə qarşıya çıxan "gibrid modeli" diqqəti cəlb edir.

Tədqiqatın aktuallığı hər şeydən əvvəl bəşəriyyətin etnomədəniyyət və siyasi inkışafı prosesində XX yüzilliyin sonunda irəli gəlmiş mürəkkəb sosial problemlərin həllinin ehtiyacıyla təyin edilir. Hələ heç vaxt insan bu gün olduğu kimi dərin informativ proseslərə və dünyada gedən qlobal proseslərə hərtərəfli cəlb edilməmişdi. Xalqların (cəməatların) arasında qarşılıqlı əlaqələrin gücləndirilməsi, mədəniyyətlərarası ünsiyyətin imkanından əvvəl görünməmiş dövlətlər müasir dünyada miqrasiya axınlarının əhəmiyyətli

artması, müasir ictimai həyatın ön planına müxtəlif etno mədəniyyət və siyasi ölçülərdə insanın varlığı problemini irəli sürdülər.

Müstəqil Dövlətlər Birliyi üçün bu problem xüsusilə əhəmiyyətlidir, bir halda ki, SSRİ-nin dağılmasından sonra milyonlarla insan etno milli ərazi xaricində öz təhsilinin yaranmasından, yeni etnik azlıqların və qrupların təşkil edilməsində olan hüquqları (haqları) məhrum edilmişdir. Hazırkı etnomədəniyyət marqianal problemlərinin tədqiqatı anlama və onların davranışının, həmçinin uyğun olan siyasi layihələrin hazırlanması və ya mövcud layihələrin təkmilləşdirilməsi müxtəlif proqnozlaşdırmalar üçün faydalı ola bilər.

Qərb politologiyasında artıq o haqda fərziyyə söylənməmişdir ki, yeni dünyada bu amillər gərginliyin fundamental mənbəyi o qədər ideoloji və ya iqtisadi olmayacaq, nə qədər ki, məhz mədəni xarakter daşıyacaq. Həqiqətən, ən əhəmiyyətli münaqişələr qlobal miqyasda, mədəniyyətlərin parlaq ifadə edilmiş fərqiylə sosial mühitdə, qrupların arasında yaranır.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. A. *Kitabxana və cəmiyyət*. B., Azərənşr, 2012. 360 s.
2. Xələfov A. A. *Azərbaycanda kitabxana işinin inkışaf konsepsiyası*. Bakı., BDU-nun nəşr., 2012.
3. Kazimi P. F. *Informasiya mühəndisliyi*. Bakı, BDU, 2011, 236 s.
4. Казими П.Ф. Гилмиянова Р.А. Библиотеки в социокультурном пространстве. Баку. БГУ, "Библиотечноеведение и информация" 2013. 2(11), с.58-66.
5. <http://www.kitaphane.ru>

ЭТНО-КУЛЬТУРНОЕ ПРОСТРАНСТВО И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ ТАТАРЫСТАНА

КАЗИМИ П.Ф.

РЕЗЮМЕ

Статья изучает деятельность Национальной Библиотеки Татарыстана в сфере формирования и поддержки этно-культурного пространства в регионе и в глобальном информационном сети.

Ключевые слова: этно-культурное пространства, Национальное библиотека, национально-культурные ценности.

ETHNO-CULTURE SPACE AND ACTIVITY OF THE NATIONAL LIBRARY OF TATARISTAN

KAZIMI P.F.

SUMMARY

The article considers the activities of the National Library of Tatarstan in the process of forming and supporting ethno-cultural space in the region and in the global information network.

Keywords: ethno-cultural space, National library, national-cultural values.

HEYDƏR ƏLİYEV İRSİNİN ÖYRƏNİLMƏSİNDƏ KİTABLARIN ƏHƏMİYYƏTİ

SÜLEYMANOV R.İ.

**BDU, Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi
kafedrasının dosenti, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru**

Məqalədə Azərbaycan elmini, mədəniyyətini və ədəbiyyatını dərinlən bilən, onu böyük məhəbbətlə sevən və yüksək qiymətləndirən, xalqımızın ümummilli lideri, müstəqilliyimizin memarı, dünya şöhrətli ictimai-siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin Azərbaycan kitab mədəniyyəti, kitabçılıq işi, kitab və onun nəşri məsələləri ilə əlaqədar dahiyənə və müdrik fikirləri, qayğısı, eyni zamanda onun zəngin irsi və ulu öndərə həsr olunmuş fundamental kitablar və tədqiq edilmişdir.

Ulu öndərin həyatımızın bütün sahələrini əhatə edən fundamental elmi-nəzəri irsinin daim araşdırılmasına, öyrənilməsinə geniş yer ayrılmış və bu məsələlər ardıcılıqla təhlil olunmuşdur.

Açar sözlər: Ümummilli lider, kitab mədəniyyəti, dövlət atributları, fundamental kitablar, miniatur nəşrlər, albom-kitablar.

Heydər Əliyevin zəngin irsinin öyrənilməsi və təbliği bütün Azərbaycan xalqının ümdə istəyidir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin nəzəri irsi milli sərvətimizdir və biz bu qiymətli irsi zaman-zaman öyrənməli, dövlətçiliyimizə və həyatımıza tətbiq etməliyik. Bu istiqamətdə bir çox dəyərli əsərlər yazılıb. Akademik Ramiz Mehdiyev tərəfindən Heydər Əliyev irsinin tədqiq metodologiyası və araşdırmaların strategiyası işlənib hazırlanmışdır.

2007-ci ildə "Azərənşr" tərəfindən çap olunmuş Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Ulu öndər Heydər Əliyevə ithaf olunmuş "Azərbaycanıma inanırdım" kitabının nəşriyyat annotasiyasında deyilir: "Bu kitab Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin dörd il ərzində rəhbərlik etdiyi ölkəsi, onun uğurlu inkişaf yolu, respublikanın bugünkü həyatı haqqında parlaq, dərin və obrazlı söhbətdir. Kitabda Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev haqqında faydalı və çox maraqlı məlumatlar öz əksini tapmışdır".

Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev kitabın "Nəticə"sində qeyd edir ki: "Mən tez-tez Franklin Ruzveltin bir kəlamını xatırlayıram. Atam bu ABŞ prezidentinə heyran idi. Ruzvelt demişdir: "Bizim qurduğumuz dünya amerikalı, yaxud rus, fransız, Çin dünyası olmaya bilər... O, bütün ölkələrin ümumi səylərinə əsaslanan dünya olmalıdır"

Ruzveltin fikrini tamamlayaraq əlavə edirəm ki, bizim qurduğumuz Azərbaycan bütün insanların söylərinə əsaslanan ölkə olmalıdır. Ümid edirəm ki, mənim kitabım bir-birimizlə məhz belə münasibətin qurulmasına töhfədir.

Mən inanıram ki, bu kitab hələ başa çatmamışdır. Başa çatma da bilməz. Onun qalanını zaman, həyat özü yazacaq, dəqiqləşdirəcək. Və məqsədlərimizə çatmağa kömək edən gündəlik işimiz yazacaq. Bu kitabın səhifələrində o məqsədlər barədə söz açdım.

Güman edirəm ki, bu kitabın oxucusu yer kürəsinin istənilən yerində olduğu kimi, Azərbaycanda da dəyişikliklərin asanlıqla başa gəlmədiyini gördü."

2004-cü ildə "Azərnəşr" tərəfindən nəşr olunub oxuculara təqdim olunan "Dünyanı heyran qoyan insan" kitabında dünyanın görkəmli siyasi və dövlət xadimlərinin, diplomatlardan, ədəbiyyat, elm, mədəniyyət və incəsənət xadimlərindən tutmuş biznes nümayəndələrinə, jurnalistlərə qədər ən müxtəlif peşə sahiblərinin otuz ildən çox siyasi hakimiyyətin zirvəsində olan ümummilli liderimiz, xalqımızın dahi oğlu Heydər Əliyev haqqında fikirlərinin bir hissəsi toplanmışdır. Müəlliflər qeyd edirlər ki, "ümidsizlik ki, bu materiallar Heydər Əliyev şəxsiyyətinin əzəmətinin, müasir tarixdə onun müstəsna rolunun daha dolğun və dərinə dərk olunmasında indiki və gələcək nəsillərə kömək edəcəkdir." [1, s. 376]

Kitab akademik Ramiz Mehdiyevin rəhbərliyi ilə çap olunmuşdur. Bu fundamental kitabın tərtibçi redaktorları Aslan Aslanov, Vaqif Musayev və Dağbəyi İsmayılovdur.

Ulu öndər Heydər Əliyev haqqında bədii əsərlər, sənədli qeydlər, elmi məqalələr çox yazılıb. Bu böyük insanın şəxsiyyətinin və gördüyü işlərin miqyası o qədər genişdir ki, onun öyrənilməsi üçün elmdə ayrıca bir istiqamət yaratmaq vaxtı gəlib çatmışdır. Bu əsərlər arasında Azərbaycanın tanınmış yazıçı-publisisti Milli Məclisin deputatı Elmira Axundovanın "Heydər Əliyev. Şəxsiyyət və zaman" çoxcildli roman-tədqiqatı xüsusi yer tutur. 2013-cü ildə müasir dövrün görkəmli dövlət və siyasi xadiminin, Azərbaycan xalqının ümummilli liderinin çoxcəhətli həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş bu fundamental əsərin son beşinci və altıncı (iki hissədə) kitabları çapdan çıxmışdır. Kitab nəinki Azərbaycanda, həm də onun hədudlarından kənarda böyük oxucu auditoriyası qazanmışdır ki, bu da həm Heydər Əliyevin qeyri-adi şəxsiyyətinə çox böyük maraqlardan, həm də romanın danılmaz ədəbi-bədii məziyyətlərindən irəli gəlir. Rusiya Milli Kitabxanasında, Sankt-Peterburqdakı Tavriya Sarayında, Ukraynada və Türkiyədə ilk dörd cildin təqdimatı keçirilmişdir. Romanın beşinci kitabı "Naxçıvan dönüşü" adlanır. Bu kitab Heydər Əliyevin tərcümeyi-halında "Naxçıvan dövrünə" həsr olunmuşdur və 1990-cı ilin iyulundan 1993-cü ilin iyununadək olan zaman kəsiyini əhatə edir. Müəllif kitabı ön sözündə oxucuya müraciətində yazır ki,

bu nəinki Naxçıvan Muxtar Respublikasının, həm də bütün Azərbaycanın tarixində ən müəkkəb, həmçinin ən əlamətdar dövrlərdən biridir.

...Öz həyatının başlıca kitabını yazmaq səadəti hər yazıçıya nəsib olmur. Bu Elmira Axundovaya nəsib olmuşdur. Müəllif kitablarından birinin müqəddiməsində yazır: "Bəzən məndən soruşurlar: "Heydər Əliyev haqqında daha nə qədər yazacaqsınız?" Açıq etiraf edirəm: "Yəqin ki, bütün həyatım boyu". Təəccüblü heç nə yoxdur. Axı, rus tarixçisi Rudolf İvanovun qeyd etdiyi kimi "...dahi insanlarda bir çox öyrənilməmiş keyfiyyətlər olur, onların aşkara çıxarılmasına və ifadə olunmasına zaman və insanlar kömək edəcəkdir." [14,s.2]

Müasir müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu, dünya şöhrətli siyasi xadim bütün dövrlərin dühası, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev həyatının və fəaliyyətinin bütün dövrlərində Azərbaycan kitabına böyük qiymət vermiş və onun inkişafına, tərəqqisinə qayğı ilə yanaşmışdır.

Bəşəriyyətin ən nadir tarixi şəxsiyyətlərindən olan ulu öndərin həyat və fəaliyyətinə, zəngin və çox qiymətli irsinə zaman-zaman filosoflar, mədəniyyətşünaslar, dilçilər, tarixçilər, ədəbiyyatşünaslar, kitabxanaşünaslar, kitabşünaslar, sosioloqlar, iqtisadçılar və b. sahələrdən olan alimlər, yaradıcı ziyalılar ona və əsərlərinə fundamental monoqrafiyalar, elmi əsərlər həsr etmiş və bu iş minilliklər boyu davam etsə belə, onun zəngin irsinin gələcək nəsillərə çatdırılması işində mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev demişdir: "Kitab nəşri hər ölkənin, hər xalqın mədəniyyətində, ümumiyyətlə, mədəni, ictimai həyatında çox görkəmli yer tutur. Hər birimiz ilk növbədə ancaq kitab vasitəsilə təhsil almış, elmlərə yiyələnmiş, həyatda yaşamağa, fəaliyyət göstərməyə hazırlaşmışıq. Ona görə də hər birimiz kitablara borcluyuq. Həm kitabları yazıb-yaratmaq həm də onları nəşr etmək əsas vəzifələrimizdən biridir. Bunun üçün mümkün olan bütün tədbirləri görməliyik. Mən respublikanın prezidenti kimi bunu əsas vəzifələrimdən biri sayıram. Doğrudur, indiki ağır sosial-iqtisadi böhran dövründə, respublikamızın iqtisadiyyatında yaranmış çətinliklərlə əlaqədar və başqa ölkələrlə əlaqələrin məhdudlaşdığı bir vaxtda nəşriyyat işi çətinliklərlə qarşılaşır. Bu təbiidir. Ancaq biz bu çətinliklərin qarşısını almalıyıq, bunun üçün yeni-yeni yollar axtarmalıyıq.

Eyni zamanda yazılan kitabların nəşr olunmasının qayğısına qalmalıyıq. Bilirəm ki, yazılanlar və yazmaq istəyənlər çoxdur. Bu adamlar-alimlər, yaşılar, mədəniyyət xadimləri yazılarının bir çoxunu çap etdirə bilmirlər. Bu çətinliyi hamımız dərk etməliyik. Ancaq bununla kifayətlənmək olmaz. Hər bir çətinlikdən çıxış yolu tapmalıyıq, özü də bu yolu birlikdə axtarmalıyıq. Dövlət də bütün imkanlardan istifadə edəcəkdir. Ancaq ayrı-ayrı cəmiyyətlər,

təşkilatlar, iş adamlarımız da bu işə qoşulmalıdır. Arzu edirəm ki, bu tövsiyənin əməli nəticələri olsun”.

Ulu öndərin ideyaları kimi bu arzusu da onun layiqli davamçısı möhtərəm prezident İlham Əliyevin uğurlu siyasəti sayəsində beynəlxalq standartlar səviyyəsində həyata keçirilmişdir. Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyeva ulu öndərin bu arzusunun qısa zamanda reallaşmasını nəinki respublikamızda, o cümlədən bütün dünyada təmin etdi.

Əməkdar elm xadimi, professor Abuzər Xələfov “Heydər Əliyev və Azərbaycan kitabxana işi” adlı fundamental monoqrafiyasında bu tarixi çıxışı belə xarakterizə edir: “Heydər Əliyevin böyük proqram əhmiyyətinə malik olan bu çıxışı müstəqillik dövründə nəşriyyatların qorunub saxlanılmasına imkan verdi. Hakimiyyət böyük çətinliklə olsa da dövlət nəşriyyatlarına müəyyən qədər vəsait ayırır, özəl nəşriyyatların yaranmasına şərait yaradırdı. Dövlətin həyata keçirdiyi bu siyasət özünü doğrultdu, ölkədə özəl nəşriyyatların böyük şəbəkəsi yarandı. Ölkədə senzuranın ləğvi kitab çapı işində hər cür ideoloji maneəni aradan qaldırdı. 90-cı illərin əvvəllərində kitab çapı sahəsində baş verən böhran tədricən aradan qalxdı”.

Əməkdar elm xadimi, professor Yaqub Mahmudov “Heydər Əliyev – ümumdünya tarixinin azərbaycanlı dahisi” əsərində yazır: “Tarix yalnız dahi şəxsiyyətlərin nurlu əməlləri sayəsində nəsillərin yaddaşına həkk olunur. Azərbaycan xalqı dünya tarixinə neçə-neçə böyük mütəfəkkirlərlə yanaşı Cavanşir, Babək, Şəmsəddin Eldəgiz, Məhəmməd Cahan Pəhləvan, Qızıl Arslan, Uzun Həsən, Şah İsmayıl Xətai, Nadir şah kimi qüdrətli dövlət xadimləri də bəxş etmişdir.

Əsrlər keçdikdən sonra – XX yüzillikdə xalqımız daha bir dahi şəxsiyyət yetirdi. Dünyanın Atatürk, Vaşinqton, C.Nehru, De Qoll kimi nadir tarixi simaları sırasında Heydər Əliyev şəxsiyyəti öz layiqli yerini tutdu” [16, s.335].

Millət vəkili, professor Yaqub Mikayıl oğlu Mahmudovun (Mahmudlu) “Heydər Əliyev ideyalarının zəfər yürüşü” kitabı 2011-ci ildə “Təhsil” nəşriyyatı tərəfindən çap olunmuşdur. Kitabda Heydər Əliyev şəxsiyyəti, onun zəngin irsinin və ideyalarının davamçısı olan Prezident İlham Əliyevin uzaqgörən daxili və xarici siyasəti və bu siyasətin uğurları Azərbaycanın dövlətçilik tarixi fonunda araşdırılır. Əsərdə Ulu Öndərin doğma xalqına bəxş olunmuş ömür yoluna “Azərbaycanın dövlətçilik tarixindən”, “Azərbaycan dövlətçiliyinin xilaskarı”, “Ötən minilliklərin tarixinə Heydər Əliyev baxışı və ya tariximizin dirçəliş konsepsiyası”, “Qurtuluş mübarizəsinin qalibi”, “Yeni Azərbaycan Partiyasının banisi, Yeni Azərbaycanın qurucusu”, “Ata Yurduumuzun Atatürkü” adlanan ayrıca başlıqlar həsr olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin həyata keçirdiyi böyük quruculuq və abadlıq işləri, xalqımızın parlaq gələcəyinə istiqamətlənmiş islahatlar

proqramı və milli təəssübkeşlik fəaliyyəti kitabın “Heydər Əliyev – zaman və məkan anlayışlarından ucada duran azərbaycanlı dahi” və “Heydər Əliyev ideyalarının zəfər yürüşü” bölmələrində tədqiq edilmişdir.

Kitab Heydər Əliyev irsini, onun inkişaf strategiyasını müasir mərhələdə uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyevin fəaliyyətini öyrənən tarixçilər, həmçinin geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Kitabın elmi redaktoru tarix elmləri doktoru, professor Əli Həsənovdur.

Bu gün dahi liderin xatirəsinə onlarca sanballı kitablar həsr olunur, Heydər Əliyev irsi öyrənilir və təbliğ edilir, gələcək nəsillərə ötürülür.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin nəşr etdiyi “Heydər Əliyev və mədəniyyət” (üç cildlə) kitabında Heydər Əliyevin 1969-2003-cü illərdə Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə Azərbaycanın mədəniyyət, incəsənət və ədəbiyyat xadimləri – yazıçı, şair, rəssam, heykəltəraş, memar, xanəndə, bəstəkar, aktyor və s. ilə çoxsaylı görüşləri, yubiley mərasimində sənət adamları ilə onların öz sənət dilində söhbətləri, ədəbi-mədəni irsimiz haqqında çıxış və nitqləri toplanmışdır. Bu zəngin materiallar bir tərəfdən Heydər Əliyevin ədəbi-mədəni mənəvi dəyərlərimizə sıx bağlı olmasını, ardıcıl nümayiş etdirirsə, ikinci tərəfdən dövlətimizin müstəqillik tarixini yaradan Heydər Əliyevin yüksək intellektə, dərin zəkaya, fenomenal bədii təfəkkürə və təəyyülə, geniş dünyagörüşünə malik olduğunu sübut edir [18, s.536].

“Görkəmli adamların həyatı” seriyası ilə Viktor Andriyanovun və Hüseynbala Mirələmovun “Heydər Əliyev” kitabı “Nurlan” nəşriyyatı tərəfindən 2008-ci ildə nəşr olunmuşdur.

Heydər Əliyev Sovet İttifaqı hökumətində ikinci şəxs və Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü idi. Qərəzli və ədalətsiz istifadədən sonra o, böyük siyasətə qayıtmağa və doğma Vətəni müstəqil Azərbaycana rəhbərlik edib onu bəlalardan qurtarmağa özündə güc tapdı. Yazıçılar Viktor Andriyanov və Hüseynbala Mirələmov arxiv mənbələrində, Heydər Əliyevin yaxınlarının və doğmalarının, silahdaşlarının və yoldaşlarının xatirələrinə əsaslanıb, bu böyük şəxsiyyət haqqında dolğun və müfəssəl məlumat verirlər.

Yazıçı Hüseynbala Mirələmov araşdırmalarını davam etdirərək, kitabın rus dilində ikinci nəşrinin Azərbaycan dilində tərcümə edilmiş bu nəşrinə bir sıra yeni, sənədli materiallar əlavə etməklə əsəri daha da zənginləşdirmiş və bu dahi şəxsiyyətin gerçək, bitkin obrazını oxuculara çatdırmağa çalışmışdır.

Kitabda Heydər Əliyevin ailə arxivindəki, Naxçıvanda Heydər Əliyev muzeyinin, Heydər Əliyevin şəxsi fotoqrafları R.Bağırovun, Y.Qrabilinin “Trud” qəzetinin və müəlliflərin arxivlərindəki fotosəkillərdən istifadə olunmuşdur [19, s.562].

Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, kimya elmləri doktoru, professor Vaqif Abbasov “Liderlik fəlsəfəsi” kitabında liderlik haqqında olduqca maraqlı fikirlərini sistemli şəkildə oxuculara təqdim edir.

Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 34 il ərzində ölkənin hərtərəfli inkişafına, tərəqqisinə nail olan, onu bütün dünyaya tanıdan, müstəqil Azərbaycanın qurucusu, dövlətçiliyimizin qarantı, ümummilli liderimiz Heydər Əliyev fenomeninin sosiologiya və politologiya elmində liderliyi müəyyənləşdirən 21 qanuna əsasən məharətlə tədqiqi kitabın ana xəttini təşkil edir. Müəllif Heydər Əliyevin titanik fəaliyyətini tarixin prizmasından keçirərək onu dünyanın tanınmış siyasətçiləri, sərkərdələri və dahi şəxsiyyətləri ilə müqayisəli şəkildə təhlil və tədqiq edir.

Vaqif Abbasov Heydər Əliyevin siyasi kursunu ləyaqətlə davam etdirən İlham Əliyevin xalqın etimadını qazanaraq prezident seçilməsinin də qanunauyğunluq olduğunu elmi və məntiqi əsaslarla hərtərəfli təhlil etmişdir [20, s.204].

“Heydər Əliyev və Milli-mənəvi dəyərlər” kitabı 2011-ci ildə nəşr olunmuşdur. Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin uzun illər rektoru olmuş, Əməkdar incəsənət xadimi filologiya elmləri doktoru, professor Timuçin Əfəndiyevin bu kitabı ulu öndər, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin çoxcəhətli mədəniyyət nəzəriyyəsinin təhlilinə həsr olunmuşdur. Müəllif tarixilik prinsipinə əsaslanaraq dünya şöhrətli siyasi xadimin mədəniyyət konsepsiyasını şərh etməyə çalışır. O, belə bir fikri metodoloji əsas kimi götürür ki, Heydər Əliyev istər çoxəsrlik zəngin ədəbiyyatımız, istərsə də qədim və bədii cəhətdən kamill mədəniyyət və incəsənətimizin ayrı-ayrı sahələrindən bəhs edərkən bütün bunlara dövlətçilik nöqteyi-nəzərindən, azərbaycançılıq fəlsəfəsinin məxəzləri kimi yanaşmışdır.

Kitabda ulu öndərin milli-mənəvi xəzinəmiz olan adət və ənənələrimiz, dini inanclarımız, ədəbiyyatın, incəsənətin müxtəlif sahələri ilə bağlı söylədiyi fikirlər yer almışdır. Həmçinin Heydər Əliyevin sənət xadimləri ilə unudulmaz görüşləri, onlara göstərdiyi qayğısı, diqqəti tədqiqatda xüsusi qeyd olunur.

Kitab elmi-konseptual xarakterdə olduğundan tədqiqatçı-alimlər, ziyalılar, tələbələr, magistrilər və doktorantlar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 20 aprel 2007-ci il tarixdə imzaladığı “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” Sərəncamında deyilir: “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 2004-cü il 12 yanvar və “2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında” 2004-cü il 27 dekabr tarixli sərəncamlarına əsasən, milyonlarla ədəbiyyat nəşr olunmuş və ölkə kitabxanalarına hədiyyə edilmişdir. Yeni nəşrlər kitabxana fondlarını və onlardan istifadə imkanlarını xeyli genişləndirmişdir.

Bu nəşrlər sayəsində gənc nəslin latın qrafikası ilə çap olunmuş bədii və elmi ədəbiyyata ehtiyacının ödənilməsi istiqamətində mühüm işlər görülmüşdür. Lakin həmin kitabların satışının nəzərdə tutulmaması və kitab həvəskarlarının öz şəxsi kitabxanalarını latın qrafikasında nəfis şəkildə nəşr olunmuş ədəbiyyat nümunələri ilə zənginləşdirmək məqsədilə Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşr edilməsi də təqdirləyiq bir iş, ulu öndərin başladığı işin davamı kimi qiymətləndirilməlidir.

Azərbaycanın kitabçılıq işi sahəsində strateji əhəmiyyətə malik olan proqram xarakterli bu məsələlər professor Abuzər Xələfovun məlum monoqrafiyasında elmi müstəvidə əsaslı surətdə təhlil olunmuşdur [17, s. 312].

Heydər Əliyev. “Müstəqilliyimiz əbədidir” çoxcildliyinin “Azərnəşr” tərəfindən çapdan buraxılmış 42-ci cildində – ümummilli lider Heydər Əliyevin 2002-ci ilin oktyabrın 14-də İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv ölkələrin dövlət başçılarından İstanbulda keçirilmiş VII zirvə görüşündəki nitqi də yer almışdır.

Nəşrin buraxılışına məsul Prezident Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevdir.

Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin çoxcildlik əsərlərinin oxuculara təqdim olunan bu cildində İstanbulda İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv ölkələrin dövlət başçılarından VII zirvə görüşündə ulu öndərin çıxışları, dövlət və hökumət başçıları ilə danışıqları, Azərbaycana gələn bir sıra xarici dövlət və hökumət nümayəndələri, tanınmış ictimai-siyasi xadimlər, beynəlxalq təşkilatların rəhbərləri ilə yüksək səviyyəli görüşlərinə dair materiallar, KİV-ə verdiyi bəyanat və müsahibələr dərc edilmişdir.

Kitabda, həmçinin Ulu öndərin Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, böyük şair və dramaturq Hüseyn Cavidin ev-muzeyinin açılış mərasimində, Bakı Metropolitinin 35 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə nitqləri, ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafı və ictimai-siyasi həyatından bəhs edən materiallar, Şəkiyə səfəri zamanı şəhər sakinləri ilə görüşlərdəki nitq və çıxışları, Dağlıq Qarabağ probleminə dair prinsipial mövqeyi öz əksini tapmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Dünyanı heyran qoyan insan/İdeyanın müəllifi və buraxılışa məsul Ramiz Mehdiyev. - Bakı: Azərnəşr, 2004. - 376 s.*
2. *Mərdanov M. Azərbaycan təhsil tarixi: 4 cildə. - Bakı, 2011. - CII. - S.241*

3. Qasımlı M. Heydər Əliyev – istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər). – Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2006. – 608 s.

4. Heydər Əliyev və Bakı Dövlət Universiteti: buraxılış məsul, ön sözün və məqalələrin müəll. Misir Mərdanov; / Tərt. ed. Əli Əhmədov. – Bakı, 1997. – S.4.

5. Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir: Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar [Mətn]. Fevral, 2000 – mart, 2000 K.25 /H. Əliyev; burax. məs. R. Mehdiyev. – Bakı: Azərənəşr, 2008. – S.117.

6. Bakı Dövlət Universitetinin dünya şöhrətli məzununu / Burax. məsul, ön söz və məqalələrin müəllifi MEA-nın müxbir üzvü, prof. Abel Məhərrəmov. – Bakı: Bakı Universitetinin nəşriyyatı, 2001. – S.21.

7. Heydər Əliyev və Şərq: - / 6 cildə: Türkiyə Cümhuriyyəti. – Bakı: Çapaşoğlu, 2003. – Kitab IV. – S.8.

8. Türkiyənin Atatürk Kültür, Dil və Tarix Yüksək Qurumunun sədri professor Sadiq Kamal Tural və Atatürk Araşdırmalar Mərkəzinin sədri professor Mehmed Saray ilə görüş: İlham Əliyev. İnkişaf məqsədimizdir: 10 cildə. – Bakı: Azərənəşr, 2012. – Kitab VI. – S.165-166.

9. 29 dekabr 2000-ci il "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyi şərəfinə həsr olunmuş Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin adından Güllüstan sarayında keçirilən rəsmi qəbulda Prezident Heydər Əliyevin nitqi: Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. – Bakı: Azərənəşr, 2010. – Kitab 31. – S.283.

10. Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar. – Bakı: Azərənəşr, 2009. – K. 25. – S.296.

11. "Heydər Əliyev irsi və Azərbaycanın müasir inkişafında İlham Əliyev mərhələsi" Beynəlxalq elmi-praktik konfrans /Elmi red. və ön söz. müəll. Fizika – Riyaziyyat elmləri doktoru, professor Asaf İsgəndərov. – Bakı, 2007. – 280 s.

12. Əliyeva İ. Ulu öndər haqqında 37 miniatür kitab çap olunmuşdur // Azərbaycan. – 2013. – S.3.

13. Zəmanəmizin ən böyük Azərbaycanlısı / Tərt. ed. Nurlana Əliyeva və b. – Bakı: Nurlan, 2007. – 407 s.

14. Maraqlı insan haqqında maraqlı kitab / Heydər Əliyev. – Bakı: Şəxsiyyət və zaman roman tədqiqatın son kitabları çapdan çıxmışdır. AzərTac: Azərbaycan. – 2013. – 4 aprel. – S.2.

15. Xələfov A. Heydər Əliyev və Azərbaycan kitabxana işi. B.: Azərənəşr, 2006. – 312 s.

16. Mahmudov Y. Heydər Əliyev ideyalarının zəfər yürüşü. – Bakı: Təhsil, 2011. – S.335.

17. Andriyanov V., Hüseynbala Mirələmov. Görkəmli adamların həyatı: Heydər Əliyev / Viktor Andriyanov, Hüseynbala Mirələmov. – Bakı: Nurlan, 2008. – 562 s. (Azərbaycan dilində).

18. Abbasov V.M. Liderlik fəlsəfəsi. – Bakı: Təhsil, 2004-204 s.

19. Əfəndiyev T. Heydər Əliyev və milli-mənəvi dövrlərimiz. Bakı, 2011. – 260 s.

20. Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir: Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar [Mətn]. – oktyabr, 2002 – noyabr, 2002. – H. Əliyev; burax. məs. R. Mehdiyev. – K.42. – Bakı: Azərənəşr, 2012. – C.42.

21. Xələfov A. Heydər Əliyev: Bibliografik məlumat kitabı / Red. və ön sözün müəllifi A.M. Məhərrəmov. – B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2003. – 434 s. S.A. Sadiqova ilə birlikdə.

ВАЖНОСТЬ КНИГ ПО ИЗУЧЕНИЮ НАСЛЕДИЯ ГЕЙДАРА АЛИЕВА

СУЛЕЙМАНОВ Р.И.

РЕЗЮМЕ

В статье говорится, что архитектор и основоположник современного Азербайджанского государства, всемирноизвестный политический деятель и гений всех времен, общенациональный лидер нашего народа Гейдар Алиев, во все времена своей жизни и деятельности, придавал огромное значение Азербайджанской книге и относился с заботой ее развитию и прогрессу. Временами философы, культурологи, языковеды, историки, литературоведы, книговеды, библиотечковеды, социологи, экономисты и ученые из других областей, посвящали жизни и деятельности и ценнейшему наследию великого лидера, ему и его произведениям фундаментальные монографии, научные произведения, и несмотря на то что эта работа будет продолжаться тысячелетиями, значимость его богатого наследия в передаче будущим поколениям является одной из основных целей научной статьи.

Ключевые слова: Общенациональный лидер, книжная культура, государственные атрибуты, фундаментальные книги, миниатюрные издания, книга-альбом

THE IMPORTANCE OF BOOKS IN THE STUDY OF THE RICH HERITAGE HEYDAR ALIYEV

SYLEYMANOV R. I.

SUMMARY

The article says that the architect and founder of the modern state of Azerbaijan, a world-renowned politician and genius of all time, our national leader Heydar Aliyev, at all times of his life and work, attached great importance to Azerbaijan

book and cared about its development and progress. At times, philosophers, cultural, linguists, historians, literary critics, bibliographers, librarians, sociologists, economists and scientists from other fields, devoted fundamental monographs, scientific works to life and work and most valuable heritage of the great leader, to him and his works, and despite the fact that this work will continue for thousands of years, the significance of its rich heritage in the transmission to future generations is one of the main objectives of the scientific article.

Keywords: National leader, book culture, state attributes, miniature editions, the book-album

RƏQƏMSAL KİTABXANALARDA İNFORMASIYANIN QORUNMASI PROBLEMLƏRİ

HƏSƏNOVA N.Ə.

BDU, İnformatika və Kitabxanaşünaslıq kafedralarının baş müəllimi,
Texnika üzrə fəlsəfə doktoru
n_gasanova@hotmail.com

MƏHƏRRƏMOV İ.Ə.

BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının magistrantı
intiqam92_bsu@mail.ru

Məqalədə informasiya təhlükəsizliyi məsələsinə baxılmışdır. Müasir rəqəmsal kitabxanalarda informasiyanın qorunması problemləri araşdırılmışdır, kitabxana-informasiya təhlükəsizlik sisteminin modeli verilmişdir.

Açar sözlər. İnformasiyanın mühafizəsi, informasiya təhlükəsizlik sistemi, kitabxana informasiya təhlükəsizlik sisteminin modeli.

Müasir cəmiyyətin texnoloji inkişafı sahəsində təyinedici rolun məhz informasiya texnologiyalarına aid olduğu danılmazdır. Cəmiyyət həyatının İKT-nin müasir tələbləri çərçivəsində inkişafı, dövlət idarəçiliyinin daha da təkmilləşdirilməsi və şəffaflığının artırılması, yeni-yeni milli informasiya ehtiyatlarının yaradılması və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, müasir elmi biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın inkişafı, bütün sahələrdə yeni texnologiyaların geniş tətbiqinə nail olunması, informasiya təhlükəsizliyi və azadlığının müdafiəsi, qlobal informasiya fəzasında inteqrasiyanın genişləndirilməsi ölkədə informasiya cəmiyyətinə keçidi təmin edəcək fəaliyyətin tərkib hissələridir. Azərbaycan Respublikasında informasiya təhlükəsizliyi sahəsindəki əsas vəzifələrin yerinə yetirilməsi, milli informasiya resurslarının qorunması və təhdidlərin qarşısının alınması, bu sahədə effektiv tədbirlərin gücləndirilməsi məqsədilə son zamanlar dövlət səviyyəsində ciddi fəaliyyətə başlanmışdır. Bu tədbirlər sırasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Rəhbər və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi yanında Elektron Təhlükəsizlik Mərkəzinin yaradılması haqqında 26 sentyabr 2012-ci il tarixli və "İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında 5 mart 2013-cü il tarixli fərmanlarını qeyd etmək olar. Qeyd etmək lazımdır ki, informasiya təhlükəsizliyinə xarici və daxili təhdidlər, onların qarşısının alınması metodları və s. kimi məsələlər milli təhlükəsizliyin bütün sahələri üçün əsasən ümumi xarakter daşıyır. Lakin

bu sahələrin hər biri özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik olduğundan onların təhlükəsizliyinin təmin olunması metodları bir-birindən fərqlənir.

Aparıcı şəbəkə təhlükəsizliyi vasitələri və istehsalçı müəssisələrin təcrübəsi göstərir ki, şirkət paylanmış korporativ informasiya sistemlərinin təhlükəsizlik siyasətini əlverişli şəkildə həyata keçirə bilər. Bunun üçün təhlükəsizliyin idarə olunması mərkəzləşdirilmiş olmalı, istifadə edilən əməliyyat sistemlərindən və tətbiqi sistemlərdən asılı olmamalıdır. Kompüter sistemlərində və şəbəkələrində informasiya təhlükəsizliyinin əsaslarını və yaxud təhlükəsizliyin pozulmasının bütün mümkün hallarını, əsasən, üç kateqoriyaya ayırmaq olar:

- informasiyanın məxfiliyinin pozulması təhlükəsi;
- informasiyanın tamlığının pozulması təhlükəsi;
- sistemin iş qabiliyyətinin pozulması (xidmətin göstərilməsindən imtina) təhlükəsi.

Məxfiliyin pozulması təhlükələri məxfi informasiyanın və ya sirlərin açılmasına yönəlmiş olur. Bu növ təhlükələr reallaşdıqda informasiya ona giriş hüququ olmayan şəxslərin əlinə keçə və ya onlara bəlli ola bilər. Kompüter sistemlərində və şəbəkələrində saxlanılan və ya ötürülən məxfi informasiyaya hər dəfə icazəsiz giriş əldə edildikdə və ya buna cəhd göstərildikdə onun gizliliyinin pozulması təhlükəsi yaranır. Kompüter sistemlərində və şəbəkələrində saxlanılan və ya ötürülən informasiyanın tamlığının pozulması təhlükələri onun təhrif olunmasına, keyfiyyətin pozulmasına və ya tam məhvəyə gətirib çıxaran dəyişikliklərin edilməsi ilə xarakterizə olunur. Informasiyanın tamlığı ziyankar şəxslərin düşünlümsü fəaliyyəti, eləcə də ətraf mühitin obyektiv təsiri nəticəsində pozula bilər. Sistemin iş qabiliyyətinin pozulması (xidmətin göstərilməsindən imtina edilməsi) təhlükəsi müəyyən düşünlümsü hərəkətləri, eləcə də təsadüfi hadisə və proseslər nəticəsində kompüter sistemlərinin və şəbəkələrinin fəaliyyətinin pozulmasına, iş qabiliyyətinin zəifləməsinə, informasiya resurslarına icazəli və ya qanuni girişin məhdudlaşdırılmasına, tamamilə bağlanmasına gətirib çıxaran vəziyyətlərin reallaşdırılmasına yönəlmiş olur.

Təhlükə dedikdə sistemə dağılma, verilənlərin üstünün açılması və ya dəyişdirilməsi, xidmətdən imtina formasında ziyan vurulmasına səbəb ola bilən istənilən hal, şərait, proses və hadisələr nəzərdə tutulur. Təhlükələri müxtəlif siniflərə ayırmaq olar. Meydana çıxma səbəblərinə görə təhlükələri təbii və süni xarakterli təhlükələrə ayırırlar. Süni xarakterli təhlükələr də öz növbəsində bilməyərək və qəsdən törədilən təhlükələrə bölünür. Təsir məqsədlərinə görə təhlükələrin üç əsas növü ayırd edilir:

- Informasiyanın konfidensiallığının pozulmasına yönələn təhlükələr;
- Informasiyanın bütövlüyünün pozulmasına yönələn təhlükələr;

- Əlyetənliyin pozulmasına yönələn təhlükələr (DoS hücumlar, Denial of Service - xidmətdən imtina).

Konfidensiallıq informasiyanın subyektiv müəyyən olunan xassəsidir. Verilən informasiyaya müraciət icazəsi olan subyektlərin siyahısına məhdudiyyət qoyulmasının zəruriliyini göstərir. Konfidensiallığın pozulmasına yönələn təhlükələr məxfi və ya gizli informasiyanın üstünün açılmasına yönəlib. Belə təhlükələrin reallaşması halında informasiya ona müraciət icazəsi olmayan şəxslərə məlum olur.

Bütövlük - informasiyanın təhrifsiz şəkildə mövcudolma xassəsidir. Informasiyanın bütövlüyünün pozulmasına yönələn təhlükələr onun dəyişdirilməsinə və ya təhrifinə yönəlib ki, bunlar da onun keyfiyyətinin pozulmasına və tam məhvəyə səbəb ola bilər. Informasiyanın bütövlüyü bədnəyyətli tərəfindən qəsdən və ya sistemi əhatə edən mühit tərəfindən obyektiv təsirlər nəticəsində pozula bilər.

Əlyetənlik – yolverilən vaxt ərzində tələb olunan informasiya xidmətini almaq imkanındır. Həmçinin əlyetənlik – daxil olan sorğulara xidmət üçün onlara müraciət zəruri olduqda uyğun xidmətlərin həmişə hazır olmasıdır. Əlyetənliyin pozulmasına yönələn təhlükələr elə şəraitin yaradılmasına yönəlib ki, bu zaman müəyyən qəsdli hərəkətlər ya sistemin iş qabiliyyətini aşağı salır, ya da sistemin müəyyən resurslarına girişi bağlayır.

İnformasiya təhlükəsizliyi yalnız kommersiya şirkətlərini deyil, böyük şirkətlərlə müqayisədə aşağı səviyyədə olan ictimai təşkilatları və qeyri-kommersiya təşkilatlarını da maraqlandırır [1]. İnternetin təmin etdiyi vasitələrlə birlikdə kitabxanaların uzaqdan əlçatan hala gəlməsi, istifadəçilər baxımından bir çox üstünlüklər təmin etməklə birlikdə, məlumat sistemlərinin informasiya hücumlarına məruz qalmasına da imkan vermişdir. Thompson qeyd edir ki, bəzi qrup istifadəçilər kitabxananın verilənlər bazalarına asanlıqla müraciət edib, digər istifadəçilərin şəxsiyyət, ünvan, e-poçt və telefon məlumatlarına çata bilərlər [4]. Zimerman kitabxanalarda olan kompüterlərin fiziki ziyanə məruz qala bilmələri ilə bərabər, pis niyyətli istifadəçilərin hücumlarına qarşı da son dərəcə zəif olduqlarına diqqət çəkir [5]. Həmçinin kitabxanalarda çalışan əməkdaşların informasiya təhlükəsizliyi haqqında kifayət qədər məlumatlı olmadıqları da vurğulana bilər [4].

Kitabxanalar baxımından informasiya təhlükəsizliyinə kifayət qədər önəm verilmədiyinə diqqət çəkən Newby məlumat təhlükəsizliyinin yalnız kompüter təhlükəsizliyini təmin etməklə məhdudlanmadığını irəli sürərək təhlükəsizliyin təmin edilməsində təsirli ola biləcək tədbirləri belə sıralayır:

- Kitabxanaçılar arasında informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi istiqamətində bir iş bölümünün təyin edilməsi;

• İnformasiya təhlükəsizliyi problemləri və həlli ilə bağlı üsullar haqqında bütün kitabxana işçilərinin öyrədilməsi;

• Məlumatın məxfiliyinin, materialların və kompüterlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi haqqında müəyyən qaydalar ehtiva edən bir siyasətin inkişaf etdirilməsi;

- Fiziki təhlükəsizlik planlarının hazırlanması;
- Məlumatın bütövlüyünün təmin edilməsi;
- Məlumatın əldə edilməsi yollarına nəzarət edilməsi [3].

Fakeh, Zulhemay, Shabibi, Ali və Zain kitabxanalarda informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələsinin, təsirli ola biləcək informasiya təhlükəsizliyi siyasətinin yürüdülməsi (məlumatın təhlükəsiz istifadəsi haqqında təqib edilməsi lazım olan qaydalar və qanunlar), informasiya təhlükəsizliyi üzrə təhsilin alınması (seminar, konfrans, müzakirə platformaları və müxtəlif kurslar vasitəsilə), texnologiyanın mühafizəsinin təmin edilməsi (kompüterlər və internet vasitələrinin etibarlı və doğru istifadəsi) və əməkdaş faktorlarının vahid bir şəkildə təmin edilməsi ilə mümkün ola biləcəyini vurğulayırlar [9].

Kitabxanalarda tətbiq edilə biləcək İSS (Information Systems Security) - informasiya təhlükəsizliyi sisteminin (İTS) modelinin yaradılması vacib məsələlərdəndir. Hagen, Albrechtsen və Hovden-nin təklif etdiyi (2008) modelə görə kitabxanada yaradılacaq informasiya təhlükəsizliyi sistemi pilləvari struktura malik olmalı, pillələr arasında qarşılıqlı asılılıq mövcud olmalıdır. Belə bir sistemin qurulması zamanı iki əsas komponent olan texnoloji və təşkilati tədbirlər nəzərə alınmalıdır. Bu komponentlərin birləşdirilməsi nəticəsində Von Solm tərəfindən informasiya təhlükəsizliyi sisteminin elə bir bazası təklif edilmişdir ki, o təşkilati, hüquqi, müəssisə aspektlərini və təhlükəsizlik texnologiyaları sahəsində uğurlu nəticələrə malik proqram əlavələrini özündə birləşdirir [1]. Təşkilati komponentlər dörd amildən ibarətdir:

- informasiya təhlükəsizliyi siyasətinin mövcudluğu;
- prosedurların təyin edilməsi və nəzarət;
- adekvat inzibati xidmətlərin hazırlanması;
- üsulların yaradılması haqqında məlumatın olması.

Pilləli strukturun addımları məntiqi ardıcılığı təmin edərək informasiya təhlükəsizliyi sisteminin uğurlu tətbiqində həyata keçirilən üç ilkin məqsədi müəyyənləşdirir: məxfilik, tamlıq və əlçatanlıq [8]. Bu üç məqsəd İTS üçün əsas olub sistemi müxtəlif təhlükələrdən qoruyur. Kitabxana - informasiya sisteminin təhlükəsizlik modelinin addımlarına nəzər yetirək.

Addım 1: Texnoloji mexanizmlər

Texniki təhlükəsizlik mexanizmləri kitabxanalardakı informasiya

resurslarının bütövlüyünü, məxfiliyini və əlçatanlığını qorumaq üçün istifadə olunur. Bu cür mexanizmlərə aşağıdakılar daxildir:

1. Kitabxana sistemlərinin qorunması;
2. Kitabxana sistemlərinin idarə edilməsi;
3. Kitabxana sistemlərindən informasiyanın çıxışına nəzarət edilməsi;
4. Kitabxana sistemlərinə icazəsiz daxil olmanın qarşısının alınması.

Ehtimal olunur ki, bu texnoloji təməl həmişə hər hansı İTS mühitində yerləşir və kitabxana sistemlərinin əsas müdafiə sistemi kimi qəbul edilməlidir. Bundan başqa, texnoloji təhlükəsizlik mexanizmləri ənənəvi İTS təhlükəsizlik texnologiyalarının əsası kimi vurğulanmışdır [6].

Texnoloji təhlükəsizliyin təməli aparat təminatının, proqram təminatının, şəbəkələrin, serverin, işçi stansiyaların, məlumat və onun fiziki obyektlərinin və kitabxana mühitinin təhlükəsizliyinə istinad edir. Texnoloji mexanizmlər aşağıdakı məsələlərdən ibarətdir:

1. Aparat təminatının təhlükəsizliyi – Aparat təminatı mühitini telefon xətləri, giriş / çıxış portları, modemlər, şəbəkə kabelləri, skanerlər, printerlər və s. əhatə edir. Bu avadanlıqların oğurluqdan, enerji uğursuzluqlarından, avadanlıq pozuntularından, diqqətsizlikdən, o cümlədən kitabxana mühitinə qarşı hər hansı bir təhdid və mövcudluğunun, məxfilik və məlumatların bütövlüyünün təhlükəsizliyinə ehtiyacı var.

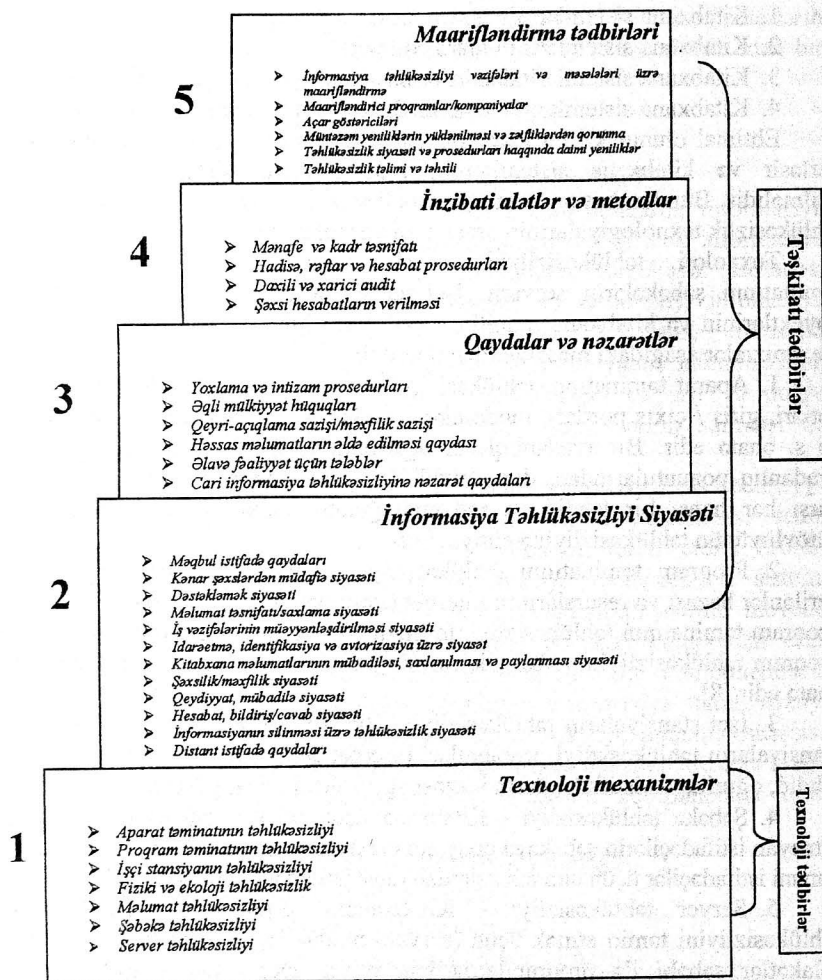
2. Proqram təminatının təhlükəsizliyi - Kitabxana sistemləri, online verilənlər bazası və resurslarının İnternet üzərindən yaradılmasına istinad edir. Proqram təminatının təhlükəsizliyinin imkanları proqramların qorunmasını və proqram təhlükəsizliyinin əhatə dairəsinin pozulmasının qarşısının alınmasını əhatə edir [8].

3. İşçi stansiyaların təhlükəsizliyi - Bir çox kütləvi kitabxanalarda işçi stansiyaların təhlükəsizliyi problemləri İnternetdən gəlir və belə problemlərə: təhdid, oğurluq və istifadəçilərin icazəsiz girişlərini misal göstərə bilərik [8].

4. Şəbəkə təhlükəsizliyi - Kitabxana üçün şəbəkə təhlükəsizliyi icazəsi olmayan istifadəçilərin şəbəkəyə çıxışının qarşısının alınmasını və eyni zamanda qanuni istifadəçilər üçün tam resurslardan rahat istifadəni təmin edir [8].

5. Server təhlükəsizliyi - Kitabxanalar e-poçt və web serverin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün (serverə müdaxilə, viruslar, xakerlər, təbii fəlakətlər səbəbi ilə proqramlarda baş verən uğursuzluqlar və s.) hansı addımların atılmalı olduğunu təmin etməlidirlər. Kitabxanaların server bütövlüyü, əlçatanlığı, məxfiliyi və düzgünlüyü xüsusi təhlükəsizlik tədbirləri vasitəsilə təmin edilə bilər [8].

6. İnformasiya təhlükəsizliyi - Kitabxanaya öz məlumatlarının təhlükəsizliyini təmin etmək üçün elə bir məlumat idarəetmə sistemi lazımdır ki, müvafiq olaraq təsadüfi zərər, icazəsiz dəyişikliklər və s. zamanı bunlara qarşı tədbirlər həyata keçirə bilsin.

Şəkil 1. Kitabxana- informasiya sisteminin təhlükəsizlik modeli

Addım 2: İnformasiya təhlükəsizliyi siyasəti

İnformasiya təhlükəsizliyi siyasəti siyahi şəklində yazılmış sənədlərə və ümumi təhlükəsizlik strategiyası ilə bağlı müdafiə prosesini ortaya qoyan kitabxana təlimatlarına istinad edir. Təhlükəsizlik siyasəti icraçı heyətin və tərəfdarların kitabxanadan davamlı, ardıcıl istifadəsinin həyata keçirilməsi üçün tələb olunur. Sifarişin daha praktik və uğurla həyata keçirilə bilən olması üçün standartlar, qaydalar və prosedurlar siyasəti müəyyən edilir [7].

Addım 3: Qaydalar və nəzarətlər

Qaydaların necə addım-addım həyata keçirilməsi və tətbiqi siyasəti qurumun təlimatları ilə həyata keçirilir. Qaydalar və nəzarətlər resursların və proseslərin necə çevrəlməsi (qorunması) prosedurları ilə işin qurulması əsasında həyata keçirilir. Bu addımlar istiqamətverici fərdi sənədlər və istifadəçi təlimatlarından, təhlükəsizlik planlarından, müqavilələrdən və yenilikləri təqib edən sənədləşdirilmiş sistemdən ibarətdir.

Addım 4: İnzibati alətlər və metodlar

İnzibati alətlərin və üsulların təmin olunmasında kitabxananın təhlükəsizlik sistemləri fəal və qeyri- fəal vasitədir. Belə ki, bura aktiv təsnifat, risk təhlili, audit və hər hansı bir hadisə ilə əlaqədar hesabat sistemləri daxildir.

Addım 5: Maarifləndirmə tədbirləri

Bu addım əməkdaşların və istifadəçilərin hər hansı bir proseslərlə işləməyi başa düşmək və təhlükəsizliyin əhəmiyyətinin fərqi varmaq, təhlükəsizlik tədbirlərindən faydalanmaq və əldə etdikləri təhlükəsizlik tədbirlərinin nəticələrini öz işlərində tətbiq etmə bacarıqlarına istinad edir [2].

ƏDƏBİYYAT

1. Von Solms, B. 2000. Information security – the third wave? Computers & Security, Vol.19, no.7: 615-620.
2. Pipkin, D.L. 2000. Information Security: Protecting the Global Enterprise. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
3. Newby, G.B. (2002). Information security for libraries. 20 <http://www.petascale.org/papers/librarysecurity.pdf>
4. Thompson, S.T.C. (2006). Helping the hacker? Library information, security and social engineering.
5. Zimmerman, M. (2010). Protect your library's computers. New Library World, 111(5/6), 203-212.
6. Siponen, M.T. and Oinas-Kukkonen, H. 2007. A review of information security issues and respective research contributions. The Database for Advances in Information Systems, Vol.38, no.1: 60-81.
7. Hagen, J.M., Albrechtsen, E. and Hovden, J. 2008. Implementation and effectiveness of organizational information security measures. Information

- Management & Computer Security, Vol.16, no.4: 377-397.
8. Eisenberg, J. and Lawthers, C. 2008. Library Computer and Network Security: Library Security Principles. Infopeople Project. Available at: <http://www.infopeople.org/resources/security/basics/index.html>.
  9. Fakeh, S.K.M., Zulhemay, M.N., Shabibi, M.S., Ali, J. ve Zaini, M. K. (2012). Information security awareness amongst academic librarians. <http://www.aensiweb.com/jasr/jasr/2012/17231735.pdf>

ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ИНФОРМАЦИИ В ЦИФРОВЫХ БИБЛИОТЕКАХ

ГАСАНОВА Н.А., МАГЕРРАМОВ И.Э.

РЕЗЮМЕ

В работе рассмотрены вопросы информационной защиты. Рассмотрены проблемы безопасности информации в цифровых библиотеках. Дана модель библиотечно информационной системы безопасности.

Ключевые слова: Защита информации, система информационной безопасности, модель библиотечно информационной системы безопасности.

PROBLEMS OF INFORMATION SECURITY IN DIGITAL LIBRARIES

HASANOVA N.A., MAHARRAMOV I.A.

SUMMARY

This paper considers issues of information protection. The problems of information security in digital libraries are considered. A model of library information security system is given.

Keywords: Information security, information systems security, library information systems security model.

AZƏRBAYCAN MİLLİ KİTABXANASI TÜRK XALQLARININ MƏDƏNİYYƏTLƏRİNİN İNTEQRASIYASI SİSTEMİNDƏ (1994-2014)

HACIYEVA M.M.

M.F.Axundov adına Milli Kitabxanasının Xarici əlaqələr üzrə

direktor müavini

melek.h@anl.az

Məqalədə Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində türk dövlətlərinin nəhəng kitabxanaları ilə mədəni əlaqələrindən və bu əlaqələrin inkişafına təkan verən qarşılıqlı əməkdaşlıq barədə müqavilələrə əsasən birgə fəaliyyətdən, beynəlxalq konfrans, seminar və treninqlərdə birgə iştirakından bəhs edilir.

Açar sözlər: TÜRKSOY, Azərbaycan Milli Kitabxanası, türkdilli dövlətlər, beynəlxalq əməkdaşlıq.

Bəşər mədəniyyətinin yaradılmasında böyük rolu olan türkdilli xalqlar hər zaman bu mədəniyyətin zənginləşməsinə böyük töhfələr vermiş, daima insan həyatının bütün sahələrində öz istedadını, biliyini, bacarığını göstərmiş, qəhrəmanlıq nümunələri, böyük tarixi-memarlıq abidələri, elmi ixtiraları, qiymətli bədii əsərləri və musiqisi ilə tarixin parlaq səhifələrini yaratmışlar.

1991-ci ildə SSRİ-nin dağılması zəminində türkdilli xalqların müstəqil dövlətləri yaranır. Artıq SSRİ-nin tərkibindən çıxıb müstəqil dövlət kimi fəaliyyətə başlayan bu xalqlar yenidən hər sahədə olduğu kimi ədəbi-bədii, mədəni sahələrdə də əlaqələrin gücləndirilməsi uğrunda çalışırlar. Müxtəlif birliklər və ya təşkilatlar yaradır və onun nəzdində fəaliyyət göstərirlər. Belə təşkilatlardan biri də Türk Mədəniyyəti və İncəsənətinin İnkişafı Üzrə Beynəlxalq Təşkilat (TÜRKSOY) olmuşdur.

TÜRKSOY Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Cümhuriyyətinin təşəbbüsü ilə 1992-ci ildə İstanbul və Bakı şəhərlərində keçirilmiş Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkiyə və Türkmənistan respublikaları mədəniyyət nazirlərinin görüşləri gedişində razılaşmalar əldə edilmiş və 12 iyul 1993-cü ildə Qazaxıstan Respublikasının Almatı şəhərində yaradılmışdır. Sonralar TÜRKSOY haqqında müqaviləyə müşahidəçi ölkələr simasında Başqırdıstan, Tatarıstan respublikaları, Şimali Kipr Türk Respublikası, Xakasiya, Tuva, Çuvaşiya və Qaqauz Yeri respublikaları da qoşulmuşlar [10].

Təşkilat türkdilli ölkələrin mədəniyyət və incəsənət sahəsində regional əməkdaşlığını həyata keçirir. Onun əsas məramlarından biri türk dünyasının

görməli tarixi şəxslərinin, mütəfəkkir şair və yazıçıların, habelə digər böyük şəxsiyyətlərinin bütün dünyaya tanınmasıdır. Bu məqsədlə təşkilat ümumtürk tarixinin mühüm hadisələrinin, türkdilli ölkələrin dil, ədəbiyyat, mədəniyyət və incəsənətinin inkişafına əhəmiyyətli töhfələr vermiş görkəmli şəxsiyyətlərin ildönümlərinə həsr olunmuş yubileyləri, xatirə gecələrini və digər kütləvi tədbirləri təşkil edir. TÜRKSOY-un məqsəd və vəzifələri çərçivəsində beynəlxalq elmi konfransların, simpoziumların, diskussiyaların və s. keçirilməsi də mühüm yer tutur.

YUNESKO 1994-cü ili dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkirinin şərəfinə “Məhəmməd Füzuli” ili elan etmiş və ölməz sənətkarın anadan olmasının 500 illik yubileyini ümumdünya miqyasında geniş şəkildə və yüksək səviyyədə keçirməyi qərara almışdı. Respublikamızda dahi şairin və əbədi məhəbbət tərənnümçüsünün anadan olmasının 500 illik yubileyinə hazırlıq işlərinə isə həmin qərarın elan olunduğu vaxtdan xeyli əvvəl başlanılmışdı. Azərbaycan xalqının ümummilliyə lideri Heydər Əliyev “Məhəmməd Füzulinin anadan olmasının 500 illiyi haqqında” 16 mart 1994-cü il tarixli fərmanından sonra isə bu sahədə görülən işlər yenidən nəzərdən keçirilmiş və ulu şairin ölməz adına layiq yubileyin təşkili üçün lazım olan bütün tədbirlər müəyyən edilmişdi.

Elə həmin il dahi Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin 500 illik yubiley şənliklərinə məhz Türkiyədə başlanılması türkdilli ölkələrin bir araya gətirilməsi üçün gözəl şərait yaratdı. Bu, türk dünyası mədəniyyət və incəsənət xadimləri arasında ədəbi-mədəni əlaqələrin genişləndirilməsinə tökan verdi.

Daha sonra yubiley şənlikləri Bakıda 1996-cı ilin noyabr ayında TÜRKSOY beynəlxalq təşkilatının VIII toplantısı ərəfəsində davam etmişdir. Belə ki, noyabrın 6-da günün I yarısında Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyətinin İclas salonunda türk dünyası yazıçıların III qurultayı, günün II yarısında isə Rəşid Behbudov adına Dövlət Mahnı Teatrında TÜRKSOY beynəlxalq təşkilatının VIII toplantısı keçirilmişdir. Hər iki tədbirdə iştirak edən ulu öndər çox dərin və mənalı nitq söyləmişdir.

TÜRKSOY beynəlxalq təşkilatının VIII toplantısında ümummilliyə liderimiz öz nitqində xüsusən TÜRKSOY təşkilatını artıq beynəlxalq aləmdə öz yeri olan bir təşkilat kimi dəyərləndirmişdir. Onun 3 illik fəaliyyətinə yüksək qiymət verən ulu öndər bu təşkilatın ötən dövrdə böyük yol keçdiyini, yaxşı nailiyyətlər əldə etdiyini və onun böyük gələcəyi olduğunu həm türkdilli dövlətlərə, həm də dünyaya nümayiş etdirdiyini qeyd etmişdir [11, s.13-18].

Dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Məhəmməd Füzulinin anadan olmasının 500 illik yubileyinə Azərbaycan Milli Kitabxanası da öz töhfəsini vermişdir. Belə ki, Milli Kitabxana tərəfindən “Məhəmməd Füzuli əsərlərinin nəşri” adlı biblioqrafik göstərici (tərt. Fəzil Məmmədov, elmi red.

M.Müsəddiq) çap olunmuşdur. İki hissədən ibarət olan göstəricinin birinci hissəsində şairin əsərləri, seçilmiş əsərləri, ayrı-ayrı əsərləri, kitabları, musiqi bəslənmiş əsərləri, dövrü mətbuat səhifələrində dərc olunmuş əsərləri, başqa xalqların dillərində nəşr olunmuş əsərləri bölmə və yarım bölmələrdə verilmişdir.

“Məhəmməd Füzulinin həyat və yaradıcılığı haqqında ədəbiyyat” adlanan II hissədə həyat və yaradıcılığı, ata yurdu və məzarı haqqında olan sənədlər əks olunur.

“Köməkçi göstəricilər” adlanan hissədə isə materiallar 4 bölmədə və 84 yarım bölmədə verilmişdir. Göstəricidə əhatə olunan materiallar dünyanın 24 ölkəsinin 187 nəşriyyat və redaksiyasında hazırlanaraq 63 mətbəəsində çap olunmuşdur. Bura 21 müxtəlif xalqların dilində 650 müəllifin 2100-ə yaxın mənbəsi daxil edilmişdir [7].

Göründüyü kimi, geniş faktoqrafik məlumatlara malik göstərici Məhəmməd Füzuli yaradıcılığının tədqiqatçıları üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

Sonrakı illərdə də TÜRKSOY təşkilatının belə mükəmməl fəaliyyəti türkdilli ölkələrin mədəniyyət sahəsində ayrı-ayrı təşkilatların, müstəqil qurumlarının yaranmasına səbəb olmuşdur. Kitabxana sahəsində belə bir təşkilatın yaranması məqsədlə 4-8 iyun 2007-ci il tarixində Türkiyə Respublikasının Ankara şəhərində Türk Cümhuriyyətləri Milli Kitabxana direktorlarının iştirakı ilə konfrans keçirilmişdir. Konfransın əsas məqsədi türkdilli ölkələrin milli kitabxanalarının fəaliyyətini əlaqələndirən və onlar arasında qarşılıqlı işbirliyi qurulmasını təmin edən və türkdilli xalqların ortaq mədəniyyətinin, ədəbiyyatının, əlyazmalarının tədqiqi üzrə layihələrin işlənməsini təmin edən bir qurumun yaradılmasından ibarət idi. Belə bir qurumun yaradılması qərarı hələ 2006-cı ilin dekabrında Türksöyün toplantısı zamanı Azərbaycanın Mədəniyyət və Turizm naziri cənab Əbülfəs Qarayevlə və Türkiyə Cümhuriyyətinin Mədəniyyət və Turizm naziri cənab Atilla Koç tərəfindən irəli sürülmüşdür. Tədbirə Azərbaycan, Başqırdıstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Tacikistan, Tatarıstan və Türkmənistan dövlətləri dəvətlər almışdır. Azərbaycan tərəfi Milli Kitabxananın Məsləhət Şurasının sədri Xalq yazıçısı Ç.Abdullayev və direktor K.Təhirov təmsil edirdilər. Səfər çərçivəsində Qırğızıstan Milli Kitabxanası və Ə.Firdovsi adına Tacikistan Milli Kitabxanası ilə Azərbaycan Milli Kitabxanası arasında birgə əməkdaşlıq haqqında müqavilələr imzalanmışdır.

Türkdilli ölkələrin Milli Kitabxana direktorlarının II konfransı Bakıda 2008-ci il noyabrın 18-də Milli Kitabxananın 85 illik yubiley tədbirləri çərçivəsində keçirilmişdir. Həmin günlər yubiley tədbirləri çərçivəsində Avrasiya Kitabxanalar Assambleyası əməkdaşlıq təşkilatının ümumi iclasının keçirilməsi də nəzərdə tutulmuşdur.

Türkdilli ölkələrin Milli Kitabxana direktorlarının II konfransında Türkiyə, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Tacikistan, Tatarıstan, Xakasiya və Başqırdıstan Milli Kitabxana rəhbərləri, rəsmi nümayəndələr iştirak edirdi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənablarının hər iki tədbirin iştirakçılarına - Türkdilli ölkələrin milli kitabxana direktorlarının Konfransının və Avrasiya Kitabxanalar Assambleyası Əməkdaşlıq Təşkilatının ümumi iclasının iştirakçılarına müraciəti olmuşdur. Müraciətdə möhtərəm Prezident qeyd etmişdir: "Qloballaşan dünyada informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun olaraq müasirləşən milli kitabxanalar ölkələrin davamlı inteqrasiyası və xalqların qarşılıqlı mədəni əlaqələrinin zənginləşməsi proseslərinə öz layiqli töhfələrini verməkdədir. Ümidvaram ki, konfransınızda müzakirəyə çıxarılan məsələlər və qəbul edilən qərarlar milli kitabxanaların xalqlarımızın mədəni sərvətlərinin yaşadılması və intellektual potensialının artırılmasında faydalı olacaqdır."

Daha sonra prezident müstəqil Azərbaycan dövlətinin dünya mədəni məkanına inteqrasiyasında türkdilli dövlətlərlə əməkdaşlığın mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini göstərmişdir [5].

Konfransda türkdilli ölkələrin vahid elektron kitabxana və elektron kataloqunun yaradılması məsələsi müzakirə olunmuş, hər bir ölkənin milli kitabxanasında türkdilli ölkələrin xüsusi guşəsinin yaradılması məsələsi qərara alınmışdır. Konfransda iştirak edən bütün milli kitabxanalardan yaradılacaq guşələr üçün yeni ədəbiyyatın göndərilməsinə dəstək olmaları xahiş olunmuşdur.

Növbəti görüş 2009-cu il sentyabrın 8-də Qırğızıstanın Bişkek şəhərində Türkdilli ölkələrin milli kitabxanaları direktorlarının III yığıncağında olmuşdur.

Yığıncaq Qırğızıstan Milli Kitabxanasının 75 illik yubiley tədbirləri çərçivəsində keçirilmişdir. Yığıncaqda ötən dövr ərzində görülən işlərdən söhbət açılmış, keçən konfransda qərara alınmış bir məsələ haqqında - Xakasiya Dövlət Kitabxanasında türkdilli ölkələrin guşələrinin yaradılması haqqında məlumat verilmiş və imkan daxilində hər bir milli kitabxanadan oraya ədəbiyyat göndərilməsi qərara alınmışdır. Konfransda 2015-ci ilə kimi türkdilli ölkələrin milli kitabxanalarının əməkdaşlığının əsas istiqamətləri təyin edilmiş, bu ölkələrin toplu kataloqunun yaradılması və türkdilli ölkələrin elm, tarix, mədəniyyət və dili haqqında məqalələrin mübadiləsinin təşkili məsələləri müzakirə olunmuş və qərarlar qəbul edilmişdir. Bu konfrans Türkdilli ölkələrin milli kitabxanalarının direktorlarını bir araya yığmaqla kitabxanalar arasında əlaqələri bir daha genişləndirmiş və əməkdaşlığı gücləndirmişdir.

Türkdilli ölkələrin Milli Kitabxana Direktorlarının Şurası 2010-ci ildən başlayaraq Türksöy təşkilatının türk dünyasının görkəmli tarixi şəxslərini,

mütəfəkkir şair və yazıçılarını, habelə digər böyük şəxsiyyətlərini bütün dünyaya tanıtdırmaq məqsədilə elan etdiyi və təşkil etdiyi yubileylərə, xatirə gecələrinə və digər kütləvi tədbirlərə qoşularaq beynəlxalq elmi konfranslar, dəyirmi məsələlər, kitab təqdimatları keçirir. Belə tədbirlərin keçirilməsinin fəal təşkilatçılarından biri M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası olmuşdur.

2010-cu ilin TÜRKSÖY təşkilatı tərəfindən görkəmli başqırd türkoloqu, şərqsünas alim Əhməd Zəki Validi ili elan olunduğundan Azərbaycan Milli Kitabxanasında Əhməd Zəki Validi Toğanın anadan olmasının 120 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfrans keçirilmişdir. M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, TÜRKSÖY, AMEA-nın Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutunun birgə təşkilatçılığı ilə keçirilən bu konfransda Türkdilli ölkələrin nümayəndələri, milli kitabxana rəhbərləri, elm, təhsil nümayəndələri iştirak etmişdir. Konfransda müasir türk tarixşünaslığının banilərindən biri sayılan Əhməd Zəki Validi Toğanın həyat və elmi fəaliyyəti haqqında edilən geniş məruzə və çıxışların onun yaradıcılığının türk aləmində bir daha işıqlandırılmasında və təbliğində böyük rolu oldu. Ardıcıl olaraq 2010-cu ilin noyabr ayında Əhməd Zəki Validi Toğanın 120 illiyinə həsr olunmuş konfrans Kırım Muxtar Respublikasının Simferopol şəhərində keçirilmişdir. Konfrans İ.Qasprinski adına Kırım-Tatar Kitabxanasının yaradılmasının 20 illiyinə həsr olunmuş tədbirlər çərçivəsində keçirilmişdir. Bu konfransda da Azərbaycan Milli Kitabxanası öz maraqlı çıxışları və təklifləri ilə fəal iştirak etmişdir.

2010-cu ilin dekabr ayında isə Azərbaycan Milli Kitabxanasında Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və TÜRKSÖY təşkilatının birgə layihəsi olan "TÜRKSÖY kitabxanası" seriyasından çap olunmuş «Məhtimqulu Fəraqi. Seçilmiş əsərləri» adlı kitabın təqdimat mərasimi keçirilmişdir.

Kitabda böyük türkmən şairi, ümumtürk ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Məhtimqulu Fəraqinin seçilmiş əsərləri toplanmışdır. Kitab 31 mart - 4 aprel 2009-cu ildə İstanbulda TÜRKSÖY təşkilatı tərəfindən təşkil olunan "Türk ləhcələri arasında uyğunlaşdırma çalışmalarının bugünkü durumu və qarşılaşan problemlər" mövzusunda beynəlxalq simpoziumun tövsiyələrinə və yekun bəyannaməsinə uyğun olaraq nəşr edilmişdir.

Misilsiz söz ustası, sufi-ozan olmaqla yanaşı, eyni zamanda müdrik filosof, ünlü mütəfəkkir, böyük alim, bacarıqlı müəllim, ağıllı məsləhətçi, istedadlı dastançı, məşhur folklorçu, nəhayət, uzaqgörən siyasətçi, bir sözlə, türkmənlərin ruhi dünyasının rəhbəri olan Məhtimqulu Fəraqinin yaradıcılığı Azərbaycanda da həmişə sevilmiş və böyük maraq hissi ilə oxunmuşdur. Yerli mətbu orqanlarında onun şeirləri çap olunmuş, yaradıcılığı tədris edilmiş və yaradıcılığı tədqiq olunaraq, haqqında dissertasiya işi də yazılmışdır. Təqdimatı keçirilən, Ankarada nəfis tərtibatla çap olunmuş Məhtimqulu

Fəraqinin “Seçilmiş əsərləri” adlı kitabında (tərt. ed. Ramiz Əsgər; red. Əli Şamil) şairin şeirlərinin təxminən yarısı toplanmışdır. Türk dünyasına kiçik bir töhfə olan bu kitab Məhtimqulu Fəraqiyə, türkmən ədəbiyyatına və bütövlükdə qardaş türkmən xalqına, onun qədim köklü və zəngin mədəniyyətinə olan məhəbbətdən irəli gələrək çap edilmişdir [8].

Çox çəkmədən 2011-ci ilin mart ayında Azərbaycan Milli Kitabxanasında yenə də türkmən xalqının böyük şairi və mütəfəkkiri Nurməhəmməd Əndəlibin Azərbaycan dilində nəşr edilən “Şeirlər, poemalar, dastanlar” kitabının təqdimatı keçirilmişdir. Tədbirdə Türkdilli ölkələrin nümayəndələri, milli kitabxanaların rəhbərləri, elm və təhsil nümayəndələri iştirak edirdi. Ədibin 350 illiyi ərəfəsində TÜRKSOY təşkilatı tərəfindən nəşr olunmuş və qardaş Azərbaycan və Türkmənistan xalqlarının ikitərəfli əlaqələrinin inkişafına böyük töhfə olan bu kitab Ramiz Əsgər tərəfindən tərcümə edilmişdir [13].

Azərbaycan Milli Kitabxanasında keçirilən «TÜRKSOY kitabxanası» seriyasından istər böyük türkmən şairi Məhtimqulu Fəraqinin “Seçilmiş əsərlər”inin, istərsə də məşhur türkmən şairi Nurməhəmməd Əndəlibin 350 illiyi münasibətilə yeni nəşr olunmuş əsərlərinin təqdimat mərasimləri iki xalq arasında ədəbi, mədəni əlaqələrin daha da inkişafı üçün səmərəli şərait yaratmışdır.

Bu tədbirlərin davamı olaraq iki ölkə arasında əlaqələr daha da genişlənərək, Milli Kitabxanaya Türkmənistan səfirliyi tərəfindən 40-dan artıq qardaş ölkənin mədəniyyətinə, incəsənətinə, tarixinə, coğrafiyasına və digər sahələrə həsr olunmuş kitablar hədiyyə olunmuşdur. Sözsüz ki, Azərbaycan oxucuları üçün Türkmənistanı tanımaqda, qonşu və dost ölkənin mədəniyyətini, adət və ənənəsini, müasir dövrdə inkişafı ilə tanış olmaqda mühüm vasitə olacaq bu kitabların iki xalqın bir-birinə daha da yaxınlaşmasında rolu danılmazdır [4].

2011-ci il türkdilli ölkələr üçün TÜRKSOY təşkilatı tərəfindən Tataristanın görkəmli şairi “Abdulla Tuqay ili” elan olunması ilə yadda qalmışdır. Bu məqsədlə Türkdilli ölkələrdə silsilə tədbirlər keçirilməyə başlanır. Həmin tədbirlərdən biri də Bakıda Azərbaycan Milli Kitabxanasında həyata keçirilir. Belə ki, TÜRKSOY təşkilatı, Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən birgə əməkdaşlıq şəraitində Abdulla Tuqayın 125 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfrans keçirilmişdir. Konfransda Tataristanın görkəmli şairi Abdulla Tuqayın həyat və yaradıcılığı haqqında maraqlı məruzə və çıxışlar dinlənilmiş, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin maliyyə dəstəyi ilə çapdan çıxmış “Abdulla Tuqay. Seçilmiş əsərləri” adlı kitab təqdim olunmuşdur [2].

“TÜRKSOY kitabxanası” seriyasından çap olunan bu kitab tatarcadan tərcümə və tərtib edən Ramiz Əskərin “Böyük tatar şairi Abdulla Tuqay” adlı ön sözü ilə başlanır [1]. Ardınca Abdulla Tuqayın “Yadımda qalanlar” başlığı altında öz həyat hekayətindən qeydləri verilmişdir. Sonra isə seçilmiş şeirləri tatarca orijinalı ilə birlikdə verilmişdir. Kitab 31 mart - 4 aprel 2009-cu ildə İstanbulda TÜRKSOY tərəfindən təşkil olunan “Türk ləhcələri arasında uyğunlaşdırma çalışmalarının bugünkü durumu və qarşılaşan problemlər” mövzusunda beynəlxalq simpoziumun tövsiyələrinə və yekun bəyannaməsinə uyğun olaraq nəşr edilmişdir. Təqdimat mərasimində TÜRKSOY-a üzv ölkələrin təmsilçiləri, elm və mədəniyyət nümayəndələri, milli kitabxana rəhbərləri və rəsmi nümayəndələr iştirak etmişlər. Abdulla Tuqay irsi ilə bağlı müxtəlif məruzələrin dinlənildiyi konfransda şairin şeirlərindən nümunələr səsləndirilmişdir.

Milli Kitabxanada həmçinin Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, TÜRKSOY təşkilatı və Azərbaycan Milli Kitabxanası ilə birgə görkəmli kitabxanaşünas alim, professor Abuzər Xələfovun 80 illik yubileyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfrans keçirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının TÜRKSOY təşkilatındakı nümayəndəsi Elçin Qafarlı və digər rəsmi qonaqlar professor Abuzər Xələfovun yaradıcılığından, kitabxanaşünaslıq-bibliografiya elmi sahəsində əvəzsiz xidmətlərindən, onun səmərəli elmi fəaliyyətinin həm Azərbaycanda, həm də xarici ölkələrdə geniş şöhrət qazanmasından danışmış və buna yüksək qiymət vermişlər. Çıxış edənlər Azərbaycan kitabxanaçılıq elmini dünya arenasına çıxaran, onu layiqincə tərənnüm və təbliğ edən Abuzər Xələfovu türk dünyasının dünya şöhrətli alimi kimi qiymətləndirmişlər. Çıxışlardan sonra Milli Kitabxana tərəfindən hazırlanan və alimin bütün həyat və fəaliyyətini əks etdirən “A.Xələfov: Kitabxanaya bağlı ömür” adlı elektron məlumat bazası konfrans iştirakçılarına təqdim olunmuşdur [3].

2012-ci il dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 870 illik yubileyi ilə olması ilə yadda qalmışdır. Hələ 23 dekabr 2011-ci il tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənabları “Dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin 870 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında” sərəncam imzalamışdır. Sərəncamda Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyinə və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına Gəncə şəhər İcra Hakimiyyəti ilə birlikdə, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təkliflərini nəzərə almaqla, mütəfəkkir şair Nizami Gəncəvinin 870 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər planını hazırlayıb həyata keçirilməsi həvalə olunmuş, məhz bu yubileyə bağlı ölkədə və onun sərhədlərindən kənarda çoxlu sayda silsilə tədbirlər keçirilmişdir.

Belə tədbirlərdən biri də Milli Kitabxanada TÜRKSÖY təşkilatı, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Milli Kitabxananın birgə təşkilatçılığı, Türkdilli ölkələrin milli kitabxanalarının nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilən Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 870 illiyinə həsr edilmiş "Nizami irsinin təbliği" mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfrans olmuşdur. Konfransda "Dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığı haqqında" geniş və ətraflı məruzə və çıxışlar dinlənilmiş, Milli Kitabxana tərəfindən hazırlanmış "Nizami Gəncəvi" fundamental ədəbiyyat göstəricisinin təqdimatı keçirilmişdir.

Bibliografik vəsaitin tərtibçiləri Mətanət İbrahimova və Gulbahar Misirova, ixtisas redaktoru və buraxılışa məsul fəlsəfə doktoru, Əməkdar mədəniyyət işçisi Kərim Tahirov, redaktoru Mədinə Vəliyevadır. "Dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri" adlı ön sözün müəllifi AMEA-nın müxbir üzvü, professor Teymur Kərimlidir. Göstəricidə Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığının əsas tarixləri, aforizmləri, görkəmli şəxsiyyətlərin Nizami haqqında fikirləri, şairin kitabları və dövrü mətbuatda çap olunmuş əsərləri, haqqında yazılan kitablar, monoqrafiyalar, avtoreferat və dissertasiyalar, məqalələr toplanmışdır. Materiallar vəsaitdə bölmələr daxilində xronoloji qaydada əlifba sırası ilə verilmişdir. Mütəxəssislər, tədqiqatçılar, kitabxanaçılar, tələbələr və geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulan bibliografik göstəricidə Azərbaycan, rus və xarici dillərdə dərc olunmuş ədəbiyyat öz əksini tapmışdır. Bibliografik vəsaitdən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə sonda Nizami Gəncəvi əsərlərinin, haqqında yazmış müəlliflərin və şairin sözlərinə musiqi bəstələmiş bəstəkarların əlifba göstəricisindən ibarət köməkçi aparat tərtib edilmişdir [12].

Milli Kitabxana bu göstərici ilə yanaşı, həm də yaratdığı "Nizami Gəncəvi-870" adlı elektron məlumat bazasını təqdim etmişdir. Məlumat bazasında şairin həyat və yaradıcılığı, əsərləri, haqqında olan materiallarla yanaşı, həyat və fəaliyyətinin əsas tarixləri, görkəmli şəxslər Nizami Gəncəvi haqqında və digər materiallar toplanmışdır.

2012-ci il Azərbaycan milli dramaturgiyası üçün çox əlamətdar bir il olmuşdur. Belə ki, böyük Azərbaycan mütəfəkkiri, milli dramaturgiyamızın banisi, görkəmli ictimai xadim və maarifçi Mirzə Fətəli Axundzadənin anadan olmasının 200 illiyi tamam olmuşdur.

Hələ 2010-cu il 13 aprel tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənabları Mirzə Fətəli Axundzadənin 200 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında sərəncam vermişdir. Sərəncamda Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə birlikdə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təkliflərini nəzərə almaqla Mirzə Fətəli Axundzadənin

200 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər planının hazırlanıb həyata keçirilməsi qeyd olunmuşdur.

Dahi mütəfəkkir M.F.Axundzadənin 200 illik yubileyi TÜRKSÖY təşkilatının da diqqət mərkəzindən kənarda qalmamış, 2012-ci ili "M.F.Axundzadə ili" elan etmişdir. Yubiley tədbirləri çərçivəsində istər Azərbaycanda, istərsə də onun sərhədlərindən kənarda maraqlı tədbirlər keçirilmişdir. Milli Kitabxana keçirilən bu tədbirlərin fəal iştirakçısı və təşkilatçılarından biri olmuş, tərtib etdiyi Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri seriyasından çap olunmuş "Mirzə Fətəli Axundzadə - 200" adlı bibliografik vəsaiti və elektron məlumat bazasını təqdim etmişdir [9].

2014-cü il 16 yanvar tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənabları İlyas Əfəndiyevin 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında sərəncam vermişdir. Sərəncamda Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə birlikdə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təklifləri nəzərə alınmaqla Xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyevin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər planının hazırlanıb həyata keçirilməsi qeyd olunmuşdur. Sözsüz ki, belə bir tarixi yubiley TÜRKSÖY təşkilatının da diqqət mərkəzindən kənarda qalmamış, 2014-cü il noyabr ayının 25-də Ankarada Türkiyə Milli Kitabxanasında hər iki qardaş ölkənin milli kitabxanalarının təşkilatçılığı ilə XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının klassiki, görkəmli dramaturq İlyas Əfəndiyevin anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə yubiley tədbiri keçirilmişdir. Tədbirdə ədəbin zəngin həyat və fəaliyyətindən geniş danışaraq, yaradıcılığının ayrı-ayrı istiqamətləri, əsərlərindəki mənəviyyət, əxlaq, insanlıq, vətənə və millətə sdaqət ruhu qeyd edilmişdir. Eyni zamanda ədəbin bütün yaradıcılığını özündə əks etdirən kitab və fotosərgi nümayiş olunmuşdur. Sərgidə nümayiş olunan Azərbaycan Milli Kitabxanasının nəşr etdirdiyi "İlyas Əfəndiyev" adlı bibliografik göstərici konfrans iştirakçılarına hədiyyə olunmuşdur.

"Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri" seriyasından hazırlanan bu bibliografik göstəriciyə 1938-2014-cü illərdə dərc olunmuş materiallar daxil edilmişdir. Vəsaitdə İlyas Əfəndiyevin həyat və fəaliyyətinin əsas tarixləri, görkəmli şəxsiyyətlərin onun haqqında fikirləri, əsərləri, həyat və yaradıcılığı haqqında məlumatlar toplanmışdır. Kitabın tərtibçisi Əməkdar mədəniyyət işçisi Gülbəniz Səfəraliyeva, redaktor və buraxılışa məsul professor, Əməkdar mədəniyyət işçisi Kərim Tahirov, ön sözün müəllifi filologiya elmləri doktoru, professor Şirindil Alışanlıdır [6].

2014-cü ilin sonlarında yenə də TÜRKSÖY təşkilatı, Azərbaycan Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Azərbaycan Milli Kitabxanasının təşkilatçılığı ilə qırğız şairi, ozan və bəstəkarı Toktakul Satıqlanovun 150 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfrans keçirilmişdir. Konfransda

TÜRKSOY tərəfindən türk dilinə tərcümə olunmuş "Toktokul Satılqanov. "Seçilmiş əsərlər"" və Türkiyə Əskişehir valiliyi tərəfindən 6 dildə (Azərbaycan, türk, özbək, qazax, qırğız, türkmən) nəşr edilmiş "Şeirə, nəğməyə çevrilən ömür" kitablarının təqdimat mərasimi olmuşdur.

Konfransda eyni zamanda TÜRKSOY təşkilatı tərəfindən keçirilən tədbirlərdən danışılmış və bu tədbirlərin əhəmiyyəti qeyd olunmuşdur. Sonra TÜRKSOY-un baş katibi Düsen Kaseinov və Qırğızıstan "Toktoqul ili" Dövlət Təşkilat Komitəsinin sədr müavini Osmanbek Artıkbayev tərəfindən Azərbaycan Mədəniyyət və Turizm naziri cənab Əbülfəs Qarayevə, Türk Şurasının baş katibinin müavini Adaxan Madumarova, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri Anara, Türkiyənin Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin müstəşar yardımcısı Nihat Güle, Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru Kərim Tahirova, Türkiyənin Əskişehir valisi Güngör Asim Tuna, Azərbaycan Atatürk Mərkəzinin direktoru Nizami Cəfərova və kitabın tərcüməçilərinə Toktakul medalları təqdim edilmişdir.

Bütün deyilənlərə yekun olaraq demək olar ki, yarandığının 20 illik bir müddətində TÜRKSOY təşkilatı və onun keçirdiyi tədbirlər türk xalqlarının mədəniyyətlərinin integrasiyasında son dərəcə böyük rol oynamışdır. Azərbaycan Milli Kitabxanası həmin tədbirlərin həm daimi iştirakçısı və həm də fəal təşkilatçısı olmuşdur. Məhz "TÜRKSOY-un 20 illiyi" yubiley medalının təqdimatı 2014-cü il yanvar ayının 10-da Azərbaycan Milli Kitabxanasında keçirilmişdir. Yubiley medalı təqdim olunanlar arasında kitabxananın direktoru Əməkdar mədəniyyət işçisi professor Kərim Tahirov da olmuşdur. O, Türk dünyası mədəni irsinin təbliği, türkdilli ölkələr arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi sahəsində həyata keçirdiyi layihələrdə mühüm xidmətlərinə görə bu medala layiq görülmüşdür. Azərbaycan Milli Kitabxanası daim TÜRKSOY bayrağı altında birləşən dövlətlərlə sıx əməkdaşlığa hazır olmuş və bunu bu gün də müvəffəqiyyətlə davam etdirir. Türk Cümhuriyyətləri Milli Kitabxana direktorlarının birliyi bu əməkdaşlığı daha da möhkəmləndirib genişləndirəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdulla Tukay. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Nağıl evi, 2011, 268s.
2. Abdulla Tukayın 125 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq konfrans keçirilib: [M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada] //Mədəniyyət, 2011, 14 dekabr, s.3; Respublika, 2011, 15 dekabr, s.6.
3. Azərbaycan Milli Kitabxanasının 2011-cü il hesabatı, s.22
4. Güler. Milli Kitabxanada Türkmənistan səfirliyinin hədiyyə etdiyi kitablar təqdim olundu //Mədəniyyət, 2011, 8 iyul, s.3
5. İlham Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti. Bakı şəhəri, 17 noyabr 2008-ci il //Azərbaycan, 2008, 18 noyabr, s.1

6. İlyas Əfəndiyev: bibliografiya /Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Azərb. Milli Kitabxanası; Tərt. G.Səfəraliyeva; red. və burax. məsul K.Tahirov; ön söz müəll. Ş.Alişanlı. Bakı: [s. n.], 2014, 511,[1]s.
7. Məhəmməd Füzuli əsərlərinin nəşri: bibliografik göstərici /Azərb. Resp. Mədəniyyət Nazirliyi, M.F.Axundov ad. Azərb. Dövlət Kitabxanası; tərt. ed. və xüsusi red. F.Məmmədov; elmi red. M.Müsəddiq; ixtisas red. M.Vəliyeva, D.Sadiqova, T.Yefimova. Bakı: Maarif, 1996.
8. Məhtimqulu Fəraqi. Seçilmiş əsərləri /tərt. ed. Ramiz Əsgər; red. Əli Şamil. Bakı-Ankara, 2010, 448s.
9. Mirzə Fətəli Axundzadə-200: tövsiyə ədəbiyyat göstəricisi: [bibliografiya] /İxt. red., burax. məs. K.Tahirov; red. G.Səfəraliyeva; Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Azərb. Milli Kitabxanası. Bakı: Zərdabi LTD, 2012, 359s.
10. Muxtarov Kamil. Azərbaycan Respublikası və TÜRKSOY // [Elektron resurs]. URL: <http://onerjurnali.narod.ru/0002.htm>
11. Müstəqilliyimiz əbədidir: çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar /H.Ə.Əliyev; burax. məs. R.Mehdiyev Əliyev, Heydər Əlirza oğlu Azərbaycan Respublikasının Ümummilli Lideri 1923-2003. K.8. Noyabr, 1996, mart, 1997. Bakı: Azərneşr, 1998, 488s.
12. Nizami Gəncəvi: bibliografiya: anadan olmasının 870 illiyinə həsr edilir /Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Azərbaycan Milli Kitabxanası; tərt. M.İbrahimova, G.Misirova; ixtisas red. və burax. məs. K.Tahirov; red. M.Vəliyeva. Bakı, 2012, 632,[2]s.
13. Türkmən şairi Nurməhəmməd Əndəlibin Azərbaycan dilində nəşr olunmuş kitabı təqdim edilib: [TÜRKSOY-un təşkilatçılığı ilə M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada türkmən şairinin "Şeirlər, poemalar, dastanlar" kitabının təqdimatı keçirilib] //525-ci qəzet, 2011, 10 mart, s.7

НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА АЗЕРБАЙДЖАНА В ИНТЕГРАЦИИ КУЛЬТУР ТЮРКСКИХ НАРОДОВ М.М.ГАДЖИЕВА

РЕЗЮМЕ

В статье рассказывается о совместных культурных связях с библиотеками в области международного сотрудничества тюркских государств, придающих импульс развитию взаимного сотрудничества на основе контрактов о совместной деятельности, международных конференций, семинаров и участия в них.

Ключевые слова: ТЮРКСОЙ, Национальная Библиотека Азербайджана, тюркоязычные государства, международное сотрудничество

AZERBAIJAN NATIONAL LIBRARY IN THE INTEGRATION OF
CULTURE OF THE TURKIC PEOPLES

HAJIYEVA M.M.

SUMMARY

Articles in the field of international cooperation of the turkic states cultural ties and mutual cooperation agreement on joint activities, joint participation in international conferences, seminars and workshops about giving impetus to the development of these relations is based on huge library of the Azerbaijan National Library.

Key words: TURKSOY, Azerbaijan National Library, turkic states, international cooperation

MÜASİR KİTABXANALAR VİRTUAL MƏKANDA

SADIQOV T.K.

C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının direktoru

ryl.az@mail.ru

Məqalədə kitabxanalarda yeni innovativ texnologiyaların tətbiqindən və virtual məkanda kitabxanaların fəaliyyətindən bəhs edilir.

Açar sözlər; Sosial şəbəkələrdə kitabxana fəaliyyəti, e-kitabxanaçılıq, virtual informasiya məkanı, innovativ kitabxanaçılıq.

Ənənəvi kitabxana-informasiya xidmətinin təşkili ilə yanaşı kitabxanalar müasir innovasiyaların öyrənilməsi və tətbiqi ilə məşğul olur, ictimai mütaliənin hələdə mərkəzi olaraq qalır, distant təhsildə iştirak edir, global informasiya məkanında integrasiya proseslərinin iştirakçısı olur, yeni məhsullar istehsal edir, sosial şəbəkələrdə yayın və təbliğat işləri həyata keçirir.

Bu baxımdan respublikada fəaliyyət göstərən Gənclər kitabxanalarının virtual məkanda, xüsusilə də sosial şəbəkələrdə aktiv iştirakı çox əhəmiyyətlidir.

Gənclərin sosial şəbəkələrdə vaxtlarının çoxunu keçirdikləri reallığından çıxış edərək və virtual məkanda kitabxananın geniş imkanlarının mövcud olduğunu nəzərə alaraq bu istiqamətdə diqqətimiz informasiya təbliği problemlərinə yönəlir.

Hazırda Azərbaycan gəncləri virtual məkanda mövcud olan sosial şəbəkələrdən- Linked, Adnaklasnik, Feyzbuk, İnstaqram, Moy mir, Twitter, Tanqo və Vkontakte kimi müxtəlif sosial şəbəkələrin iştirakçılarıdır. Gənclər Feyzbukda daha çox zaman keçirir və burada geniş sosial aktivlik müşayiət olunur.

Türkiyədə və Rusiya Federasiyasında gənclərin virtual məkanda aktivliyi, informasiya tələbatı, və bu tələbatın ödənilməsi texnologiyası türk və rus həmkarlarımız tərəfindən öyrənilməkdədir. Türkiyə Cumhuriyyəti gənclərinin Facebookla yanaşı Twitterdə, Rusiya Federasiyasında isə Facebookla yanaşı Vkontakte sosial şəbəkələrində gənclərin daha çox zaman keçirməsi və aktiv informasiya mübadiləsi etməsi faktları müəyyənləşdirilmişdir. Həmkarlarımızın bu sahədə əldə etdikləri təcrübə diqqəti cəlb edir. Azərbaycan gənclərinin üstünlük verdiyi sosial şəbəkə əsasən Facebook hesab edilir. Mövcud təcrübəni öyrənərək bu sosial şəbəkədə diqqətimizi təmərküzləşdirdik.

Gənclər Kitabxanası olaraq hər şeydən əvvəl sosial şəbəkələrdə iştirakımızın tezislərini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirdik:

- Gənclərin mütaliəsinə dəstək olacaq ədəbiyyatın təqdim və təbliği;
- Azərbaycanın və dünyanın görkəmli elm və ədəbiyyat xadimlərinin təqdimi və yayımı;
- Şəxsi təhsil ilə əlaqədar materialların və üsulların(alətlərin) təqdim və təbliği;
- Təhsil və ixtisas seçimi ilə əlaqədar materialların seçimi və yayımı;
- Mədəniyyət və incəsənətə dair materialların təqdimi və təbliği;
- Milli vətənpərvərlik mövzularında materialların təqdimi və təbliği;
- Kitabxananın mövcud fəaliyyətinin mütəmadi sosial şəbəkədə işıqlandırılması.

2016-cı ilin ilk altı ayının nəticələri göstərdi ki, gənclər böyük həvəslə kitabxananın dostluğunu qəbul edir, gündəm yaradan materiallarla tanış olur, bəyənir, paylaşır və şəxsi fikirlərini ifadə edirlər. Bu yolla kitabxana öz informasiya siyasətini –yeni nəşrləri, təqdimatları, görüşləri, sərgiləri daha geniş oxucu auditoriyasına çatdırmaq imkanı əldə edir və əsas məqsədinə daha artıq uğurla çatmış olur.

Sosial şəbəkədə C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının səhifəsində ilin birinci altı ayı dostların sayı 2000 - 1900 nəfər arasında dəyişib. Onların 1150 nəfərini fiziki, 670 nəfərini hüquqi şəxslər təşkil edib. Fiziki şəxslərdən aktiv olanı — 580, passiv-560 nəfəri təşkil etmişdir ki, bu əhəmiyyətli göstərici hesab edilir.

Hüquqi şəxslərdən aktiv olanı - 650, passiv olanı- 18 vahiddir. Bunlardan – 662 informasiya müəssisəsidir ki, buraya tərəfdaş kitabxanalar, mətbuat müəssisələri, ictimai birlik və təşkilatlar daxildirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, kitabxananın sosial şəbəkədə dostları sırasında Azərbaycanın müxtəlif kitabxanaları ilə yanaşı Rusiyanın, Türkiyənin və Ukraynanın kitabxanaları da mövcuddur ki, onların vasitəsi ilə vaxtaşırı kitab, kitabxana, mütaliə və müasir informasiya texnologiyalarına həsr edilmiş diqqətəlayiq materiallar dövrüyyəyə daxil olur və istehlakçıların marağına səbəb olur. Əlbəttə, fəaliyyətimizin əsas istiqaməti Azərbaycandilli auditoriya olduğundan sosial şəbəkələrdə regional və beynəlxalq təsirliliyi öyrənməyi qarşıya məqsəd qoymamışıq. Lakin qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycandilli auditoriyadan kənarda rusdilli auditoriyaya, türkdilli auditoriyaya və ingilisdilli auditoriyaya informasiya yayımı etmək iqtidarındayıq və bu istiqamətdə də layihələr nəzərdə tutulur.

Altı ay ərzində vizual materiallardan 10300 vahid, 100 adda sənəd və informativ mətnlər, 55 adda multimedia materialı yayım olunmuşdur. Bu materiallara 7 min bəyənmə və 250 paylaşma olmuşdur ki, bunlardan 150-i daxili paylaşma, 100 vahid isə kənar paylaşmalar təşkil edir. Bu müddətdə 2

forum keçirilmiş və bu forumlarda iştirakçıların 990 şərh (komentariyası) daxil olmuşdur. Eləcə də müxtəlif məqsədli və məzmunlu 300 təqdimat keçirilmişdir ki bu təqdimatlarda iştirakçılar 950 şərh (komentariyalar) etmişdilər.

Bu müddətdə sosial şəbəkə vasitəsilə kitabxanaya 150 sorğu və 10 oxucu təklifi verilmişdi ki, kitabxana personalı bu sorğulara operativ reaksiyalar vermişdi. Virtual məkanda kitabxana-informasiya xidmətinin yeni forma və üsulları yeni texnologiyaların tətbiqi ilə təkmilləşir. Hazırda sosial şəbəkələrdə kitabxanaların həm mədəni, həm də pedaqoji funksiyalarını uğurla yerinə yetirmək imkanları yaranmışdı. Belə ki, informasiya kütlələrini yaymaq və təbliğ etmək, oxucu marağını öyrənmək və sorğuları qəbul etmək, eyni zamanda sorğuları ödəmək və tövsiyələr etmək üçün vahid platforma formalaşır. Bu platforma istehlakçı zamanına maksimum qənaət şəraitində xidmət işini təşkil etmək, eləcə də istehlakçı oxucuların daima yanında olmaq imkanı yaradır.

Onlayn informasiya xidməti yaxın gələcəyin ən böyük nailiyyətlərindən hesab edilir. Bu baxımdan yaxın zamanlarda kitabxana-informasiya xidmətinin təşkilini həyata keçirəcək mütəxəssislərin informasiya resursları və mötəbər informasiya mənbələri barədə yüksək peşəkarlığı tələb olunur.

Məsələ burasındadır ki, virtual məkanda yüzrlərlə mediya qrupları fəaliyyət göstərməkdədirlər. Bu media qruplarının sosial, siyasi, mədəni oriyentasiyasını müəyyənləşdirmək bəzən peşəkarlar üçün belə çətin olur. Hər gün informasiya küyü yaratmaqla məşğul olan bir çox media qrupları xüsusilə gənclərin informasiyalaşmasında ziyanlı rol oynayır. Etiraf edər ki, virtual məkanda ziyanlı informasiya kütləsi ilə yanaşı çox böyük təxribat xarakterli informasiya kütlələri də mövcuddur. Hazırda belə təxribat xarakterli informasiyalardan qorunmağın yeganə yolu mötəbər informasiya müəssisələrinin sosial şəbəkələrdə iştirakını artırmaq və mötəbər informasiyanın mövcudluğunu təmin etməkdir.

Sosial şəbəkələrdə informasiya küyü müasir virtual məkanın mühüm xüsusiyyətidir və bu da ən çox gənclərə təsir edir. Həm sosioloqların, həm də psixoloqların gəldiyi qənaətə görə, gənclər müxtəlif növ informasiya təsirlərinə asanlıqla məruz qalır və bu zaman informasiyanın mötəbərliyi arxa plana keçir. İnformasiya hücumu və informasiya müharibələri də məhz informasiyanın bu kimi xassələrinə əsaslanır. Son onilliklərin təcrübəsi göstərir ki, məqsədəuyğun informasiya siyasəti yanlışları həqiqətə, həqiqəti isə yanlışla çevirə bilər. Qlobal informasiyalaşma şəraitində informasiya küyünün aradan qaldırılması mümkün olmasada onun kütləsinin əsaslı şəkildə azalması mümkündür. Bu baxımdan kitabxana-informasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrimiz virtual məkanda, xüsusilə də sosial şəbəkələrdə

fəaliyyətlərini artırmalıdır ki, bu da informasiya küyünün kütləsinin azalmasına gətirib çıxarar.

Məlumdur ki, gənclər çox böyük həcmdə informasiya istehlakçılarıdır. Qlobal informasiya şəbəkəsində sirkulyasiya edən informasiya proseslərinin əsas iştirakçıları gənclərdir. Dünyagörtlüşü, şəxsi və təhsil ehtiyacları, tədqiqat məqsədli, eləcə də ədəbi mütaliəsi məqsədi ilə gənclərin çox böyük əksəriyyəti hər gün bu informasiya kanallarına müraciət edirlər. Müasir kommunikasiya vasitələrindən uğurla istifadə edə bilmək bacarığı hələ düzgün informasiya kanallarını müəyyənəldirə bilmək demək deyildir. Təcrübə göstərir ki, düzgün informasiya kanallarından istifadə edə bilmək, konkret sorğuların təmin olunması üçün lazım olan alətlərdən istifadə edə bilmək vərdisləri, informasiyanın həm elmi, həm də sosial dəyərinin qiymətləndirilməsi vərdisləri gənc istehlakçılarda tədricən formalaşır və bu işdə gənclər kitabxanasının, eləcə də gənclərə kitabxana-informasiya xidməti göstərən digər kitabxanaların da üzərinə əhəmiyyətli missiya düşür.

Azərbaycanda elektron kitabxanaşünaslıq problemlərini hələ 10 il öncə professor A.A.Xələfov elmi-nəzəri planda öz əsərlərində təhlil etmiş və əsaslandırılmışdır. Hazırda elektron kitabxanaçılığın tətbiqi məsələlərinin öyrənilməsi və qabaqcıl təcrübənin təbliği əhəmiyyətlidir. Bu istiqamətdə C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası olaraq fəaliyyətimizi genişləndirmək və innovasiyaların öyrənilməsinə qərarlıyıq.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. *Kitabxana və cəmiyyət*. Bakı, Azərənşr, 2012, 305 s.
2. Xələfov A.A. Qurbanov A.İ. *Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi*. B., BDU nəşri, 2016, 320 s.
3. Əhmədov E.Y. *Uşaq və gənclərin kitabxana-informasiya təminatı*. – *Monografiya, -Mütərcim*, 2016, 245 s.
4. Казими П.Ф. Информационная инженерия в библиотечной деятельности. научно-теоретический и практический журнал. *оралдың зғылым жаршысы*. № 8 (87) 2014. серия: экология. физика. география и геология. современные информационные технологии. *Технические науки*. уралнаукнига. город уральск. стр.100-106.
5. Оценка информации в библиотечно-информационной деле. Тольяттинский Государственный Университет, *Вектор науки*, 2013, №1(12), с.58-60. (Казими П.Ф. Исмаилова Н.Н. Курбанов А.И.)
6. Kazimi P.F., Gurbanov A. Evaluation of Information in Library and Information Activities 47-49. *Iceecat'14. International conference on electronic, computer and automation technologies (may 9-11, 2014 selcuk university iltek - konya, turkey) proceedings book*. 9 - 11 May, 2014. Konya, Turkiye. *ekotek.selcuk.edu.tr*.

7. Sadıqov T. *Milli irsin təbliğində Cəfər Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının rolu*. Bakı, Şərq, 2016. 168 s.
8. Sadıqov T. *Cəfər Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası*. Elmi, metodiki və təcrübə fəaliyyətinin təhlili. Bakı, Apastrof, 2015, 272 s.

СОВРЕМЕННЫЕ БИБЛИОТЕКИ В ВИРТУАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

САДЫХОВ Т.К.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена новым, инновативным направлениям библиотечной деятельности. В этом контексте изучается практика библиотечно-информационной деятельности в виртуальном пространстве и в основном в соцсетях.

Ключевые слова: Библиотечное деятельность в соцсетях, e-библиотековедение, виртуальная информационная пространства, инновационная библиотечная работа.

MODERN LIBRARIES IN VIRTUAL SPACE

SADYKHOV T.K.

SUMMARY

The article is devoted to new, innovative directions of library activity. In this context, the practice of library and information activities in the virtual space and mainly in social networks is being studied.

Keywords: Library activity in social networks, e-library science, virtual information space, innovative library work.

SUAL-CAVAB SİSTEMİ VƏ ONUN KİTABXANALARDA TƏTBİQİ PERSPEKTİVİ

ŞİRİNOV C.R.

BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrası, müəllim

csirinzade@mail.ru

Sual-cavab sistemi- sualları qəbul edib onlara təbii dildə cavab verən informasiya sistemidir. Başqa sözlə bu təbii dil interfeysidir. Sual-cavab sistemi həmçinin kompüter elmlərinin bir qoludur və özündə informasiya axtarışı ilə təbii dil emalını birləşdirir.

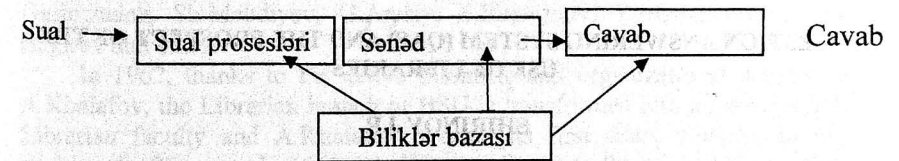
Açar sözlər: *Sual-cavab sistemi, proqram təminatı, SCS mövcud problemləri.*

XXI əsr informasiya əsri olaraq qalmadı, hətta ultra informasiya əsri kimi də inkişaf etdi. Hələ XXI əsrin əvvəlləridir. İnformasiya bumu və bunun fonunda İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarının (İKT) ultra inkişafı bizim öyrəndiyimiz və hazırda tətbiq etdiyimiz informasiya sistemlərini kölgədə qoyur. Belə ki, hazırda müxtəlif fəaliyyət sahələrində tətbiq olunan İKT, global məkanda yaradılan informasiyaların emalı, saxlanması, ötürülməsi prosesləri ilə paralel irəliləyir. Artıq dünyada informasiya bumu yaşandığı dövrdə, yeni-yeni informasiya sistemləri yaradılmaqda, mövcud olanlar isə inkişaf etdirilməkdədir. Belə informasiya sistemlərindən biri də sual-cavab sistemidir. Sual-cavab sistemi (SCS) sualları qəbul edib onları təbii dildə informasiya istifadəçilərinə çatdıran informasiya sistemidir. Bu sistem özü də iki qrupa ayrılır: Dar sahə üzrə ixtisaslaşmış və ümumi SCS.

Dar sahə üzrə ixtisaslaşmış SCS konkret sahə üzrə informasiyanın axtarışı ilə məşğul olur. Ümumi SCS isə bir sıra sahə üzrə axtarış aparmağa imkan verir. Bu sistem keçən əsrin 60-cı illərində yaradılmışdı. Yaradıldığı illərdə ekspert sistemlərinin təbii dil örtüyü kimi istifadə edilsə də, günümüzdə təbii dil emalı texnologiyasından istifadə edərək suallara cavablar verilməsi üçün tətbiq olunur.

Müasir SCS-i özündə "sualları seçmə" adlı xüsusi modulu birləşdirir. Bu modul sualın tipini və ona müvafiq olaraq cavabı da müəyyənləşdirir. Daha sonra "süzgəc" vasitəsilə uyğun ifadələr seçilir. Cavabların seçimi adlı modul vasitəsilə bu ifadələr arasından uyğun cavab seçilir. İnformasiya bolluğu heçdə bütün informasiyaların lazımlı olduğu demək deyil. Bəzən informasiya müxtəlif formalarda təqdim olunur. Bəzən doğru informasiyalar dəfələrlə təkrarlanır. İnformasiyanın dəqiq axtarışı bazada saxlanılan informasiyanın etibarlılığından və informasiyanın effektiv analizi metodundan asılıdır. Müasir SCS-də bir sıra problemlərin həlli məsələsi işlənilir.

hazırlanmışdı: Sualların tipi, emalı, müəyyən sahə üzrə suallar, SCS üçün mənbə bilikləri, cavabların seçilməsi, hazırlanması, real zamanda suallara cavabların verilməsi, çoxdillli sorğular, interaktivlik və.s. problemləri tam həll olunmamış qalır. Sualların müxtəlifliyi cavabların axtarışında müxtəlif metodlar tələb edir. Bunun üçün mümkün sual tiplərinin siyahısı tərtib olunmalı və təkmilləşdirilməlidir. Bəzən eyni informasiya müxtəlif yollarla axtarılır. Bunun üçün tapşırıqların başa düşülməsi və mənanın emalı üçün effektiv metod yaradılmalıdır. Vacib məsələ proqramın sualın stilindən, sintaksisindən, cümləsindən asılı olmayaraq ekvivalent mənanın tapılmasıdır. Çətin sualların daha sadə hissələrə ayrılması əsas məqsədlərdəndir. Belə ki, proqram bu halda istifadəçi ilə danışmaq prosesində sualın məzmununu dəqiqləşdirmək imkanı əldə edir. Suallar müəyyən məzmununda verilir. Məzmun, sualı dəqiqləşdirməklə ikimənəlikliyi aradan qaldırır və istifadəçinin növbəti suallar seriyasını izləyir. Bəzən tərtibi ən əsas məsələlərdən biridir. Bazada suala cavab yoxdursa və ya cavab düzgün tərtib olunmayıbsa bu halda biz heç bir zaman düzgün cavab tapmayacağıq. Dəqiq suallara qısa cavab verilə bilər. Məsələn: müəllifin adı və ya nəşrin ili və.s bu tipli suallara dəqiq cavab verilə bilər. Lakin ümumi və mürəkkəb suallarda isə cavabların müxtəlif mətnlərdən götürülərək birləşdirilməsini həyata keçirən alqoritmə ehtiyac var. Sualların çoxmənalılığından, ölçüsündən asılı olmayaraq cavab bir neçə saniyə ərzində verilməli, cavabların bir neçə dildə verilməsi təmin olunmalıdır. Bunun üçün SCS-i lazım olduğu halda avtomatik tərcüməni həyata keçirməlidir. Bəzən sistem istifadəçinin ona verdiyi sualı səhv "anlaya" bilər. Bu problemi həll etmək üçün istifadəçi ilə sistem arasında dialoq rejimi təmin olunmalıdır. İstifadəçi bəzən cavabın mövcud mətndən kənar mənbələrdən olmasını istəyir. İstifadəçilərin bu tələbatını qarşılamaq üçün sistemə ümumi bilikləri əhatə edən mətnlər əlavə edilməlidir. Sual-cavab sisteminin iş prinsipini aşağıdakı sxemdə əyani müşahidə etmək olar:

SCS tətbiq olunduğu əsas sahələr geolokasiya, kitabxana-informasiya, multimedia ilə bağlı sahələrdir. Bundan başqa, mətnlərin lokal kolleksiyaları, beynəlxalq təşkilati sənədlər və veb səhifələr, xəbərlərin tərtibatının hesabatı,

vikipediya səhifələri şəbəkələri, www-nin alt səhifəsi və.s. tətbiq olunduğu sahələrə aiddir.

Sual-cavab sistemi TREC (Text Retrieval Conference), CLEF (Conference and Labs of the Evaluation Forum), NTCIR (nii testbeds and community for information access research), ПОМИП (Российский семинар по Оценке Методов Информационного Поиска) proyektləri çərçivəsində müzakirə olunur.

Sual-cavab sistemlərinə nümunə olaraq **START**, **AskNet Search**, **BrainBoost**, **QA-sistemi**, **OpenEphyra** misal göstərmək olar.

ƏDƏBİYYAT

1. Mark T. Maybury. "New Directions in Question Answering". Cambridge, MA: The MIT Press, 2004, 336 p.
2. Вопросно-ответные системы: развитие и перспективы / Латшин В. А. // НТИ. сер. 2. Информ. процессы и системы/ ВИНТИ РАН.— 2012 № 6.— С. 1-9
3. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/113767>
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Question_answering

ВОПРОСНО-ОТВЕТНАЯ СИСТЕМА И ПЕРСПЕКТИВА ПРИМЕНЕНИЕ В БИБЛИОТЕКАХ

ШИРИНОВ ДЖ.Р.

РЕЗЮМЕ

В статье проанализировано Вопросно-ответная система и их применение в библиотеки,

Ключевые слова: Вопросно-ответная система, программное обеспечение, существующие проблемы вопросно-ответная система.

QUESTION ANSWERING SYSTEM (QAS) AND THE PROSPECT OF THE USE OF LIBRARIES

SHIRINOV J.R.

SUMMARY

Present paper gives meaning and definitions of Question Answering System, a short overview and background of QAS.

Key words: Question Answering System, application of Question Answering System, existing problems of Question Answering System.

PERFECT CONNOISSEUR OF HIS PROFESSION

MAMMADOV E.E.

Employee of Scientific Library of BSU,

A teacher of the «Library science» department

eldaniz@hotmail.com

The article is devoted to professor Abuzar Aly oglu Khalafov - "the founder of library science in Azerbaijan", Honorary professor of the Baku State University, the doctor of historical sciences, Honored Worker of Science, Academician of the International Informatization Academy at the United Nations. In this article is reflected cultural, pedagogical views of the scientist during his years of scientific and practical activities, and its contribution to the development of optimization of higher librarian-information speciality education in Azerbaijan.

Keywords: History of librarianship in Azerbaijan, librarianship, library science.

In december 2016 in Azerbaijan Republic widely marked the 85th anniversary of outstanding scientist in library science, teacher and public figure, an Honorary professor of the Baku State University, founder of the Library science in Azerbaijan – professor Abuzar Aly oglu Khalafov.

In 1955-1978 years A.Khalafov worked as a lecturer, senior lecturer, associate professor, PhD and professor at the Librarian faculty in Baku State University. The scientist considers these years very important, as it was then perfected his skills as a scientist - researcher and head of the scientific skills and the learning process. During these years, A.Khalafov surrounded by a pleiades of fine scientists - teachers, people widely educated and friendly, ready to help young professionals. Among them were the great personality as Mir Jalal Pashayev, A.Karaev, M.A.Dadashzade, J.Khandan, Feyzulla Gasimzadeh, Sh.Mehdiyev, G.Arasly, Z.Ibrahimov, Y.Mamedaliyev, Faig Bagirov and others.

In 1962, thanks to the active scientific and organizational activity of A.Khalafov, the Librarian branch of BSU is transformed into an independent Librarian faculty and A.Khalafov became its first dean, working in this position for 25 years. In 1963, he also was elected to the post of Head of the Department "Library science". A.Khalafov was working in this position for 53 years.

Abuzar Khalafov in 1961 defended his the first candidate thesis, and in 1975 he defended his the first doctoral thesis in Azerbaijan in the area of librarianship, and received the title of professor. It is noteworthy that

A.Khalafov first time in the post-soviet area defended doctorate in library science for the degree of doctor of historical sciences. The supervisor of A.Khalafov was a remarkable man and scientist, corresponding member of the Academy of Sciences of Azerbaijan Zulfali İbragimov.

Defense of the first candidate's and doctoral dissertation research in librarianship in Azerbaijan permanently secured status of "the founder of the Library science in Azerbaijan" for A.Khalafov.

At the beginning of his scientific career A.Khalafov chose the subject of scientific study of the problem of librarianship history in Azerbaijan. At the same time he started from the concept of the undisputed that without recourse to the historical past can not be the correct scientific understanding of contemporary issues of librarianship. Having chosen the path of library science history A.Khalafov at the end of 1950 appears in the press with his first scientific articles on the history of librarianship in Azerbaijan in the late XIX and early XX century, in the 20-30-ies of XX century, on contemporary issues and best practices of libraries, writes reviews and reviews of new books on culture, library and book-case.

In the early 1960s are widely accepted a young researcher's monographs "From the history of librarianship in Azerbaijan (1870-1920)" and "From the history of librarianship in Soviet Azerbaijan (1920-1932)". It is in these works formed a distinctive feature of style A.Khalafov - systematic recourse to archival documents, the constant search for and introduction to the scientific revolution of new historical facts and documents. Most of his work is distinguished, that they are based on solid archival documentary base. These studies A.Khalafov began to develop essentially, no one had studied before the problem of the history of librarianship in Azerbaijan.

In 1974, in the publishing house "Azerneshr" come out fundamental work of A.Khalafov the "History of librarianship in Azerbaijan 1933-1958". The monograph recreates detailed picture of the formation of comprehensively developed library network in the country in 1930-50-ies. It is very significant that the author in the generalization of the dynamics of the development of librarianship in Azerbaijan shows the relationship of all parties socio-economic and cultural life of Azerbaijan at this stage. The development of library science at all stages shown in the background of the processes taking place in all spheres of political, economic and spiritual life of society, in close connection with the history of Azerbaijan and its culture as a whole.

The most important characteristic of scientific research of A.Khalafov in the 1980s was also the systematic recourse to its source of origin of librarianship in Azerbaijan, the historical experience of libraries in the most

remote times, seeing the inextricable link continuity in the development of spiritual culture of the Azerbaijani people.

The result of these studies was the publication in 1986 of his book "From the history of libraries in Azerbaijan". In this work the author first examines the historical roots of origin of the libraries in the ancient and medieval Azerbaijan, traces the development of the book and library science from ancient times to the XVIII century.

In the 1990s, scientific-research activity of A.Khalafov in history, theory and methods of librarianship manifested itself in qualitatively new historical situation, in conditions of independence and sovereignty of the Republic of Azerbaijan.

In the spirit of the new historical realities of written and other scientific works of A.Khalafov, published in 1996, "An introduction to Library science", "An introduction to the course of history librarianship". In these works, the author has succeeded with the new, principled positions based on understanding the achievements of the world library science, universal values and national revival of the ideas to consider current problems of library science, social function of libraries in the information society, to identify new approaches and principles of studying library science history, library science relationship with other sciences give a typology of libraries, to identify the main general theoretical and methodological problems of library science as the humanities.

In Azerbaijan, the name of Librarian faculty at the Baku State University was changed in 2004. The Academic Council of Librarian faculty with the leadership of A.Khalafov proposed to change the name of the faculty on the "Librarian-information". In the last decade, the university has done a great job in raising the level of education. Because of this, the rector academician Abel Maharramov welcomed the proposed modernization. And the faculty in 2004, it became called "Librarian-information" faculty. In connection with the change of the name of the faculty, in the curriculum of the faculty were added a lot of discipline related information.

The pinnacle of scientific activity of A.Khalafov, at the beginning of the XXI century was a monograph - textbook "An introduction to Library science", in 2 parts - "Theoretical foundations of Library science" and "The doctrine of the library". This is the first fundamental textbook of library science in Azerbaijan, which appeared in the history of library education in the country. In this monograph detailed, extensive material, based on the basis of the achievements of the library science of the world, a clear division of different parts, chapters and paragraphs, logical and concise presentation.

Today in Azerbaijan is formed and successfully operate an entire scientific school of historical and theoretical problems of librarianship based

A.Khalafov. This school is represented by studies on the history of popular and technical libraries, academic libraries and party, children's and school libraries, medical and agricultural libraries, theory and practice of librarianship in Azerbaijan in different historical periods. This school is composed of leading historians and theorists of librarianship in Azerbaijan - professor Kh.Ismailov, professor K.Tairov, docent T.Kuliev, docent E.Badalov, docent M.Hasanov, docent A.Abbasova, docent A.Aliev, docent E.Ahmədov, docent M.Mammadov, docent K.Aslan, docent N.Ismaylov, Ph.D. Sh.Islamova, docent P.Kazymi and others.

A.Khalafov author, co-author, editor or translator of almost all textbooks, and teaching aids and programs on the most important cycle of Library and Bibliography science disciplines of Librarian-information faculty of BSU.

On the 90th anniversary of the great son of Azerbaijan, professor A. Khalafov prepared and published a monograph "Heydar Aliyev and librarianship in Azerbaijan".

Under the supervision of and edited by professor A.Kalafov were printed textbooks, "Library service", "Organization and management of librarianship", "The history of libraries in the world" in 2 volumes, "Scientific and methodological support of libraries", "Library and information science", "Economics of library and information activities", "National libraries of the world", "Marketing and management of library and information activities" and others. The works of Abuzar Khalafov – "the founder of Library science of Azerbaijan" was brought up a whole generation of librarians and it retains its relevance and scientific value in the modern preparation of high-qualified specialists.

LITERATURE

1. Khalafov A.A. History of librarianship in Azerbaijan: Manual (In two parts): Part I (From the most ancient times until the twentieth century). Baku: Baku State University publishing house, 2004, 328 p.
2. Khalafov A.A. History of librarianship in Azerbaijan: Manual (In tree parts): Part II (Librarianship in Azerbaijan at the first half of XX century). Baku: Baku State University publishing house, 2007, 552 p.
3. Khalafov A.A. History of librarianship in Azerbaijan: Manual (In tree parts): Part III (Librarianship in Azerbaijan in the II half of XX century and at the beginning of XXI century). Baku: Baku State University publishing house, 2010, 432 p.
4. http://libinfo.bsu.edu.az/content/abuzr_xlfov_362

ÖZ PEŞƏSİNİN MÜKƏMMƏL BİLİCİSİ

MƏMMƏDOV E.E.

XÜLASƏ

Məqalə «Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq elminin banisi», Bakı Dövlət Universitetinin Fəxri professoru, tarix elmləri doktoru, Əməkdar elm xadimi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının həqiqi üzvü - professor Abuzər Ali oğlu Xələfova həsr olunmuşdur. Bu məqalədə alimin elmi-təcrübi fəaliyyəti zamanı mədəni-pedaqoji baxışları, həmçinin Azərbaycanda ali kitabxanaçılıq-informasiya ixtisası üzrə təhsilin inkişafındakı xidmətləri əks edilmişdir.

Açar sözlər: Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi, kitabxana işi, kitabxanaşünaslıq.

ИДЕАЛЬНЫЙ ЗНАТОК СВОЕЙ ПРОФЕССИИ

МАМЕДОВ Э.Э.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена профессору Абузару Алыевичу Халафову - «основоположнику библиотековедения в Азербайджане», Почетному профессору Бакинского Государственного Университета, доктору исторических наук, заслуженного деятеля науки, академика Международной Академии Информатизации при ООН. В этой статье отразились культурологические, педагогические взгляды ученого за годы его научной и практической деятельности, и его заслуги в развитии оптимизации высшего библиотечно-информационного образования в Азербайджане.

Ключевые слова: История библиотечного дела в Азербайджане, библиотечное дело, библиотековедение.

**AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİNDƏ
TƏLƏBƏLƏRƏ İXTİSASLARI ÜZRƏ KİTABXANA İNFORMASIYA
XİDMƏTİNİN TƏŞKİLİ (2000-2015-ci illər üzrə)**

ABDULLAYEVA K.Z.

BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının magistrantı
konul0322@mail.ru

Məqalədə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində 2000-2015-ci illərdə tələbələrə ixtisasları üzrə kitabxana-informasiya xidmətinin təşkilindən bəhs edilir.

Açar sözlər: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, tələbələrə xidmət, kitabxana-informasiya xidməti, kitabxana fondu.

Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi şəraitində oxucuların dünyagörüşünün, vətənpərvərlik duyğularının formalaşmasında, mənəvi tərbiyəsinin inkişafında, əsl oxucu kimi yetkinləşməsində kitabın rolu və əhəmiyyəti böyükdür.

Müasir kitabxana bilik okeanının (kitabın) toplanıb saxlandığı, bugünkü oxucunun tez-tez müraciət etdiyi sosial təsisat olduğundan cəmiyyətin mədəni səviyyəsi həmin təsisatdan çox asılıdır.[2]

Yüksək ixtisaslı mütəxəssis hazırlığının təşkili və həyata keçirilməsində ali məktəblərin struktur bölmələri olaraq fəaliyyət göstərən ali məktəb kitabxanalarının rolu və əhəmiyyəti əvəzsizdir. Bu kitabxanalar ali məktəblərin soraq-informasiya və tədris bazaları kimi çıxış edərək, elmin inkişafında iştirak edən bütün struktur bölmələrinə yaxından kömək edirlər.

Görkəmli kitabxanaşünas alim, professor A.Xələfov haqlı olaraq qeyd edir ki, "...Kitabxanalar təkcə çoxəsrlik mədəni sərvətlərin, o cümlədən milli mədəniyyətin özülü deyil. Belə ki, kitabxanaların müəyyən tarixi dövr ərzində zərrə-zərrə toplayıb saxladığı və milyonların istifadəsinə verdiyi informasiya ehtiyatları həm də iqtisadiyyatın və siyasətin tərkib hissəsini təşkil edir. Bu da həqiqətdir ki, milli mədəniyyətimizin gələcəyi onun bugünkü inkişaf səviyyəsi ilə müəyyən edilir".[1]

Respublikamızın ən qabaqcıl dövlət ali məktəblərindən biri olan Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti geniş tədris və elmi şəbəkə quruluşuna malikdir. 90 ildən çoxdur ki, fəaliyyət göstərən bu ali pedaqoji müəssisənin elmi kitabxanası 1921-ci ilin sentyabr ayında yaradılmışdır. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin elmi kitabxanası özünün mövcud imkanları daxilində qarşısında qoyduğu vəzifələrə uyğun olaraq həm

professor-müəllim heyətinə, həm də bakalavriatura və magistratura pillələrində təhsil alan çoxsaylı tələbə-gənclərə hərtərəfli xidmət göstərir.

Məlum olduğu kimi, 2000-ci ildən başlayaraq ADPU-nun kitabxanasının genişləndirilməsi, onun maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi, fondunun zənginləşdirilməsi və beynəlxalq əlaqələr istiqamətində mühüm və məqsədli tədbirlər görülmüşdür. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2007-ci il aprel 20-də imzaladığı "Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması" haqqında sərəncam, "Azərbaycan Respublikasında kitabxana informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı" bu məqsədlə həyata keçirilən tədbirlərə misal ola bilər. 2000-ci ildən başlayaraq kitabxanada kitabxana-informasiya xidmətinə daha da yaxşılaşdırmaq və müasir kitabxana fondu yaratmaq istiqamətində mühüm işlər görülmüşdür.[5]

2009-cu il yanvarın 1-nə olan məlumata görə, kitabxananın fondunda 710.524 nüsxə ədəbiyyat toplanmışdır. Bu ədəbiyyatın 120 min nüsxəsini elmi, 276 min nüsxəsini tədris-pedaqoji, 21 min nüsxəsini bədii, 42.400 min nüsxəsini isə ictimai-siyasi və başqa məzmunlu ədəbiyyat təşkil edir. Kitabxananın xarici ədəbiyyat şöbəsində 7.162 nüsxə ədəbiyyat vardır. Kitabxananın vahid oxucu biletinə əsasən 9.794 nəfər oxucusu vardır ki, bunların da 7.842 nəfəri müxtəlif ixtisaslar üzrə təhsil alan tələbələrdir.[5]

Tələbələrə tədris ədəbiyyatı ilə ixtisaslaşmış oxu zalları və abonement vasitəsilə xidmət sahəsində ADPU-nun kitabxanası respublikanın digər ali məktəblərindən geri qalmır. Kitabxana ilk növbədə tədris-tərbiyə prosesinə, eləcə də kafedraların və laboratoriyaların elmi-tədqiqat işinə inamla xidmət göstərir.

XXI yüzillik kitabxanaların qarşısında çox böyük həyati əhəmiyyət kəsb edən yeni bir vəzifə-informasiya xidmətinin təşkili vəzifəsini qoymuşdur. Cəmiyyətin iqtisadi, sosial-siyasi və mədəni həyatına çox ciddi təsir göstərən informasiya xidməti-ənənəvi kitabxana xidmətindən, oxucu tələbatının daha dolğun və operativ ödənilməsi baxımından fərqlənən yeni xidmət növüdür.[3]

Tələbələrə kitabxana-informasiya xidmətinə səmərəli təşkil etmək məqsədilə kitabxana müvafiq tədris ədəbiyyatını diqqətlə seçir, onu tədris fondu və ya tədris kitabxanası adlandırılan ixtisaslaşmış şöbəyə verir. Şöbə öz fəaliyyətində tədris ədəbiyyatına tələbin spesifikasiyasını nəzərə alan metodlar tətbiq edir. Tədris ədəbiyyatına tələbat tədris proqramının və planının tələblərinin dərəcəsinə uyğun irəli gəlir. Buna görə də bu ədəbiyyat hər bir fənnin keçilməsi müddətinin nəzərə alınması əsasında tələbələr arasında planlı surətdə bölüşdürülür.

2015-ci ildə elmi-texniki informasiya şöbəsi öz məlumat fondunun təkmilləşdirilməsi ilə məşğul olmuşdur. Oxucuların dövrü mətbuat materialları ilə tanış olmasına şərait yaradılmışdır. Burada həmçinin oxuculara lazım olan

hər hansı bir informasiya materiallarının surəti çıxarılıb onlara verilir. Bu ildə şöbəyə 6550 oxucu müraciət etmişdir. Onlar 780 jurnaldan və 42.000 qəzetdən istifadə etmişlər. Oxucular tərəfindən seçilmiş 1.000 məqalənin surəti çıxarılıb onlara verilmişdir.

Kitabxanada tələbələrə abonementlə fərqli xidmət işinin təşkili iki prinsip - elm sahələri və oxucu kateqoriyaları prinsipləri əsasında həyata keçirilir. Texniki ədəbiyyat üzrə oxu zallarında ümumtəhsil və ümumtexniki fənlər üzrə dərsliklər və dərs vəsaitləri, elm və texnikanın bütün sahələri üzrə ensiklopediya və məlumat kitabları, yeni texniki ədəbiyyat nüsxələri, texnika üzrə dövrü mətbuat toplanmışdır. Humanitar ədəbiyyat zalında dövlət qərarlarının məcumələri ictimai və iqtisadi elm kafedralarının kursları üzrə əlavə və əsas ədəbiyyat ensiklopediya və məlumat kitabları cəmləşmişdir. Bu oxu zallarında müxtəlif mövzular üzrə ədəbiyyat toplusları, sərgilər təşkil edilir, seminar məşğələləri, ali məktəblərin qarşısında duran, tədris kimi elmi-tədqiqat və tərbiyə işləri üzrə müxtəlif kütləvi tədbirlər həyata keçirilir. Göründüyü kimi, ADPU-nun kitabxanasında tələbələrə kitabxana xidmətinin forma və metodları mürəkkəb və çoxsahəli olmaqla özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. [4]

ADPU-nun kitabxanasında xüsusi oxucu qrupu kimi abituriyentlərə kitabxana xidmətinin təşkili sahəsində təcrübə son zamanlar yaradılmışdır. Kitabxana abituriyentlərə kömək məqsədi ilə ixtisas qrupları üzrə metodik vəsaitlər, test proqramları, "Abituriyent" jurnallarından ibarət xüsusi bölmə təşkil etmişdir. Demək olar ki, hər gün abituriyentlərə xidmət işinə test üzrə qəbulun ümumi qaydaları haqqında da müxtəlif məsləhətlər verilir.

Kitabxanada I kursa daxil olmuş tələbə oxucular üçün müəyyən şərait yaradılmışdır. 2015-ci ildə kitabxanaya 2.153 nəfər I kurs tələbəsi üzv olmuşdur. Tədris ilinin əvvəlində universitetə qəbul olmuş tələbələrin siyahısı fakültə dekanlıqlarından alınaraq əvvəlcədən kitabxanaya üzv edilir (2603 nəfər bakalavr, 314 nəfər magistr, 4 nəfər ixtisasdəyişmə) və bunlar ilk dəfə kitabxanaya gələndə onların kitabxana nömrəsi tələbə билетinə qeyd olunur. I kursa yenidən qəbul olunmuş tələbələr üçün ənənəvi iş formaları tətbiq olunur. Bu formalar kataloqlarla tanışlıq məqsədi güdən ekskursiyalardan, kitabxana-bibliografiya məşğələlərindən, ədəbiyyat icmalarından müxtəlif məzmunlu tədbirlərdən ibarətdir. Bu da tələbələrin kitabxanaya cəlb olunmasında az əhəmiyyət kəsb etmir.

Hesabatlara nəzər yetirdikdə görmək olar ki, universitetin əyani və qiyabi şöbələrində 2001-ci ildə 9.051 tələbə (276 nəfərini xarici tələbələr), 2002-ci ildə 9.042 tələbə (297 nəfərini xarici tələbələr), 2006-cı ildə 8280 tələbə (344 nəfərini xarici tələbələr), 2007-ci ildə 8330 tələbə (328 nəfərini xarici tələbələr), 2008-ci ildə 8139 tələbə (154 nəfərini xarici tələbələr), 2009-cu ildə 7561 tələbə (83 nəfərini xarici tələbələr), 2010-cu ildə 8048 tələbə (59

nəfərini xarici tələbələr), 2011-ci ildə 7931 tələbə (85 nəfərini xarici tələbələr), 2012-ci ildə 7973 tələbə (100 nəfərini xarici tələbələr), 2015-ci ildə 9.604 tələbə (374 nəfərini xarici tələbələr) təhsil almışdır. [5]

2008-2009-cu ilin yay sessiyası dövründə ADPU-nun abonement şöbəsi vasitəsilə humanitar elmlər üzrə tələbələrə 384.446 nüsxə, qeyri-humanitar elmlər üzrə isə 242.411 nüsxə ədəbiyyat verilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, elm sahələri üzrə ədəbiyyatın üst-üstə hamısı 9.462 nəfər oxucuya verilmişdir.

Tələbələrin sorğularını tam və dolğun ödəmək məqsədilə Pedaqoji Universitetin kitabxanası 2006-cı ildə 1162 nüsxə ədəbiyyatı digər ali məktəb kitabxanalarındakı kitabxanalararası abonement vasitəsilə (KAA) alıb oxuculara vermişdir. [5]

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin elmi kitabxanasında tələbələrə kitabxana-informasiya xidmətinin öyrənilməsi göstərir ki, müasir dövrdə bu kitabxana öz oxucularının artan informasiya tələbatını və sorğularını ödəmək üçün müəyyən sənəd-informasiya ehtiyatlarına malik olsa da, görüləsi işlər də az deyildir. Belə ki, bu ali məktəb kitabxanasının maddi-texniki bazası son dövrdə bəzi dövlət və özəl universitetlərlə müqayisədə az inkişaf etmişdir. Oxuculara yeni informasiya texnologiyası əsasında (avtomatlaşdırılmış kitabxana-bibliografiya sistemlərinin yaradılması, kitabxananın kompyuterləşdirilməsi, surətçixarma-çoxaltma texnikası, rabitə texnikası, elektron nəşrlər və s.) xidmətin təşkili 2009-cu illərdə həyata keçirilməyə başlamışdır və bu iş o qədər də sürətlə aparılmır.

Bir çox dövlət, özəl ali məktəblərin elmi kitabxanalarında bir neçə il öncə İNTERNET qlobal informasiya şəbəkəsindən istifadə olunduğu halda, ölkəmizin təhsil ocaqları üçün müəllim kadrlar hazırlayan bu pedaqoji ali məktəbin elmi kitabxanasında oxucular əsasən ənənəvi kitabxana xidmətindən istifadə edirlər.

Şübhəsiz ki, belə bir vəziyyət Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin elmi kitabxanasının işinin səmərəliliyini azaldır və gələcək ixtisaslı kadrların hazırlanması işinə informasiya təminatını zəiflədir. Ona görə də yaxşı olardı ki, elmi kitabxananın rəhbərliyi kitabxana işinin avtomatlaşdırılması və kitabxana fondlarının tədricən müasir informasiya daşıyıcılarına köçürülməsi, elektron mübadilə sistemlərindən (İnternetdən və s.) istifadəyə keçilməsi, yeni kitabxana-informasiya texnologiyalarından istifadənin sürətləndirilməsi məsələsini qaldırsın;

- Kitabxananın maddi-texniki bazasının zəif olması və təchizat sisteminin qənaətbəxş olmaması oxuculara yüksək səviyyəli müasir kitabxana-informasiya xidməti göstərilməsinə mane olduğundan bu məsələ təxirə salınmadan həll olunmalıdır;

- Son zamanlar kitab fondunun komplektləşdirilməsi məsələsi zəif həyata keçirildiyindən bu sahədə bəzi nöqsanlara yol verilmişdir, ona görə də bu iş qaydaya qoyulmalıdır;

- Kitabxananın kompüterləşdirilməsi və elektron kitabxananın yaradılması prosesi sürətləndirilməlidir.

Bütün bunlarla bərabər, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin kitabxanası ali məktəbin fakültə və kafedraları ilə əlaqəni gücləndirməli, fakültələrdə kitabxananın filialları təşkil edilməli, kadr hazırlığı məsələsi optimal şəkildə həll olunmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov.A.A. Kitabxana və cəmiyyət. Bakı, "Azərneşr", 2011.-348s.
2. Xələfov.A.A.Kitabxanaşünaslığın tarixi və metodologiyası. Dərslik. Bakı: "Bakı Universiteti" nəşriyyatı, 2014,-552s.
3. Xələfov.A.A. İnformasiya xidməti // "Kitabxanalar biliklər cəmiyyətində".-Bakı.-2006.- "Nurlar" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 64s.
4. Namazova.R.M. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin kitabxanasında tələbələrə kitabxana-informasiya xidməti (1991-2010-cu illər) // "Kitabxanaşünaslıq və informasiya". Bakı.-2011, №1(4).-104-112s.
5. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin 2000-2015-ci illər üzrə hesabatları.

БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ СТУДЕНТОВ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА (2000-2015)

АБДУЛЛАЕВА К.З.

РЕЗЮМЕ

В статье был проведен анализ состояния библиотечно-информационного обслуживания для студентов в научной библиотеке Азербайджанского Государственного Педагогического Университете.

Ключевые слова: Азербайджанский Государственный Педагогический Университет, обслуживание для студентов, библиотечно-информационное обслуживание, библиотечный фонд.

LIBRARY-INFORMATION SERVICE OF THE STUDENTS IN THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE AZERBAIJAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY (2000-2015)

ABDULLAYEVA K.Z.

SUMMARY

This article analyzes the state of library-information service of the students in the Scientific Library of the Azerbaijan State Pedagogical University.

Key words: The Azerbaijan State Pedagogical University, service for students, library-information service, library fund.

AZƏRBAYCAN MİLLİ KİTABXANASINDA OXUCULARA XİDMƏT İŞİNİN AVTOMATLAŞDIRILMASININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ

MİKAYİLOVA S.

BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının magistrantı

Məqalədə Milli Kitabxanada oxuculara xidmət işinin avtomatlaşdırılmasının hazırda hansı vəziyyətdə olduğundan bəhs olunur. Həmçinin oxuculara xidmət işində hansı yeniliklərin tətbiq olunması da araşdırılır.

Açar sözlər: Milli Kitabxana, oxuculara xidmət, avtomatlaşdırma, onlayn xidmət

Müasir kitabxanalar hazırda dünya elmi-mədəni həyatında öz təsiri və rolu ilə seçilən, cəmiyyətin müxtəlif informasiyalara-biliklərə olan tələbatını ödəyən sosial institutlardır.

Kitabxana işi haqqında qanunda da deyildiyi kimi, kitabxanaların əsas vəzifəsi oxucuların mədəniyyət təsisatları və mədəniyyət sərvətlərindən istifadə etmək hüququnu, habelə məlumat əldə etmək azadlığını təmin etmək, onların kitabxana fondlarından tam istifadə etməsi üçün hər cür şərait yaratmaqdır [6].

Hazırda Azərbaycan kitabxanalarının informasiya cəmiyyətinə inteqrasiyası bilavasitə kitabxanaların avtomatlaşdırılması ilə reallaşdırılır. Kitabxanalarımız əvvəlki illərdə olduğu kimi, yalnız fondlarını ədəbiyyatla komplektləşdirməklə, ənənəvi xidmətlər göstərməklə kifayətlənmir və əsas üstünlüyü informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğunlaşmağa və innovativ yenilikləri xidmət prosesinə tətbiq etməyə verirlər. Bu baxımdan avtomatlaşdırma ənənəvi kitabxanaların informasiya cəmiyyətinə transformasiya vasitəsi hesab oluna bilər.

Avtomatlaşdırma kitabxanalarda həyata keçirilən proseslərin informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının köməyi ilə reallaşması, informasiya resurslarının toplanması, mühafizəsi və təbliğinin daha da optimallaşdırılması deməkdir. Hər bir kitabxananın avtomatlaşdırılması üçün müəyyən edilmiş texniki təchizatın və proqram təminatının olması vacib şərtlərdən biridir.

Bu gün respublika kitabxanaları arasında Azərbaycan Milli Kitabxanasında həm kitabxana-informasiya fəaliyyətinin, həm oxuculara təqdim edilən informasiya xidmətlərinin müasir dövr üçün ən modern nümunəsini görə bilərik.

Milli Kitabxanada avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemi kimi VİRTUA-dan istifadə olunur. VTLS VİRTUA proqramı MARC 21 formatı ilə

işləyir. Kitabxana tərəfindən sistemin bütün modulları alınmışdır. Administrator yarım sisteminin köməkliyi ilə kitabxananın mütəxəssisləri avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin yeni və son versiyasının quraşdırma işlərini başa çatdırmışlar. VTLS VİRTUA proqramının "Language Editor" faylı Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir.[1]

Azərbaycan Milli Kitabxanası respublikanın baş kitabxanası kimi avtomatlaşdırma sahəsində bir sıra nailiyyətlər əldə etmişdir. Belə ki, 2012-ci ildə oxuculara xidmətin keyfiyyətini artırmaq üçün oxuculara xidmət proseslərinin avtomatlaşdırılmasına başlanılmışdır. Bu məqsədlə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi ilə birgə layihə həyata keçirilməsi davam etdirilmiş və layihə üzrə kitabxanaya yeni avadanlıqlar gətirilmiş və quraşdırılaraq istifadəyə verilmişdir. Oxucuların qeydiyyatının avtomatlaşdırılması məqsədilə elektron kartların tətbiqinə başlanılmışdır. Bu sistemin qurulması nəticəsində qısa müddət ərzində oxucunun qeydiyyatı aparılaraq onun haqqında məlumatlar vahid elektron-məlumat bazasına daxil edilir, oxucuya elektron oxucu kartı verilir. Elektron kart alan oxucuların kitabxanaya gəlişini qeydə almaq üçün elektron oxucu kartı turniket qurğusuna yaxınlaşdırlarkən qapılar açılır və oxucu kitabxanaya daxil olur və onların gəlişi avtomatik qeydiyyata alınır.

Oxuculara kitab verilişinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə kitabxananın fondlarında yeni kompüterlər və avadanlıqlar quraşdırılmış, kitab verilişi sisteminin daha da sürətlənməsi üçün lazımi proqramlarla təmin olunmuşdur. Binaın müxtəlif yerlərində informasiya monitorları quraşdırılmış və bu monitorlarda oxucunun kart vasitəsilə etdiyi sifariş barədə məlumatlar öz əksini tapır.

Kitabların sifarişi prosesi də avtomatlaşdırılmışdır və oxucu özünə lazım olan kitabları elektron kataloqda axtarış apararaq sifariş edir. Bu zaman sifariş dərhal kitab fondundakı printerdə çap olunaraq icra olunur.

Milli Kitabxanada aparılan avtomatlaşdırılma prosesində rus dilində olan sistemli kataloqların retrokonversiya edilməsi işini də xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bu məqsədlə kartoçkaların skan edilməsi üçün xüsusi skaner alınmışdır. Hazırda retrokonversiya prosesi və skan olunmuş kartoçkaların elektron bazaya yerləşdirilməsi sürətlə davam etdirilir. Bu elektron kartoçkaların axtarışı və sifarişi üçün xüsusi TouchScreen monitor quraşdırılmışdır. Retrokonversiya bibliografik yazının, yəni kitabxana kataloqlarının fəaliyyətinin bir formadan digər formaya çevrilməsi deməkdir. Bu halda kataloq kartoçkalarında olan mətni məlumatlar dəyişilməz qalır və xüsusi qurğunun köməyi ilə skan olunaraq məşinla oxunan vəziyyətə gətirilir. Konversiya edilmiş kataloqların üstün cəhətləri ondan ibarətdir ki, kataloqda oxucu sərbəst axtarış apara bilər, ədəbiyyatı öz maraq dairəsinə görə seçir və bu sahədə yeni çap olunan ədəbiyyatla da tanış olmaq imkanı əldə edir. Bir

kompyuter arxasında əyləşmiş oxucu onlarla kataloq yoxşıklarını gözədən keçirə bilər ki, bu da vaxt itkisinin azalmasına gətirib çıxarır. Konversiya edilmiş sistemli kataloqlar oxuculara, istifadəçilərə eyni vaxtda eyni mövzu üzrə müxtəlif kompyuterlərdə axtarış aparmaq imkanını yaradır [5, s.34].

Həmçinin Milli Kitabxana onlayn xidmət vasitəsilə oxuculara və kitabxana işçilərinə məsafədən xidmət də təklif edir. Belə ki, istənilən şəxs kitabxananın saytına daxil olaraq onlayn xidmət pəncərəsindən istədiyi xidmət növünü (virtual sifariş, metodik xidmət, bibliografik sorğu) seçməklə öz sorğusunu və ya sifarişini kitabxanaya göndərə bilər. Bu xidmət növlərinin yaradılması oxucu və kitabxanaçıların sorğularının daha dəqiq və operativ cavablandırılmasına səbəb olmuşdur.

Virtual sifariş xidmətini seçməklə oxucu özü haqqında bir sıra məlumatları, o cümlədən sifariş vermək istədiyi kitabın serlovhəsini, müəllifini, nəşr ilini, kitabxananın elektron kataloqundan həmin kitabın düzülüş şifrəsini tapıb qeyd etməklə sifarişini kitabxanaya göndərə bilər. Sifarişlər kitabxanada tez müddətə cavablandırılır və oxucunun kitabı üç gün müddətində saxlanılır. Bu bölmədə həmçinin kitablarla yanaşı jurnal və qəzetlərin də sifarişini həyata keçirmək mümkündür. Sifarişlər bazar ertəsindən başqa hər gün saat 10:00-dan 18:00-dək qəbul olunur. Sifariş etmək istədiyiniz ədəbiyyatın şifrəsini kitabxananın elektron kataloquna daxil olmaqla əldə etmək mümkündür. Şifrəsi məlum olmayan ədəbiyyatı sifariş etmək istədikdə isə kitabın müəllifini və adını yazmaqla sifariş etmək olar. Elektron kataloqdan verilən sifarişlər dərhal icra olunur və oxucuya məlumat verilir. Şifrəsi məlum olmayan ədəbiyyat üzrə sorğular isə 1 saat ərzində cavablandırılır.

	Kitab	Jurnal	Qəzet
Adınız və soyadınız*	Məmmədov Məmməd		
Oxucu biletinin nömrəsi*	00000000		
E-mail*	555@hotmail.com		
Kitabxanaya gələcəyiniz vaxt*	01.01.2016, Cümə, 13:40		
Kitabın müəllifi*	Elçin		
Kitabın serlovhəsi*	Məmmədov və Məmməd		
Nəşr ili*	2003		
Kitabın şifrəsi*	U16/E44		
Qeyd	Əziz oxucu, Siz burada, Qeyd olaraq, öz istək və arzularınızı yazıb bizə göndərə bilərsiniz		

Virtual sifarişin xidmətlərindən istifadə edənlər 2012-ci ildə 1257 nəfər, 2013 -cü ildə 1304 nəfər, 2014 -cü ildə isə 1331 nəfər olmuşdur. [1]

Metodik xidmət bölməsi vasitəsilə kitabxana işçilərinə virtual metodik xidmət həyata keçirilir. Bu bölmədə kitabxana işinin müxtəlif sahələrinə dair sorğular operativ şəkildə cavablandırılır.

METODİK XİDMƏT

Bu bölmə virtual metodik xidmət edir. Siz bu bölməyə kitabxana işinə dair müxtəlif suallarınızı göndərə bilərsiniz, metodik tövsiyələr ala bilərsiniz. Biz bu metodik tövsiyələrimizi göndərəcəyik.

Kitabxananın adı*	
Adınız və soyadınız*	
E-mail adresi*	
Sual	
GÖNDƏR	

Bibliografik sorğu bölməsində isə kitabxanada hər hansı bir kitabın olub olmamasını tez müddətdə öyrənmək mümkündür. Bu bölmə sizə məsafədən (virtual) bibliografik sorğu xidmətini təqdim edir. Bölməyə daxil olmaqla kitabxanaya gəlmədən, iş və ya yaşayış yerindən ayrılmadan İnternet vasitəsilə konkret nəşrin (kitab, jurnal, qəzet, not və s.) Milli Kitabxananın fondunda olub-olmaması haqqında məlumat əldə edə bilərsiniz. Hər oxucu 5 adda ədəbiyyata sorğu verə bilər və sorğular ən gec 1 saat ərzində cavablandırılır.

2016-cı ildən Milli Kitabxananın elektron kataloqunda axtarış aparan oxucu hazırlanmış xüsusi proqram vasitəsilə birbaşa həmin kitabı onlayn oxumaq imkanı əldə etmişdir. Burada Azərbaycan Respublikasının "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" Qanuna əməl etmək məqsədilə kitablara Milli Kitabxananın holoqramı vurulmuş, kitabın surətinin çıxarılmasına, üzünün köçürülməsinə, elektron daşıyıcılara ötürülməsinə məhdudiyyətlər qoyulmuşdur. Demək olar ki, Milli kitabxananın fondunda olan əksər kitabların elektron versiyası buraya daxil edilmişdir. Əvvəllər Milli Kitabxananın elektron kitabxanasında Azərbaycan Respublikasının "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" Qanununa əsasən yalnız kitabxananın lokal şəbəkəsində kitabların elektron versiyasından istifadə etmək olurdu. Bu gün isə artıq elektron kataloqda yaradılmış hər bir kitabın bibliografik məlumatlarının içərisinə yerləşdirilmiş müvafiq "online oxumaq üçün" bölməsi də mövcuddur.

Milli Kitabxanada oxuculara xidmət işində elektron dissertasiya fondunun yaradılması işi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Kitabxanada 2009-cu ildən müstəqil şöbə kimi fəaliyyət göstərən Elektron dissertasiya fondunun təşkili və ondan istifadə şöbəsi hazırda 1993-cü ildən bu günə kimi Azərbaycanda müdafiə olunmuş dissertasiyaları mühafizə etməklə, ənənəvi və elektron formada oxucuların istifadəsinə təqdim edir. Şöbədə həmçinin internet vasitəsilə Rusiya Dövlət Milli Kitabxanasının Elektron Dissertasiya Fondunun virtual oxu zalına birbaşa giriş mümkündür.

Müasir dövrdə virtual xidmətə üstünlük verən oxucuların sayının artması ilə əlaqədar oxuculara virtual xidmət göstərilməsi üçün şöbənin fondunda olan dissertasiyaların tam mətnli elektron versiyasının hazırlanması və lokal şəbəkədə yerləşdirilməsi prosesi davam etdirilir. Hazırda kitabxananın elektron bazasında 5000 nüsxədən çox tam mətnli dissertasiya və aftoreferat oxucuların istifadəsindədir [1].

Həmçinin xidmət işində fərqlənən şöbələrə olan Elektron informasiya xidməti və KAA (kitabxanalararası abonement) şöbəsi oxuculara təqdim etdiyi virtual xidmət vasitəsilə rayon və şəhər MKS-lərinin fondunda olmayan ayrı-ayrı kitablardan (bədi ədəbiyyat istisna olmaqla) müəyyən hissənin, fəslin, dövrü və ardı davam edən nəşrlərdə, elmi əsərlərdə, məcmuələrdə dərc olunmuş məqalələrin elektron versiyasının yerlərə çatdırılmasını həyata keçirir. Bu xidmət ödənişsizdir. Artıq respublikanın rayonlarında və ucaq kəndlərində Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemlərinin oxucuları da istənilən kitabın elektron versiyasını şəhərə gəlmədən mütaliə edə bilər.

Azərbaycan Milli Kitabxanası hazırda oxucularına xidməti tam şəkildə avtomatlaşdırmışdır. Lakin biz bəzi dünya milli kitabxanaları ilə tanış olarkən orada yeni xidmət növü və digər yeniliklərlə tanış oluruq ki, bunları da gələcəkdə istər Azərbaycan Milli Kitabxanasında, istərsə də Azərbaycandakı digər kitabxanalarda görmək daha əlverişli olardı. Dünya milli kitabxanalarının elektron saytları ilə tanış olarkən bir neçə yeni xidmət növü ilə rastlaşdıq.

Bunlardan biri "Səhvi bizə bildir" xidmət növüdür ki, bunda əsas məqsəd kitabxananın istər saytında, istər elektron kitabxanasında, elektron kataloqunda, istərsə də digər sahələrdə hər hansı bir texniki problem, mətbəə səhvi və digər problemlər aşkarladıqda onu kitabxanaçıya bildirməkdir. Belə ki, aşkarlanan hər hansı bir səhv onu aşkarlayan insan tərəfindən müvafiq bölmədə göstərilərsə bu həmin səhvin tez müddətdə aradan qaldırılmasına səbəb ola bilər. Bu kitabxana işinin optimallaşdırılmasına kömək etmiş olar. (<https://www.loc.gov/contact>)

Artıq son illərdə sosial şəbəkələrə olan marağı nəzərə alaraq Azərbaycan Milli Kitabxanasının da rəsmi facebook səhifəsi (<https://www.facebook.com/az.nat.lib>) fəaliyyət göstərməyə başlamışdır.

Burada biz vaxtaşırı kitabxanada həyata keçirilən kütləvi tədbirlər, baş verən yeniliklər, o cümlədən kitabxanaya daxil olan yeni kitablar haqqında məlumat əldə edə bilərik. Eyni zamanda burada kitabxanada keçirilən tədbirlər haqqında da məlumatlar əks olunur. Gələcəkdə təkcə facebook sosial şəbəkəsində deyil, digər məşhur sosial şəbəkələrdə də kitabxananın səhifəsinin yaradılması oxucuları kitaba və kitabxanaya daha da yaxınlaşdırar.

Kitabxanalara daxil olan kitabların fondda "unudulmaması" üçün yeni oxucuların kitabxanaya yeni daxil olan kitabın kitabxanada olduğundan xəbərdar olması üçün bir neçə üsullar vardır ki, bunların əksəriyyəti Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən həyata keçirilir. Bu üsullara misal olaraq yuxarıda qeyd etdiyim kimi sosial şəbəkələrdə kitabxananın rəsmi səhifələrində yeni kitablar barədə məlumat vermək, yeni kitablar sərəgisini və digər üsulları göstərmək olar. Həmçinin kitabxanada belə bir xidmət də yaradıla bilər ki, oxucular kitabxananın saytına daxil olduqdan sonra müvafiq bölməyə öz elektron poçt ünvanlarını daxil etməklə kitabxanada baş verən yeniliklər barədə həmçinin kitabxanaya daxil olan yeni kitablar haqqında qısa bibliografik informasiyanı öz elektron poçtlarına ala bilsinlər. Bu oxucuların kitabxanaya gəlmədən kitabxanaya daxil olmuş yeni kitablar haqqında məlumatı əldə etmək və özü üçün əhəmiyyətli olanı müəyyənləşdirmək üçün əhəmiyyətlidir. Xüsusilə də alimlər, tədqiqatçılar, ziyalılar üçün elektron məlumatlandırma xidməti çox zəruridir.

Milli Kitabxananın oxuculara xidmət işinin müasir vəziyyətinə nəzər salarkən açıq kitabxananın fəaliyyətinə nəzər yetirməmək mümkün deyildir. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Kollegiyasının 14 oktyabr 2016-cı il Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən həyata keçirilən "Açıq kitabxana" layihəsi haqqında qərarında deyilir ki, son dövrlərdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev kitabxanaların səmərəli fəaliyyət göstərməsi, onların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, fondların zənginləşdirilməsi üçün bir sıra xüsusi əhəmiyyətli sənədlər imzalamışdır. Həmin sənədlərin icrası nəticəsində kitabxana-informasiya sahəsində yeni texnologiyalar tətbiq edilmiş, müasir kitabxana-informasiya infrastrukturunu yaradılmış və istifadəçilərə göstərilən kitabxana informasiya xidmətlərinin sayının və keyfiyyətinin artırılması, əhalinin intellektual potensialının, bilik səviyyəsinin inkişafı, habelə fasiləsiz təhsilin təmin edilməsi üçün əlverişli zəmin yaradılmışdır [3, s.3].

"Açıq kitabxana"da "Uşaq guşəsi", "Dövrü mətbuat bölməsi" və "Milli musiqi guşəsi" oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Eyni zamanda bu kitabxanada oxucular tərəfindən ən çox bəyənilən və müraciət olunan "Mən oxudum, sən də oxu" devizi altında "Kitabı kitaba dəyişmə" guşəsi də fəaliyyət göstərir. Bu xidmət vasitəsilə hər bir vətəndaş mütaliə etdiyi öz kitabını guşəyə təhvil verməklə oxumadığı yeni bir kitab əldə edə bilər.

Beləliklə, hər bir kəs mütləq etdiyi və oxuduğu kitabların başqa şəxslər tərəfindən də mütləq olunmasına şərait yaradır.

Yaxın vaxtlarda açıq kitabxanada "Kitab satışı mərkəzi"nin yaradılması, onlayn kitab sifarişi, Azərbaycan Milli Kitabxanasının elektron kataloqundan və elektron kitabxanasından istifadənin yaradılması planlaşdırılır. Bu məqsədlə oraya kompüterlər və digər lazımı avadanlıqların quraşdırılması eyni zamanda internet şəbəkəsinə çıxışın əldə olunması planlaşdırılır. Həmçinin buradan "Azərbaycan ədəbiyyatının virtual kitabxanası"ndan və digər elektron kitabxanalardan istifadənin təşkil olunması da görülməli işlər sırasındadır [3, s.24].

Ümumiyyətlə, "Açıq kitabxana" 2016-cı ilin iyul ayından bu günə kimi fəaliyyət göstərdiyi müddət ərzində oxucuların sərbəst mütləq məkanına çevrilmiş və buraya olan maraq yarandığı gündən etibarən günbəgün artmışdır. İstər kütləvi informasiya vasitələrinin, istər dövlət orqanlarının istərsə oxucuların və şəhərimizin qonaqlarının buraya olan marağını nəzərə alaraq "Açıq kitabxana"nın gələcəkdə daha da inkişaf etdirilməsi və genişləndirilməsi, yeni xidmətlərin oxuculara təqdim edilməsi Milli Kitabxananın gələcək inkişaf perspektivində ön sıralarda durur.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Milli Kitabxanasının hesabatları.
2. Azərbaycan Milli Kitabxanası - 90: məqalələr məcmuəsi/Baş red. və burax. məsul K.Tahirov; red. A.Abdullayeva. - Azərbaycan Milli Kitabxanası. - Bakı, 2013
3. Açıq Kitabxananın fəaliyyətinin əsas istiqamətləri: metodik tövsiyələr /Ə.İsmaylova, A.Abdullayeva; red. K.Tahirov; M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. - Bakı, 2016.-36 s.
4. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik H.1. Kitabxanaşünaslığın nəzəri əsasları; Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2001.-400s.
5. İsmaylova Ə. Oxuculara xidmətin əsas istiqamətləri, innovativ yeniliklərin tətbiqi təcrübəsi (Azərbaycan Milli Kitabxanasının təcrübəsi əsasında). Bakı, 2016.-56s.
6. Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Azərbaycan, 1999, 14mart.
7. Tahirov K. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası 2010-cu ildə virtual rejimdə xidmət sahəsinə daha çox üstünlük vermişdir // Xalq qəzeti, 2011, s.5
8. Tahirov K. Dünya milli kitabxanaları. M. F. Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanası [Mətn] : dərs vəsaiti /, Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2013, 211s.

АВТОМАТИЗАЦИЯ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ СЛУЖБЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ АЗЕРБАЙДЖАНА ДЛЯ ЧИТАТЕЛЕЙ

МИКАЙЛОВА С.

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о текущем состоянии автоматизации сервиса для читателей Национальной библиотеки. А также даны материалы новшеств в обслуживании читателей.

Ключевые слова: Национальная библиотека, сервис для чтения, автоматизация, онлайн-сервис

AUTOMATION OF THE MODERN STATE OF AZERBAIJAN NATIONAL LIBRARY SERVICE FOR READERS

MIKAILOVA S.

SUMMARY

In this article, status of automation of service to the readers of National Library is discussed. Innovations applied for the service to the readers are mentioned, too.

Key words: National library, service to readers, automation, online service

TƏDRİS ƏDƏBİYYATININ NÖVLƏRİ VƏ TİPOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

SƏFƏROVA S.E.

BDU, Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının doktorantı
s.sevda_84@mail.ru

Məqalədə tədris ədəbiyyatının növlərindən və tipoloji xüsusiyyətlərindən, dərsliklərin, fənn proqramlarının, dərs vəsaitlərinin və s. redaktə prinsiplərindən bəhs edilmişdir. Burada eyni zamanda tədris ədəbiyyatının ənənəvi redaktə prinsipləri ilə yanaşı müasir redaktə prinsiplərinə də yer verilmiş, alternativ dərslik məsələsinə yer verilmişdir.

Açar sözlər: *tədris ədəbiyyatı, dərslik, dərs vəsaiti, fənn proqramı, praktikum, alternativ dərslik*

Tədris nəşrinin hazırlanması nəşriyyat-redaksiya fəaliyyətinin xüsusi bir sahəsidir. Tədris ədəbiyyatının yaranma prosesi isə başqa ədəbiyyat növü olan ədəbiyyatların yaradılmasından kəskin fərqlənir. Burada müəllif və redaktor tədris materialının yaradılmasını birlikdə təmin edirlər. Tədris ədəbiyyatının yaradılması zamanı iki vəziyyətə diqqət yetirilməlidir:

1. Tədris nəşrləri təhsil sahəsinin əsas vasitələrindəndir və tədris prosesinin əsas elementi hesab olunur,
  2. Tədris ədəbiyyatı biliyin müəyyən bir sahəsinə əks etdirir.
- Hər iki vəziyyət tədris ədəbiyyatının nəşrinə qarşı bir sıra tələblər irəli sürür.

Birinci vəziyyətdə tədris ədəbiyyatının məzmununun tələbə və şagirdlərə pedaqoji təsiri nəzərdə tutulursa, ikinci vəziyyətdə, tədris ədəbiyyatı mətninin predmetini xarakterizə edən informasiyanın xüsusi olaraq bu və ya digər nəşrin qarşıya qoyduğu məsələlərə uyğun olaraq seçilməsi və ya işlənilməsi nəzərdə tutulur. Bu halda biliyin təkcə xüsusiyyətləri deyil, həmçinin tələbə və şagirdlərin informasiya mədəniyyəti də nəzərə alınır.

Təhsildə tədris ədəbiyyatı tərbiyəvi, inkişafetdirici rola malik olan nəşrdir. Hər bir tədris ədəbiyyatının konkret fənn predmeti mövcuddur.

Tədris ədəbiyyatı həm elmi, həm ideya cəhətdən qüsursuz olmalı, həmçinin ondan istifadəni asanlaşdıran bütün lazımi sorğu aparatı ilə təchiz edilməli və yüksək səviyyədə tərtib olunmalıdır (10,6).

Mütəxəssislər tədris ədəbiyyatının aşağıdakı funksiyalarını ayırırlar:

- 1) kommunikativ;
- 2) informativ;

3) stimullaşdırıcı və motivasiya edici;

4) istiqamətləndirici;

5) tərbiyə edici, nizamlayıcı və s. (7,56)

Tədris ədəbiyyatlarında forma və məzmunların vəhdəti, əsasən də dil və üslubların kitab müəllifinin istifadə etdiyi mövzuya, məzmununa uyğunluğu məsələsidir.

Tədris ədəbiyyatlarında şərh olunan materialın anlaşılıqlığı redaktor qiymətləndirilməsində əsas meyarlardandır.

Əlyazmalarda verilən terminləri, sxemləri, cədvəlləri nəşriyyat redaktoru diqqətlə nəzərdən keçirməlidir. Çünki onlar mətnin qavranılmasını asanlaşdırır. Mətnə işlənən terminlərin izahı əksər hallarda mötərizə (...) arasında verilir.

Müəllif mətnə əlavə etdiyi illüstrasiyalara aid olan şərhləri oxucuya çatdıracak şəkildə təqdim etməlidir. Həm illüstrasiyalar, həm fotosəkillər geniş dərkətdirmə xüsusiyyətinə malik olmalıdırlar.

Mətnlərdəki illüstrativ sxemlər müasir texnologiyanın, informasiya avadanlıqlarının təqdimində əhəmiyyətli rol oynayır. Sxemlər vasitəsilə hər bir qurğunun quruluşunun istifadə mexanizmi haqqında məlumat almaq mümkündür. Hər söz, hər bir ifadə yerinə düşməli, onlarda əsas motivlərin sədasi duyulmalıdır (8, 107).

Dərsləyin illüstrasiyaların evristik əhəmiyyəti son dərəcə böyükdür. Dərslik nəşriyyatına görə, müəllif mətn üzərində işləyərkən zəruri illüstrasiyaları əsaslı psixoloji və pedaqoji ölçülərlə müəyyən etməlidir. Dərslik illüstrasiyası konsepsiyasının başlıca paradigması belədir: dərslikdə illüstrasiyalar dərsləyin konsepsiyasını bilavasitə əks etdirməli, dərsləyin psixoloji-pedaqoji məqsədlərinin reallaşmasında köklü rol oynamalıdır.

Müəllif dərsləyin illüstrasiyalarını rəssamla (təlim dizaynerləri ilə) qarşılıqlı əlaqə şəraitində işləməlidir: dünya təcrübəsinin əsas paradigmalardan biri belədir. Rəssam, şübhəsiz ki, yaradıcılıq fəaliyyəti ilə seçilir. Lakin dərslik konsepsiyasının özünün qeydsiz-şərtsiz həqiqətləri var: dərslik məkanında rəssamın fantaziyası psixoloji-pedaqoji məqsədlərlə rəvənlənməlidir. Müəyyən edilmişdir ki, hətta mətnin qavranılması və anlaşılması illüstrasiyaların rəng koloriti ilə şərtlənir.

Dərsliklərin yeni nəslinin yaradılmasında təlim dizaynerləri önəmli rol oynamalıdır. Fikrimizcə, pedaqoji universitetlərdə bədii qrafika fakültələrimiz təlim dizaynerlərinin hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirməlidir.

Dərsləyə iki yönümdə tərtibat verilməlidir. Onlardan biri bədii tərtibətdir. Bədii tərtibatdan fərqli olaraq, dərsləyin bir də psixoloji (pedaqoji) tərtibatı da vardır. Psixoloji (pedaqoji) tərtibat isə artıq rəssamın deyil, bilavasitə müəllifin funksiyasına aiddir.

Bu gün artıq müasir dərslik müəlliflərinin psixoloji missiyasında yeni bir qat əmələ gəlir: şagirdlərin bilavasitə dərslik məkanında aktivləşdirilməsi müasir dərsliklərin konseptual modelinin başlıca paradigması kimi özünü göstərir. Başqa sözlə, müasir dərsliklər köklü koqnitiv və kreativ fonla fərqlənir. Koqnitiv fonun başlıca funksiyası şagirdlərin təfəkkür və təxəyyülünün inkişafı üçün intellektual və kreativ şəraitin yaradılması ilə şərtlənir (3,36).

Müasir kitabşünaslıqda ədəbiyyatların spesifik növlərinin öyrənilməsinə funksional yanaşma qəbul edilmişdir. Bu və ya digər tədris ədəbiyyatına dair əlyazmaların bütün komponentləri bir-biri ilə vahid funksional prinsipə şərtlənən sistem kimi nəzərdən keçirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, ədəbiyyatın spesifikasiyasını ən çox onun məqsədli təyinatı aşkarlayır (11, 214).

Tədris ədəbiyyatının sosial funksiyası cəmiyyətdə təhsil məsələləri və rolu ilə müəyyən edilir. Bu, hər şeydən əvvəl, şəxsiyyətin inkişafı ilə bağlıdır. Tədris ədəbiyyatının məqsədli təyinatı onun təlimdə, tədris, tərbiyə və yaradıcı inkişafında vasitə olmasıdır. Tədris ədəbiyyatının vəzifəsi tələbə və şagirdlərə yalnız tədris proqramına uyğun kompleks bilikləri çatdırmaq deyil, həmçinin tədris prosesində üç funksiyanın - tədrisin, tərbiyənin və inkişafın ahəngdar birliyini çatdırmaqdır. Bu funksiyaların hər birinin öz məzmunu, öz anlayışı var.

Təhsil tədris predmetinin qavranılmasının məqsədyönlü rəhbərlikdir: biliklərin qavranılması, vərdiş və bacarıqların əldə edilməsi. Tədris ədəbiyyatı fənnin tələbləri ilə yanaşı müasir dövrün tələblərinə də cavab verməli, tərbiyəvi əhəmiyyət daşımalıdır.

Tədris ədəbiyyatının əsasını təhsil, təlim təşkil edir. Müasir tədris nəşrlərinin quruluşunu materialın aydın şərh, onların tərtibatı, şərhin dili təşkil edir. Tədris, tərbiyə və inkişaf biri-birindən şərti olaraq ayrılırlar, lakin onlar vahid tam kimi üzvi surətdə bağlıdırlar.

Tədris ədəbiyyatının predmeti (informasiyanın xarakteri) eyni zamanda təhsil predmetidir. Tədris ədəbiyyatının əsas informasiya xüsusiyyəti onun geniş mövzu diapazonuna malik olmasıdır. Tədris predmeti təhsil proqramına müvafiq biliklər, vərdişlər və bacarıqlar külliyyatıdır. Materiallar didaktika qanunlarına müvafiq olaraq işlənir. Hər hansı bir fənn üzrə tədris proqramları yalnız tədris məsələləri üzrə deyil, həmçinin müəyyən oxucuya ünvanlanıb, tərbiyəvi əhəmiyyət daşımalıdır.

Tədris fənninə cəmiyyətin məqsədi, ideali, əsas sosial və mənəvi dünyasının formalaşdırılması daha çox aiddir.

Tədris nəşrlərinin ünvanlandığı tədris müəssisəsinin növü də tədris predmetinin xüsusiyyətlərinə və onun şərh üsullarına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən amillərdəndir. Bu nəşrlərdə oxucu ünvanı tam dəqiqləşdirilmişdir.

Hər bir tədris ədəbiyyatı konkret olaraq müəyyən oxucu auditoriyasına tövsiyə olunur.

Tədris ədəbiyyatını təyinatına və informasiya xarakterinə görə dörd qrupa ayırmaq olar: 1) proqram-metodik nəşr (plan-prospekt, fənn proqramı); 2) tədris-metodiki nəşr (metodiki göstəriş, metodiki vəsait); 3) öyrədici nəşrlər (dərslik, dərs vəsaiti); 4) yardımçı nəşrlər (praktikum, müntəxəbat, sual və tapşırıqlar məcmuəsi, oxu kitabı). (6,54)

Plan-prospekt tədris ədəbiyyatının nəşri ilə bağlı nəşriyyatların fəaliyyətində ideoloji, təşkilati-istehsalat işləri əsas meyar kimi qəbul edilir. O, əsas etibarilə, nəşrlərin tematik planı və onun redaksiya - nəşriyyat prosesində izlənilməsindən ibarətdir. Bu da nəşriyyat işinin ideya istiqamətini müəyyənləşdirir.

Redaksiya-nəşriyyat prosesi elə qurulmalıdır ki, müəllifdən kifayət dərəcədə işlənilməmiş, ideyası tam açılmamış əsərlər qəbul olunmasın. Odur ki, tədris ədəbiyyatı nəşr edən hər bir nəşriyyat ətrafına müvafiq sahələr üzrə təkmilləşmiş mütəxəssislər toplanmalıdır.

Tədris ədəbiyyatının nəşri üçün savadlı müəlliflərin cəlb edilməsi gələcək kitabın kefiyyətinə müsbət təsir göstərir.

Tədris prosesinin təlim çərçivəsini və qarşıya qoyulan məsələləri müəyyən edən məhz proqram-metodik nəşrlərdir. Tədris proqramları Təhsil Nazirliyi tərəfindən hazırlanır və nəşr edilir. Onlar əsasən tədris prosesini tənzimləyir, müəllim və tələbələr üçün tədris fənninin qavranılması üçün metodiki rəhbərlik rolunu ifa edir.

Əlyazmanın həcmnin hesablanması plan-prospekt əsasında olmalıdır. Müəllif plan-prospektdə oxucu kontingentini və məqsədli təyinatını müəyyən edir, hər bir fəslə, bölmələrə, yarım bölmələrə ətraflı aydınlıq gətirir, hər bir fəslin məzmununu qısaca şərh edir, illüstrasiyaların xarakterini, sayını bildirir və s.

Prospekt - latınca "*prospektus*" sözündən olub, növ, xülasə mənasını daşıyır, nəşriyyatda isə müəllif tərəfindən təqdim olunan əlyazmanın işlənmiş planıdır. Tədris ədəbiyyatı nəşr edən heç bir nəşriyyat əlyazmanı prospektsiz qəbul etməməlidir. Nəşriyyat təcrübəsində rast gəlinən plan prospektləri iki əsas növə ayırmaq mümkündür: yaradıcılıq məlumatları, yaxud plan-prospektlər.

Prospektin əsas hissəsini əsərin planı təşkil edir. Nəşriyyatlarda həmin planı əsərin plan-prospekti adlandırırlar. Kitabda işıqlandırılması vacib bilinən hər bir suala plan-prospektdə yer ayrılır.

Plan-prospektin qiymətləndirilməsi nəşriyyat üçün müəlliflə bağlanan müqavilənin, yəni ədəbi sifarişin - gələcək əlyazmanın verilmiş plan-prospektə uyğunluğunun əsas şərtlərindəndir.

Nəşriyyat müəllifin təqdim etdiyi plan-prospektə əsasən onun müvafiq materiala nə dərəcədə bələd olması, mövzunu tam əhatə edə bilməsi və s. haqqında məlumat əldə edə bilər.

Əsər üzərində iş zamanı müəllif mütləq təsdiq edilmiş plan-prospektə istinad etməlidir. Əgər müəllif əlyazma üzərində işləyərkən plan-prospektdən kənara çıxmalara yol verərsə, yaxud dəyişiklik edərsə, mütləq bu haqda nəşriyyata məlumat verməli və etdiyi dəyişikliyi nəşriyyatla razılaşdırmalıdır (9,58).

Fənn proqramları təhsil prosesində tədris ədəbiyyatı kimi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Proqramlar tədris müəssisələrində fənn tədrislərindəki proqram - metodik nəşrlər arasında müəyyənədiçi rol oynayır. Proqramın keyfiyyətindən tələbə və şagirdlərin hazırlıq səviyyəsi çox asılıdır. Çünki dərslik və dərs vəsaitlərinin tərtibinin əsasını proqramlar təşkil edir. Müasir tədris ocaqları üçün həm baza proqramı, həm də ikinci dərəcəli proqramlar mövcuddur. *Baza proqramı* fənn biliklərinin və onların mütləq həcmimin əsasını müəyyənləşdirir. *İkinci dərəcəli xarakter daşıyan proqramlara* metodiki tövsiyələri və metodiki vəsaitləri aid etmək olar. Lakin onlar daha çox qiyabi təhsil alan tələbələr üçün nəzərdə tutulur. Belə nəşrlərin əsas vəzifəsi material üzərində müstəqil iş aparmaq metodikasının şərh, mövcud tədris predmetinin vəzifələrini, dərsləyin metodiki və dialektik prinsiplərini izah etməkdir.

Baza proqramlarının əsas funksiyalarından biri də keçiləcək fənnin saatlara bölünməsidir. Hər bir fənn professional olaraq saatlara ayrılır və proqram üzrə tələbə və şagirdlərə təqdim edilir (6).

Dərs vəsaitləri tədris nəşrlərinin geniş və rəngarəng növüdür. Dərs vəsaiti konkret fənn üzrə tədris proqramına uyğun hazırlanmış, dərslikdə verilən biliklərin genişləndirilməsi və möhkəmləndirilməsinə xidmət edən vasitədir. Dərs vəsaitləri tədris proqramlarında nəzərdə tutulan biliklərin yaxşı qavranılması, dərinləşdirilməsi və genişləndirilməsi üçün yaradılmışdır (2,196).

Dərs vəsaitlərinə ənənəvi olaraq dərsləyin hansısa bir bölümünə dair, onun ətraflı şərhini verən yazılı tədris nəşrləri aiddir. Vəsait həm öyrənənlər, həm də öyrədənələr üçün eyni əhəmiyyət kəsb edir. Dərs vəsaitləri dərsliklərdən nisbətən az sistemli olması ilə fərqlənir. Dərs vəsaitləri arasında həm məcburi olanlar (məs., müntəxəbatlar), həm də əlavə vəsaitlər vardır. Əlavə dərs vəsaitlərindən istifadə etmək o qədər də mühüm deyil.

Müasir təhsil sistemində tədris prosesində dərs vəsaitlərinin rolu getdikcə artır.

Dərs vəsaitlərinə məsələ və tapşırıqlar toplusu da aid edilir. Onların özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Bu tədris nəşrləri keçilmiş materialın qavranılmasına, möhkəmləndirilməsinə və qazanılmış biliklərin

yoxlanılmasına xidmət edir. Onlar dərsliklərlə yanaşı istifadə edilmək üçün buraxılmış və eyni oxucu auditoriyasına ünvanlanmışdır.

Dərs vəsaitləri əsas və fakültativ olur.

Əsas dərs vəsaitləri tədris proqramları ilə müəyyənləşdirilir: məs., müntəxəbatlar, tarix və coğrafiyaya dair xəritələr, əcnəbi dildə olan, keçilən fənnə uyğunlaşdırılmış mətnlər və s.

Fakültativ dərs vəsaitlərinə isə oxu üçün kitablar, proqramın ayrı-ayrı hissələrini aydınlaşdıran yazılı tədris vəsaiti və s. aiddir.

Dərsliklər konkret fənn üzrə tədris planı və proqramı hazırlanmış nəzəri və praktik biliklərin əsaslarının sistemli və anlaşıqlı şəkildə izah olunduğu əsas vasitədir. Təhsilin məzmunu dərsliklərdə reallaşır. Tədrisin hər bir mərhələsində öyrənilməsi vacib olan bütün materialı özündə cəmləşdirir və yüksək sistemliliyi ilə fərqlənir. Dərsliklər tədris proqramı əsasında ona müvafiq olaraq tərtib edilir. Dərsliklər keçilən fənnlər üzrə biliklərin möhkəmləndirilməsinə, öyrədilənə yüksək iş bacarığı aşılamağa imkan verir. Dərsliklər təlim prosesində mühüm yer tutur və predmetin baza biliklərini özündə birləşdirir. Dərsliklərdə material elə yerləşdirilməlidir ki, öyrənənin şərh müstəqil qavraması üçün imkan yaradılmış olsun. Şərh elə ardıcıl, sistemli, məntiqi əsaslandırılmalıdır ki, proseslərin və hadisələrin təsviri tam şəkildə öyrənənə çatılsın.

Təlim forması dəyişdikcə dərsliklər də dəyişir. Dərsliklərin tərtibi elmi nailiyyətlər və həyatın tələbi ilə baş verir.

Dərsliklər tədris proqramı əsasında və ona müvafiq olaraq tərtib edilən sənəddir. O mühüm bilik mənbəyidir: şagirdlər, tələbələr müəyyən fənlər üzrə bilikləri, əsas etibarilə dərslikdən alırlar. Dərslik keçilən bilikləri möhkəmləndirməyə, tətbiq etməyə, müstəqil iş bacarıqları aşılamağa imkan verir. Dərslik təlim prosesində mühüm yer tutur.

Dərsləyin keyfiyyəti müvafiq pedaqoji-gigiyenik tələblərə cavab verməsi ilə bağlıdır. Bu tələblər aşağıdakılardan ibarətdir:

Dərslik

- proqramda müəyyən edilmiş nəzəri bilikləri, elmin son nailiyyətlərini əks etdirməlidir;

- təlimin tərbiyəedici və inkişafetdirici vəzifələrinin həllinə kömək etməlidir;

- tələbə və şagirdlərin müstəqil işi üçün əlverişli şərait yaratmalıdır;

- metodiki cəhətdən tələbə və şagirdlərin yaşına və anlama səviyyəsinə müvafiq tərtib edilməli, mövzunun mənimsənilməsinə kömək edən metodik aparata (izahatlar, suallar, tapşırıqlar, nümunələr, əyanilik və s.) malik olmalıdır (1,38).

Variativ və ya alternativ –ayrı-ayrı müəlliflərin (müəllif qrupunun) vahid tədris proqramı əsasında eyni fənn üçün hazırladıqları müxtəlif dərslərə deyilir.

Sivil ölkələrin praktikasnda dərslər alternativsiz təsvir edilir.

Müqayisə üçün bəzi ölkələrə baxaq:

Türkiyədə Dərsləri İncələmə Qurumu öz qərarında tamamilə müstəqildir. Qurum nazirlikdən aldığı proqram və tədris planı əsasında təqdim olunan dərsləyin bu proqrama və tədris planına uyğun gəlib-gəlmədiyini müəyyən edir və bəlli bir müddətə dərslər kimi təsdiq edir. Yaxşı dərslər bu qayda ilə sintez olunur.

Rumıniyada bütün dərslər məhz ictimai mexanizmlə vasitəsilə yeniləndirilmişdir. Bu ölkədə hər fənn üzrə azı üç alternativ dərslər yaradılır. Hər dərslərin ələfəsində heç bir inzibati təsir olmadan müəllimlər bu dərslərə baxır, birini seçir və tədris onlarla aparılır.

Polşada nəşriyyat tədris planı əsasında dərslər hazırlayır, qərar çıxarmaqda müstəqil olan qiymətləndirmə şurasına təqdim edilir. Şura dərsləyin proqrama uyğunluğunu, onda konstitusiyaya, qanunvericiliyə zidd məqamların olub-olmadığını yoxlayır. Müsbət rəy almış dərsləyin əqibəti şagirddən və məktəbdən asılı olur.

ABŞ-da dövlət bütün dərslərlərin pulunu məktəbə verdiyi üçün dərsləri bir qayda olaraq məktəb və valideyn təşkilatları seçib alırlar.

Nəşriyyat dərsləri çap edib məktəblərə göndərir, xahiş edir baxın, qiymətləndirin və nə qədər almaq istədiklərini soruşur. Öz şagird kontingentinə bələd olan müəllimlər müəyyən dərslər üzərində dayanır və onları sifariş verirlər. Lakin Azərbaycanda bu qaydanın tətbiqi mexanizmi yoxdur (4, 85).

Kurikulumlara əsaslanan yeni və alternativ dərslərlərin yaradılması, şagird və müəllimlərin müvafiq dərslər seçiminin təmin olunması, bu sahədə görüləsi mühüm işlərdəndir. Bunlarla bərabər, istedadlı uşaqlar üçün xüsusi inkişaf proqramları, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün inkişaf və inklüziv təlim proqramları da hazırlanması Təhsil Nazirliyinin hədəflərindəndir.

İstər proqramlar olsun, istər plan-prospektlər, istər dərslər vəsaitləri, istərsə də dərslər olsun - hamısı Təhsil Nazirliyinin və müvafiq nəşriyyatın qri (vəsaitin sahəvi qismində istifadəsini tövsiyə edən və yaxud nəşrinə icazə verən sənəd) ilə nəşr olunmalıdır. Qrif almaq üçün təqdim edilən əlyazmaya iki rəy — kollektiv və fərdi rəylər, ixtisas redaktorunun qərarı, əlyazmanın təqdim olunduğu nəşriyyatın təqdimatı əlavə olunur.

Tədris prosesində yardımçı ədəbiyyat da xüsusi rolə malikdir. Yardımçı ədəbiyyatda əsas yeri praktikumlar tutur. Praktikumlara tapşırıqlar, məsələlər, yoxlama işlərinin məcmusu daxildir. Çox vaxt praktikumları

metodik ədəbiyyata aid edirlər. Onlar ali və orta ixtisas məktəblərində böyük əhəmiyyət daşıyan təlim vəsaitidir. Praktikumlar bilik və vərdislərin möhkəmlənməsində böyük rolə malikdir (5,161).

Proqramlaşdırılmış praktikumlar əsasən predmetin müstəqil öyrənilməsi və qavranılmasına müstəqil nəzarət üçün müəyyən edilir. Belə proqramlarda materialın kiçik hissələri suallar və cavablarla bitir. Bu da keçilmiş materialın qavranılma dərəcəsinə nəzarətə imkan yaradır. Tədris materialı belə praktikumlarda daha dəqiq və aydın sistemləşdirilir. Burada əsas yeri özünüyoxlama sualları və tapşırıqları tutur.

Əksər hallarda praktikumlara metodiki göstərişlər də daxil edilir, ali məktəblərdə proqramlaşdırılmış təhsilin forma və metodları işlənilib hazırlanır, yəni ilk proqramlaşdırılmış praktikumlar yaradılır. Belə praktikumlarda tədris materialı düzgün sistemləşdirilmiş və məntiqi cəhətdən nizamlanmış olur.

Yardımçı ədəbiyyata müntəxəbatlar da aid edilir. Müntəxəbat dərsləyin mövzunu təsvir edən mətnlər məcmusudur.

Oxu kitabları da yardımçı ədəbiyyata daxildir və əsasən xarici dilləri öyrənənlər üçün nəşr olunur. Onlara tam əsərlər və ya xarici mətnlə iş vərdişini formalaşdırın fragmentlər daxildir. Orta məktəblərdə isə sinifdən xaric mütləq aiddir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə dərslərlə yanaşı, konkret fənn və siniflər üzrə metodik vəsaitlərin hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirilir. Vaxtilə respublikamızda da bu sahədə az iş görülməyib. Lakin konkret fənn və siniflər üzrə metodik vəsaitlər sistemli nəşr olunmayıb. Nəşr olunan metodik vəsaitlərdə isə məsələlər pedaqoji psixologiya və pedaqogika yönündə kifayət qədər açıqlanmayıb.

Son dövrlərdə yeni dərslər siyasətinin tələbinə uyğun olaraq dərslər komplektlərinin hazırlanmasına başlanılmışdır. Həmin komplektlərdə müəllimlər üçün metodik vəsaitlər də nəzərdə tutulmuşdur. İlk öncə I-III siniflərdə dərslər deyən müəllimlər üçün belə metodik vəsaitlər nəşr olunaraq məktəblərə çatdırılmışdır.

Konkret fənn və siniflər üzrə metodik vəsaitlərin seçimli nəşr olunması dünya təcrübəsi baxımından günün tələbidir. Bu vəsaitlərin hər biri iki hissədən ibarət olmalıdır. Birinci hissədə müvafiq kursun müəyyən bir sinifdə tədrisinin psixoloji, pedaqoji və metodik məsələləri aydınlaşdırılmalı, ikinci hissədə isə müəllimin yaradıcılığına və müstəqilliyinə əlverişli şərait yaratmaq məqsədi ilə mövzunun tədrisi metodikası variativ şəkildə açıqlanmalı, mövzu üzrə əsas və əlavə ədəbiyyat siyahısı verilməlidir. Müəllimlər üçün bu tipli vəsaitlərin sistemli nəşri «dərslər-müəllim-dərslər» probleminin həllində mühüm addımdır.

ƏDƏBİYYAT

1. İsmayıl Umudlu. Kitab nəşri bu gün. Bakı: "Əbilov, Zeynalov və oğulları", 2004.-322 s
2. Cəniyeva U. Tədris ədəbiyyatının tipoloji xüsusiyyətləri və növləri // Bakı Universitetinin xəbərləri: humanitar elmlər seriyası, 2007, N3, s. 196
3. Ə.Əlizadə. Dərslik-müəllim-dərs //Kurikulum jurnalı, 2010.-N4
4. İsmixanov M. Pedaqogikanın əsasları. Bakı: Nafta-Press, 2006. - 234s
5. Musalı V. Mətnlərin nəşrə hazırlanması problemləri. Bakı: "Elm və Təhsil", 2012.- 262 s
6. Антонова С.Г. Редакторская подготовка изданий. М.: МГУП, 2002.- 468 с
7. Бейлинсон В. Г. Арсенал образования: Характеристика, подготовка, конструирование учебных изданий. М.: Книга, 1986
8. Лихтенитин Е.С., Михайлов А. И. Редактирование научной, технической литературы и информации. М.: 1974.-311 с
9. Маркус В.А. Организация и экономика издательского дела М.: Книга, 1983.-352с
10. Сенкевич М.П. Литературное редактирование научных произведений. М.: Высшая школа, 1970.- 272 с.
11. Сикорский. Редактирование отдельных видов литературы. М.: Книга, 1987.-397 с

**ВИДЫ И ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УЧЕБНОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ
САФАРОВА С.Э.
РЕЗЮМЕ**

В статье говорится формах и типологических особенностях учебной литературы, учебников, учебных программ, учебников и так далее, а также здесь выясняется принципы редактирования. В дополнение выясняется традиционные принципы редактирования учебной литературы в то же время также место уделяется современной альтернативной учебнике

Ключевые слова: учебник, учебные пособия, программы, практикум, альтернативный учебник

**THE TYPES OF EDUCATIONAL LITERATURE AND ITS
TYPOLOGICAL CHARACTERISTICS
SAFAROVA S.E.
SUMMARY**

The article refers to forms and typological features of the educational literature, textbooks, curricula, textbooks, and so on, and here it turns editing principles. In addition, it turns the traditional principles of editing textbooks at the same time and place is given to modern alternative textbook.

Key words: textbook, study guides, programs, practical, alternative textbook

**BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİNİN FƏXRİ PROFESSORU,
ƏMƏKDAR ELM XADİMİ ABUZƏR ALI OĞLU XƏLƏFOVUN
85 İLLİK YUBİLEYİ TƏNTƏNƏSİNDƏ
ÇIXIŞI**

Bakı şəhəri, 20 dekabr 2016-cı il

Hörmətli yubiley mərasiminin iştirakçıları, əziz həmkarlar, qonaqlar, qohumlar, sevimli tələbələr!

Əvvəlcə icazə verin başda Bakı Dövlət Universitetinin çox hörmətli rektoru, akademik Abel Məhərrəmov olmaqla sizi səmimi qəlbədən salamlayım, çox sağ olun deyim. Hörmət edib mənim yubileyimə gələn qədəmlərinizə mübarək olsun deyim.

Hörmətli yubiley iştirakçıları, bu xitabət kürsüsünə çıxmaqda məqsədim məni böyüdüb boya-başa çatdıran, mənim bir alim-pedaqoq kimi inkişafıma, yüksək adlar, rütbələr, şan-şöhrət qazanmağımın səbəbkarı olan xalqıma, dövlətimə, Bakı Dövlət Universitetinin möhtərəm kollektivinə öz minnətdarlığımı bildirməkdir.

Əziz həmkarlar!

Yaxşı məlumdur ki, insan öz ömrünün müdriklik zirvəsinə qədəm qoyanda daha kövrək olur, xoş sözə, səmimi münasibətə, ilıq qayğıya daha çox ehtiyac duyur. Ona görə də yubileyimin Bakı Dövlət Universitetində yüksək səviyyədə keçirilməsi həm mənə, həm də mənim yaşıdlarıma ən böyük hörmətdir.

Hörmətli mərasim iştirakçıları!

Mən yaşımın müdriklik pilləsinə qədəm qoyduğum zaman belə bir həqiqəti dərk etdim ki, mənsub olduğum doğma Azərbaycan xalqı öz ahıllarına, ağsaqqallarına dünyanın heç bir xalqına müyəssər olmayan hörmət və məhəbbət göstərir. Bu qloballaşan dünyada bəşəri dəyərlərə daxil ola biləcək, dünya xalqlarına örnək ola biləcək ən böyük keyfiyyətdir. Mən Azərbaycan xalqının kiçik övladlarından biri kimi onun isti qucağında böyümüşəm, boya-başa çatmışam.

Mənim hər zaman fəxr etdiyim, qürur hissi keçirdiyim çox qədim dövrlərdən dövlət qurmağı, dilini, dinini, soykökünü, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamağı bacaran, döyüşkən, istedadlı, mərd Azərbaycan xalqı keçdiyi tarixi inkişaf prosesində əldə etdiyi çox böyük elmi-mədəni nailiyyətlərlə fərqlənmişdir.

Azərbaycan xalqının taleyində mühüm əhəmiyyəti olan XX əsrin axırlarında, 1991-ci ildə SSRİ dağıldıqdan sonra xalqımızın illərdən bəri bəslədiyi arzusuna çatdı. Azərbaycan müstəqillik əldə etdi.

Mən bütün uğurlarıma görə doğma xalqıma borcluyam və onun sədaqətli bir övladı kimi onun böyüklüyü qarşısında baş əyirəm.

Əziz dostlar, mən 85 illik ömrümün 25 ilini müstəqil, suveren, dünyəvi, demokratik Azərbaycan dövlətinin vətəndaşı kimi yaşadığıma görə özümü dünyanın ən xoşbəxt insanı hiss edirəm. Müstəqillik elə bir qızıl üzükdür ki, hər bir millətin barmağına taxılır. Belə bir üzüyü ən cəsur, ən iradəli, ən qəhrəman xalqlar gəzdirə bilər.

Ümumdünya tarixinin təcrübəsindən məlumdur ki, müstəqilliyi qazanmaq olduqca çətin olsa da, onu qoruyub saxlamaq, əbədi etmək, dönməz etmək ondan da çətinidir. Bu çətinliyə sinə gərən, onu əldə edən xalqımız və onun böyük şəxsiyyətləri qarşısında baş əyirəm.

Ölkəmizin böyük çətinliklə əldə etdiyi müstəqillik xalqımıza olduqca baha başa gəldi. O dövrdə SSRİ-nin anti-Azərbaycan siyasətindən istifadə edən erməni faşistləri Dağlıq Qarabağı işğal etmək uğrunda mübarizəyə başladılar. Kəmərsiz və silahsız Azərbaycana rəhbərlik edən, SSRİ hökuməti tərəfindən təyin edilən vətən xainləri heç bir tədbir görmədilər. Torpağımızın 20 faizi öz havadarlarının köməyi ilə ermənilər tərəfindən işğal edildi. Azərbaycan hökumətinin apardığı təslimçilik siyasətinə qarşı dünyada misli görünməmiş xalq hərəkatı başlandı. Bu hərəkat SSRİ hökumətinin əlaltıları olan millət xainlərini süpürüb hakimiyyətdən atdı. Respublikada baş verən mürəkkəb şəraitdən istifadə edərək hakimiyyətə gələn Xalq Cəbhəsi və Müsavat cütliyünün apardığı sərişsiz siyasət üzündən həm cəbhədə, həm də ölkədə heç bir irəliləyişə nail olmaq mümkün olmadı. Ölkədə siyasi iqtisadi böhranın baş verdiyi, ölkənin vətəndaş müharibəsi ilə üz-üzə dayandığı bir şəraitdə müdrik Azərbaycan xalqı türk dünyasının böyük oğlu Heydər Əliyevin hakimiyyətə gətirilməsi tələbi ilə ayağa qalxdı.

1993-cü ildə xalqın tələbi ilə Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ölkəmizi parçalanma bəlasından xilas etdi, milli dövlətçiliyin möhkəmlənməsi üçün əlverişli şərait yaratdı.

Böyük Allah Heydər Əliyevi Azərbaycan xalqının bu dar günü üçün onu qoruyub saxlamış, xalqın imdadına göndərmişdi. Məhz buna görədir ki, qədərbilən, müdrik xalqımız Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıtdığı 15 iyun gününü Milli Qurtuluş günü elan etdi.

Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra böyük cəsarətlə həyata keçirdiyi siyasət nəticəsində ölkəmizdə tam sabitlik yarandı. Milli ordumuz formalaşdı.

Siyasətin, iqtisadiyyatın elm və mədəniyyətin inkişafı naminə islahatlar aparıldı. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin ilk konstitusiyası qəbul

edildi. Milli dövlətçilik ideyaları real həyatda öz parlaq ifadəsini tapdı. Müstəqilliyimizin əbədiyi, dönməzliyi təmin edildi. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə öz şərəfli yerini tutdu.

Hörmətli yubiley iştirakçıları, mənə çox böyük xoşbəxtlik nəsib olmuşdur ki, Heydər Əliyevin ölkəyə 34 illik rəhbərliyi dövründə yaşamış, onun bütün fəaliyyətini öz gözlərimlə görmüş, həyata keçirdiyi tədbirlərin əhəmiyyətini anlamış, onu yüksək dəyərləndirmiş, Ulu öndərin siyasətinin, ideyalarının həyata keçirilməsində yaxından iştirak etmişəm.

Azərbaycanda elm, təhsil və mədəniyyətin böyük təəssübkeşi olmuş Ulu öndər mənim fəaliyyət göstərdiyim kitabxana işinə, kitabxanaçılıq təhsilinə ali qiymət verirdi. O mənim kiçik əməyimi də yüksək qiymətləndirmiş, məni yüksək dövlət mükafatlarına layiq görmüşdür. Mən bu böyük şəxsiyyətin ruhu qarşısında baş əyirəm və söz verirəm ki, bundan sonra da Heydər Əliyev ideyalarının yerinə yetirilməsində yaxından iştirak edəcəyəm.

Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı, Azərbaycan dövlətçiliyi qarşısında böyük xidmətlərindən biri də onun işini, ideyalarını müvəffəqiyyətlə davam etdirə bilən varis hazırlaması olmuşdur.

Məlumdur ki, 2003-cü ildə ölkədə keçirilən növbəti prezident seçkisi ərəfəsində Ulu öndər xəstələndi. Amansız xəstəlik ona bu seçkilərdə iştirak etmək imkanı vermədi. Məhz buna görə Ulu öndər ABŞ-da xəstəxanada yatarkən Azərbaycan xalqına müraciət etdi. Sanki bu müraciət Ulu öndərin xalqa vəsiyyəti idi.

Müraciətdə deyilirdi: "Üzümü sizə, həmvətənlərimə tutaraq qarşıdan gələn prezident seçkilərində prezidentliyə namizəd, mənim siyasi varisim, yeni Azərbaycan Partiyası sədrinin 1-ci müavini İlham Əliyevi dəstəkləməyə çağırıram. O, yüksək intellekt, pragmatik düşüncəli, müasir dünya siyasətini və iqtisadiyyatını gözəl bilən, enerjili və təşəbbüskar bir şəxsiyyətdir. Sizi əmin edirəm ki, həm İlham Əliyev, həm də Yeni Azərbaycan Partiyası bundan sonra da xalqımızın ən layiqli övladlarını öz ətrafında sıx birləşdirərək, Azərbaycan dövlətinin inkişafı və xalqımızın firəvanlığı yolunda çox işlər görəcəklər. İnanıram ki, mənim axıra çatdırı bilmədiyim taleyüklü məsələləri, planları, işləri sizin köməyiniz və dəstəyinizlə İlham Əliyev başa çatdırı biləcək. Mən ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə böyük ümidlər bəsləyirəm".

Qədərbilən Azərbaycan xalqı ulu öndərin bu çağırışını bir vəsiyyət kimi qəbul edərək öz müdrik liderinə sədaqətini nümayiş etdirdi və İlham Əliyevi 2003-cü ildə yekdilliklə prezident seçdi. Böyük siyasətçi, uzaqgörən Heydər Əliyev həmişə olduğu kimi bu dəfə də yanılmamışdı. İlham Əliyev fəaliyyətinin ilk günlərindən Heydər Əliyev siyasi kursunu böyük uğurla davam etdirməyə başladı. Heydər Əliyevin elmi-nəzəri ideyalarını, fəlsəfi

dünya baxışını dərinlən bilən və onu inkişaf etdirməyi bacaran bir prezident kimi xalqın böyük məhəbbətini qazandı. İlham Əliyev prezidentlik fəaliyyətinə başlayarkən xalqa verdiyi "Mən hər bir Azərbaycan vətəndaşının prezidenti olacağam" vədinə əməl edərək həyata keçirilən işləri inamla irəliyə aparmaq qüdrətinə malik olduğunu göstərdi.

İlham Əliyev ölkənin iqtisadi, siyasi və mədəni inkişafında, xalqın sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması sahəsində uğurlar qazandı. Bu uğurlar ölkə daxilində və beynəlxalq aləmdə onun imicini yüksəklərə qaldırdı.

Multikulturalizm ideyalarının elmi-nəzəri əsaslarının yaradılması sahəsindəki fəaliyyəti onu dünya şöhrətli prezident kimi məşhurlaşdırdı. Bütün bunlara görə mən bir ağsaqqal kimi dövlətimizin başçısına böyük minnətdarlığımı bildirirəm. Xalq təsərrüfatının bütün sahələrində olduğu kimi elm, təhsil və mədəniyyət sahəsində də böyük uğurlar qazanılmış, geniş miqyaslı islahatlar aparılmışdır. Xüsusi ilə Azərbaycan təhsilinin yenidən qurulması sahəsində aparılan islahatlar, onu qloballaşan dünyanın təhsil prosesinə, xüsusilə Avropa təhsil və elm prosesində aparılan islahatların bəhrəsini biz son illərdə Azərbaycan ali məktəblərinin flaqmanı olan Bakı Dövlət Universitetinin təmsalında görə bilərik.

Bakı Dövlət Universitetinin respublikamızda elm, mədəniyyət və təhsilin inkişafında böyük xidmətlərini yüksək qiymətləndirən, universitetin məzunu olması ilə fəxr edən ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: "Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycan xalqının, Azərbaycan Respublikasının milli sərvətidir, milli iftixarıdır."

Universitetdə aparılan işlərin miqyasına görə son illəri intibah dövrü kimi xarakterizə etmək olar. Bu intibah özünü universitetin kompleks inkişafında göstərmişdir. Zənnimcə, bu kompleks inkişafa daxil olan amillər içərisində: universitetin maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi, yeni tədris korpuslarının istifadəyə verilməsi, tələbə qəbulunun artırılması, kadr potensialının güclənməsi, universitetin tədris prosesinin daha da möhkəmlənməsi, yeni fakültələr və kafedraların açılması, ən mühümü isə təhsil islahatlarının aparılması, Bolonya təhsil prosesinin yaradıcılıqla tətbiq edilməsi, universitet elminin daha da inkişaf etdirilməsi, nəşriyyat fəaliyyətinin yüksək mərhələyə çatdırılması daxildir.

Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən universitetə rektor təyin edilən akademik Abel Məhərrəmovun bu yüksəliş prosesindəki xidmətləri danılmazdır. İlk gündən bütün bilik və bacarığını, enerjisini və potensial imkanlarını doğma universitetin tərəqqisinə, təhsil sisteminin yüksəldilməsinə və təkmilləşdirilməsinə istiqamətləndirmişdir. O, bu ali təhsil ocağını beynəlxalq standartlara cavab verən dünya universitetləri sırasına çıxara bilmişdi. Akademik Abel Məhərrəmov sözün əsil mənasında çoxsaylı kollektivi vahid bir orqanizm kimi hərəkətə gətirdi, ahəngdar mexanizm kimi,

sistemli və fasiləsiz fəaliyyətinə, hamını bir nəfər kimi universitetin tədris-metodik və elmi-tədqiqat işinə cəlb etməyə nail oldu. Qısa zaman kəsiyində universitet dünyanın qabaqcıl universitetləri sırasında özünə yer almağa müvəffəq oldu.

Bu tərəqqi və inkişaf Abel müəllimin adı və titanik fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bu yaxınlarda elm və təhsil ictimaiyyəti arasında qurucu rektor kimi tanınan akademik Abel Məhərrəmovun bu yaxınlarda dünyanın qədim və nüfuzlu akademiyalarından biri olan Rusiya Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü seçilməsi Azərbaycan elminin böyük nailiyyəti hesab edilməlidir. 300 ilə qədər tarixi olan bu qədim və nüfuzlu elm məbədinə, akademik seçilməsi ilk Azərbaycan oğlunun məhz bizim rektorumuz olması ilə fəxr edirik.

Əziz həmkarlar! Abel Məhərrəmov həmçinin mənim ən böyük xeyrixahım, təəssübkeşim olmuş, kiçik əməyimi yüksək qiymətləndirmiş bir şəxsiyyətdir. Mən bütün universitet kollektivinin sevimlisi olan akademik Abel Məhərrəmovla sonsuz təşəkkürümü və məhəbbətimi bildirirəm. Ona cansağlığı, uzun ömür, Azərbaycan elm və təhsilinin inkişafı naminə böyük yaradıcılıq uğurları arzu edirəm.

Möhtərəm dostlar!

Mən kitabxanaçılıq sənətini sonsuz məhəbbətlə sevən, kitabxana işini yüksək qiymətləndirən, onun əhəmiyyətini cəmiyyət üzvlərinə başa salmağa çalışan və ziyasını hər yerdə yayan, bir sözlə, Azərbaycan kitabxanaşünaslığının inkişafı naminə bütün mübarizələrdən qalibiyyətlə çıxan bir insan kimi, bir şəxsiyyət kimi də elə Bakı Dövlət Universitetinə borcluyam.

Başqa sözlə desək, bu universitet məndən ötrü müqəddəs bir ocaqdır.

Hamı təsdiqləyə bilər ki, Azərbaycanda "Bakı Dövlət Universitetinin mühiti" anlayışı çox məşhurdur. Mən bu mühiti heç bir ali məktəbin mühiti ilə qoşalaşdırma bilmərəm. Buranı başqa təhsil müəssisələrindən fərqləndirən əsas cəhət budur ki, universitet kollektivinin hər bir üzvü daim öyrənmək, qurmaq, yaratmaq arzusu ilə nəfəs alır. Burada elə böyük şəxsiyyətlər fəaliyyət göstərir ki, onlarla 5-10 dəqiqə söhbət etmək belə insanı nəcibləşdirir, zənginləşdirir, yaşamağa, yaratmağa, xalq üçün gözəl işlər görməyə ruhlandırır. Ona görə də universitet mühitinə düşən, bu mühitdə tərbiyələnən və formalaşan hər bir tələbə gələcəkdə xalqımızın görkəmli şəxsiyyəti kimi tanınır, doğma vətənə şərəf, şöhrət və iftixar gətirir.

Əziz mərasim iştirakçıları mənim bir insan, şəxsiyyət, alim-pedaqoq kimi yetişməyimdə, şan-şöhrət qazanmağımda böyük xidmətləri olan Bakı Dövlət Universitetinin şöhrətli kollektivinə öz dərin minnətdarlığımı bildirirəm, onun qarşısında baş əyirəm, bağrıma basıb öpürəm.

Mənim alim və vətəndaş kimi yetişməyimdə, tanınmağımda və formalaşmağımda xüsusi rolu olan kitabxanaçılıq fakültəsinin kollektivini də

bu əziz gündə çox böyük minnətdarlıq hissi ilə qeyd etməyi özümə mənəvi borc bilirəm. Mənim üçün olduqca xoşdur ki, 25 il bu fakültənin dekanı, 53 il kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri vəzifəsində işləmişəm. Ötən müddət ərzində fakültədə çox sanballı, yüksək səviyyəli, qabiliyyətli kollektiv yetişmişdir və Azərbaycanın müstəqilliyinə tamamilə layiq olan bu istedadlı kollektiv bu gün son dərəcə səylə və müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərir.

Ona görə də icazə verin məni bir insan kimi, bir vətəndaş kimi, bir alim kimi, sadəcə olaraq Abuzər Xələfov kimi tanıdan, şöhrətləndirən, inkişafıma həmişə kömək edən Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi kollektivinin hər bir üzvünə səmimi minnətdarlığımı bildirim.

Bu təntənəli gündə adını iftixarla çəkdiyim və sonsuz minnətdarlığımı çatdıracağım daha bir sevimli təbəqə də var: onlar mənim tələbələrimdir. Bilirsiniz, bu 65 illik pedaqoji fəaliyyətim dövründə mən qəti yəqin etmişəm ki, təkcə müəllim tələbənin hərtərəfli inkişafına kömək etmir, eyni zamanda tələbə də müəllimin yetkinləşməsinə təsir göstərir, onun formalaşmasında yaxından iştirak edir. Mən həmişə çalışmışam ki, ilk növbədə tələbələrimin sevimlisinə çevrilim, tələbə-müəllim münasibətlərini yüksək səviyyədə qoruyum. Keçən müddət ərzində mən mindən artıq tələbəyə dərslər demişəm və bu gün sadəcə müəllim kimi iftixarla qeyd edirəm ki, indiyə qədər heç bir tələbə ilə incikliyimiz olmayıb. Onların hamısı bu gün də mənim hörmətimi saxlayır, mənə ehtiram bəsləyir, şöhrətimi artırır. Azərbaycanın hansı guşəsində olsam mənə tərəf xeyirxah əllər uzanır. Bu xeyirxah əllərin sahibləri mənim keçmiş tələbələrimdir və bu məni son dərəcə sevindirir. Həmin məqamda ürəyimdən bu hisslər keçir: nə yaxşı ki, müəllim olmuşam, nə yaxşı ki, tələbələrimin rəğbətini qazana bilmişəm, nə yaxşı ki, yaşımın ahıl çağında keçmiş tələbələrimlə alnıaçıq, üzüağ görüşürəm. Məncə, bundan böyük səadət ola bilməz.

Mən tələbələrimlə fəxr edirəm!

Daha bir vacib cəhəti qeyd etmək istəyirəm. Mən Bakı Dövlət Universitetində işlədiyim müddətdə bir sıra məsul ictimai vəzifələri də məsuliyyətlə yerinə yetirməyə çalışmışam. Ayrı-ayrı vaxtlarda dekan, kafedra müdiri, partiya komitəsi katibinin müavini, məsul katib, Böyük Elmi Şuranın üzvü, Nəzarət Komitəsinin sədri, Veteranlar Şurasının sədri, Ağsaqqallar Şurasının sədri, Nəşriyyat Şurasının sədri, Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyətinin sədri və digər ictimai vəzifələri şərəflə icra edərkən bir çox şanlı-şöhrətli, adlı-sanlı alimlərlə, yüksək intellektə, dərin elmi təfəkkürə, əsl vətəndaşlıq mövqeyinə malik şəxsiyyətlərlə ünsiyyətdə olmuş, iş prosesində onların hər birindən müəyyən müsbət keyfiyyətlər öyrənmişəm. Məhz bu gözəl xüsusiyyətlər bu gün mənim ağsaqqal kimi müəyyən mövqə tutmağıma çox böyük təsir göstərmişdir və buna görə yenə də universitet rəhbərliyinə, universitet kollektivinə minnətdaram.

Mən iftixarla deyirəm ki, Bakı Dövlət Universitetinin müəllimiyəm. Mən fəxr edirəm ki, ömrümün 65 ilini bu böyük elm ocağına həsr etmişəm.

Bakı Dövlət Universiteti Şərqi ən böyük təhsil ocaqlarından biri kimi, məşəl kimi yanır və öz parlaq işığını dünyanın hər yerinə yayır. Təsədüfi deyil ki, bu gün burada iştirak edən ziyalılarımızdan bir çoxu dünya miqyaslı alimlər kimi tanınır, Azərbaycana başucalığı gətirir. Onlarla hamımız fəxr edirik.

Əziz dostlar!

İncə bir məqamı da diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm. İndi yaşımın elə bir dövrüdür ki, bunu mütləq qeyd etməliyəm. Səmimiyyətlə etiraf edirəm ki, insan yaşa dolduqca, kamilləşdikcə, müdrikləşdikcə, cavanlığa məxsus çılgınlıqdan uzaqlaşdıqca yaxşılıq etməyə, qayğı göstərməyə daha çox can atır. Ona görə də həmişə yamanlıqdan uzaq olmağa, yaxşılıqlar etməyə tələsin. Çünki dünyada bir yaxşılıq, bir də pislik qalır. Qoy hər birinizin adınız yalnız yaxşılıqla qoşa çəkilsin, yaxşılıqla ucalısın.

Ulu Nizami deyir:

Həmişə dünyada yaşıllıq axtar,

Yaxşı ad almaqda əbədiyyət var.

Dünyada hər bir şeyi ayrı-ayrı şəxsiyyətlər yaratsa da, nəticədə hər şey insanlara qalır. Bu mənanı dərk etmək və qiymətləndirmək çox vacibdir. Belə ki, bizim hər birimizin səmərəli fəaliyyətimizin bəhrəsi bütövlükdə Azərbaycan xalqına məxsusdur və biz bundan sonsuz fərəh duymalıyıq.

Mən bütün əziz həmvətənlərimi dünyada xalq üçün, millət üçün ən əziz olan müstəqilliyimizi möhkəmləndirməyə, müstəqil Azərbaycan dövlətinin daha da yüksəlməsi uğrunda ardıcıl və əbədi mübarizəyə çağırıram.

Nəhayət, məclisdə iştirak edən, haqqımda səmimi söz söyləyən, mənim kiçik əməyimə yüksək qiymət verən hörmətli nətiqlərin hər birinə, ilk növbədə islahatçı təhsil nazirimiz Mikayıl müəllimə, qurucu və təşkilatçı rektorumuz əziz Abel müəllimə, universitet kollektivinin hər bir üzvünə, doğmalarına, dostlarına, həmkarlarına, tələbələrimə ürəkdən gələn səmimi minnətdarlığımı və təşəkkürümü bildirirəm. Hər birinizi ayrı-ayrılıqda bağrıma basır, "Çox sağ olun" deyirəm. Hamınızın qarşınızda baş əyirəm.

“FƏXRİ PROFESSOR” ABUZƏR XƏLƏFOV – 85**GÖRKƏMLİ KİTABXANAŞÜNAS ALİMİN YUBİLEYİ**

**BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri
dos. ƏHMƏDOV E.Y.**

Məqalədə BDU-nun Fəxri professoru Abuzər Xələfovun 85 illik yubileyi ilə bağlı həyata keçirilmiş tədbirlər ümumiləşdirilmişdir.

Açar sözlər: Abuzər Xələfov, fəxri professor, 85 illik yubiley

2017-ci il dekabrın 25-də Azərbaycanın görkəmli kitabxanaşünas alimi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar elm xadimi, Əməkdar mədəniyyət işçisi, Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaşünaslıq kafedrasının məsləhətçi professoru, Prezident təqaüddüsi, “Şöhrət” ordenli, tarix elmləri doktoru, “Fəxri professor” Abuzər Ali oğlu Xələfovun 85 yaşı tamam oldu. Yubileyin respublika səviyyəsində təntənəli şəkildə keçirilməsi məqsədi ilə bir sıra dövlət qurumları xüsusi əməllər vermiş, müəyyən tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdu.

Bakı Dövlət Universitetinin rektoru, akademik A.M.Məhərrəmovun 20.10.16. R-88 sayılı “Yubileyin keçirilməsi haqqında” əmri ilə Fəxri professor A.Xələfovun 85 illik yubileyinin keçirilməsi qərara alınmışdı. BDU rektorunun əmri ilə yubileyi keçirmək üçün 9 nəfərdən ibarət təşkilat komitəsi yaradılmışdı. Təşkilat komitəsinin sədri akademik A.M.Məhərrəmov, katibi isə dosent E.Əhmədov təsdiq olunmuşdu. Əmrdə “Fəxri professor” A.Xələfovun elmi-pedaqoji fəaliyyətinə həsr edilmiş bir sıra kitabların, Azərbaycanın görkəmli elm və mədəniyyət xadimlərinin prof. A.Xələfov haqqında ürək sözlərindən ibarət məcmuə hazırlanıb nəşr edilmişdir. Bundan başqa, 2016-cı ilin oktyabr-noyabr aylarında Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində prof. A.Xələfova həsr olunmuş “İnformasiya cəmiyyəti şəraitində Azərbaycanda kitabxanaşünaslığın müasir problemləri” mövzusunda elmi konfransın, noyabr ayında Azərbaycan Respublikası kitabxana ictimaiyyətinin və BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi məzunlarının prof. A.Xələfovla görüşünün keçirilməsi, dekabr ayında A.Xələfovun elmi-pedaqoji və ictimai fəaliyyətinə həsr olunmuş kitab sərgisinin və fotostend təşkili edilmiş, 2017-ci ilin dekabrında BDU-nun akt zalında təntənəli yubiley iclası keçirilmişdir. Artıq həmin tədbirlərin demək olar ki, hamısı uğurla həyata keçirilmiş, professor Abuzər Xələfovun yubiley təntənələri bayram ab-havası yaratmışdır. İndiyə qədər Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin, Bakı Dövlət

Universiteti rektorluğunun əməllərinə əsasən ölkəmizin bir neçə yaxın elm, təhsil, mədəniyyət ocağında yubilyarlar görüşlər, digər mədəni-kütləvi tədbirlər keçirilib, müxtəlif televiziya kanallarında, radio dalğalarında verilmişlər hazırlanmış, 20-yə yaxın qəzetdə, jurnalda məqalələr çap olunmuşdur. Yubileyə bağlı professor Abuzər Xələfovun 85 illiyinə həsr olunmuş dos. E.Y.Əhmədovun “Uşaq və gənclərin kitabxana-informasiya təminatı” adlı, dos. M.Ə.Məmmədovun “Azərbaycanda texniki kitabxanaların inkişafı” adlı monoqrafiyaları, dos. S.A.Sadiqovun “Azərbaycan kitabxanaşünaslıq elmi məktəbinin banisi A.A.Xələfov 85” adlı məqalələr toplusu, professor A.Xələfovla, dos. A.Qurbanovun “Kitabxanaşünaslığın kompüterləşməsinin əsasları” adlı dərslik prof. A.Xələfovla f.d.p.Kaziminin “Türk dünyası milli kitabxanaları” adlı dərs vəsaiti və Kitabxanaşünaslıq – informasiya elmi-nəzəri və praktik jurnalının yubiley buraxılışı nəşr edilmişdir.

C.Cabbarlı adına Gənclər Kitabxanasında

Cəfər Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasında 11 noyabr 2016-cı il tarixdə Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq elminin banisi, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar elm xadimi, Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyətinin prezidenti, Bakı Dövlət Universitetinin fəxri professoru, tarix elmləri doktoru, “Şöhrət” ordenli Abuzər Xələfovun anadan olmasının 85 illiyi münasibəti ilə musiqili ədəbi-bədii gecə keçirildi. Tədbiri giriş sözü ilə kitabxananın direktoru Tahir Sadiqov açıb görkəmli alim Abuzər Xələfovun həyatı və Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq elminin inkişafı sahəsində dəyərli fəaliyyəti haqqında ətraflı məlumat verdi. BDU-nun kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekanı, fizika, riyaziyyat üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Azad Qurbanov çıxışında qeyd etdi ki, professor A.Xələfov Azərbaycan elm və mədəniyyətinə çox böyük töhfələr verib. Fakültənin bütün fəaliyyəti, uğurları məhz Abuzər müəllimin adı ilə bağlıdır. Onun həyat yolu hər bir Azərbaycan vətəndaşı üçün örnək, nümunədir. O, öz yetirmələri olan çoxsaylı kitabxana ictimaiyyəti arasında çox böyük hörmətə və nüfuza malikdir. A.Xələfov yüksək səviyyəli alim, pedaqog, rəhbər işçi, fəal ictimai xadimdir. Onun səmərəli elmi tədqiqat fəaliyyəti Azərbaycanda və xarici ölkələrdə geniş şöhrət qazanmışdır. BDU-nun kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Elçin Əhmədov, kitabxanaşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının müdiri, fəlsəfə doktoru, dosent Knyaz Aslan, bibliografiyaşünaslıq kafedrasının müdiri Nadir İsmayılov görkəmli alim Abuzər Xələfovun həyatı, səmərəli fəaliyyəti haqqında geniş məruzə ilə çıxış etdilər. Bu böyük insan BDU-nun canlı sütunlarından biridir. Görkəm alim Abuzər Xələfov uzun illərin müəllimlik fəaliyyətində dərs dediyi tələbələrle

bağlı xatirələrindən, indi həmin tələbələr onunla eyni fakültədə çalışmalarından və elmi yaradıcılığı, çoxsaylı kitabları, gələcək planları haqqında danışdı. BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin tələbələri Firuzə Tağıyeva və Leyla Zərbəliyeva Abuzər müəllimə həsr olunmuş şeirlər söylədilər.

Prezident Kitabxanasında

17 noyabr 2016-cı il tarixində Azərbaycan Respublikası Prezident Kitabxanasının Konfrans zalında görkəmli kitabxanaşünas alim, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfovla kitabxana kollektivinin görüşü keçirilmişdir.

Görüşü giriş sözü ilə açan Prezident Kitabxanasının direktoru Mayıl Əhmədov görkəmli alimin 85 illik zəngin həyat yolu barəsində danışmış, yubilyara Prezident Kitabxanasının adından hədiyyələr təqdim etmişdir. Görüşdə BDU-nun Kitabxanaçılıq – informasiya fakültəsinin və ölkənin aparıcı kitabxanalarının nümayəndələri də iştirak etmişlər.

Altmış beş ilə yaxın elmi-pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olan yubilyar kitabxana işi, kitabxanaşünaslıq, təhsil və informasiya sahələrinin tarixinə və nəzəriyyəsinə dair 300-dən artıq monoqrafiya, dərslik, dərs vəsaiti, elmi məqalə və tədris metodiki materiallar çap etdirmişdir. Ölkəmizdə kitabxana işinin tarixi sahəsində ilk elmlər doktoru olan A.Xələfov indiyədək 30-yə yaxın elmlər doktoru və elmlər namizədi yetirmişdir. Professor A.Xələfovun üç cildlik “Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi”, “Kitabxanaşünaslığa giriş”, “Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi” monoqrafiyaları, “Kitabxanaşünaslığın tarixi və metodologiyası” adlı dərsliyi xalqımızın elm və mədəniyyət tarixində qiymətli töhfələr kimi dəyərləndirilmişdir. Bakı Dövlət Universitetinin əməkdaşları – dos. A.Qurbanov, dosent Elçin Əhmədov, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Pərviz Kazımi, b/müə. N.İsmayılova, baş/müə. Əliyusif Məmmədov, Prezident Kitabxanasının şöbə müdirləri Nazim Mustafayev, Zakir İsmayılov yubilyarın elmi-pedaqoji və ictimai-siyasi fəaliyyətindən, Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq və bibliografiya elminə verdiyi sanballı töhfələrdən söhbət açdılar, onu təbrik etdilər. Sonda A.Xələfov həyatının ibrətamiz səhifələrindən, kitabxanaçılıq peşəsinin müqəddəsliyindən söhbət açdı, tədbirin təşkilatçılarna və iştirakçılarına minnətdarlığını bildirdi.

M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasında

Milli Kitabxanada Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq elminin banisi, Əməkdar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfovun anadan olmasının 85 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbir və “Abuzər Xələfov.

Bibliografik məlumat kitabı”nın, Elektron məlumat bazasının təqdimat mərasimi keçirilmişdir.

Tədbiri Milli Kitabxananın direktoru, professor Kərim Tahirov açaraq tədbir iştirakçılarını salamlamış, sözü Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin Kitab dövryyəsi və nəşriyyatlarla iş şöbəsinin müdiri Aslan Cəfərova vermişdir. O, nazirlik adından çıxış edərək alimə can sağlığı arzulamış, professorun faydalı ömür yaşadığını, böyük bir kitabxanaşünaslıq məktəbi yaratdığını, milli kitabxanaşünas-bibliograf kadrların hazırlanmasında səmərəli işlər gördüyünü söyləmişdir.

Sonra prof. Kərim Tahirov görkəmli alim haqqında geniş məruzə ilə çıxış etmişdir. O, Abuzər Xələfovun kitabxanaşünaslıq sahəsində əvəzsiz xidmətlərindən danışmış, bütün kitabxanaların müəllimi olmuş Abuzər Xələfova can sağlığı, uzun ömür arzulamışdır.

Tədbirdə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekanı, dosent Azad Qurbanov, BDU-nun Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının müdiri, dosent Nadir İsmayılov, Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının müdiri, dosent Knyaz Aslan, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekan müavini Mehmanəli Məmmədov, Milli Kitabxananın direktor müavini Mələk Hacıyeva və b. çıxış edərək A.Xələfovun kitabxana işinin təşkilində novator alim olmasından, geniş biliyə, zəngin təcrübəyə malik olan alimin bu sahədə ixtisaslı kadrların hazırlanmasında, seçilməsində çox mühüm işlər görməsindən və s. danışdılar.

Sonda Abuzər Xələfov tədbirin keçirilməsinə görə Milli Kitabxanaya və onun yaradıcılığını əks etdirən bibliografiyanın ərsəyə gəlməsində əməyi olan hər kəsə təşəkkürünü bildirdi.

Görkəmli alimin yaradıcılığını, kitabxanaşünaslıq tarixində əvəzsiz xidmətlərini özündə əks etdirən “Abuzər Xələfov 85” adlı kitab sərgisi və Elektron məlumat bazası tədbir iştirakçıları tərəfindən böyük maraqla qarşılanmışdır.

Nəhayət, 2017-ci il dekabr ayının 25-də Bakı Dövlət Universitetinin Fəxri professoru, Əməkdar elm xadimi, A.A.Xələfovun 85 illik yubileyi ilə bağlı təntənəli yığıncaq keçirildi. Yığıncağı giriş sözü ilə BDU-nun rektoru akademik A.M.Məhərrəmov açdı. O, Abuzər Xələfovun keçdiyi şərəfli həyat yolu ilə bağlı geniş və məzmunlu çıxış etdi. Həmçinin qeyd etdi ki, Fəxri professor A.A.Xələfova bundan sonrakı mərhələdə də universitetin elmi-pedaqoji həyatında ehtiyac duyulacaqdır. Sonra yubilyarla bağlı çıxış etmək üçün söz məruzəçi dos. K.Aslana verildi. Məruzəçi A.Xələfovun elmi-pedaqoji fəaliyyətini mərhələlər üzrə təhlil etdi, onun şərəfli bir həyat yolu keçdiyini vurğuladı. Yubiley tədbirində Milli Məclisin Komissiya sədri Ə.Əmrəslanov, həmçinin Təhsil Nazirliyinin, Mədəniyyət Nazirliyinin, ali məktəblərin və digər orqanların əməkdaşları çıxış edərək A.Xələfovun elmi-

pedaqoji fəaliyyətini yüksək qiymətləndirdilər, bundan sonrakı fəaliyyətində ona uğurlar arzuladılar.

Tədbirdə A.A.Xələfov Respublika Həmkarlar İttifaqı Konfederasiyasının xüsusi medalı və aylıq təqaüd ilə mükafatlandırıldı.

Yubiley nəşrləri

Azərbaycan kitabxanaşünaslıq elmi məktəbinin banisi.- A.A.Xələfov: Məqalələr toplusu. Bakı: BDU nəşriyyatı, 2016, 265 s.

Məqalələr toplusunda görkəmli elm, mədəniyyət xadimlərinin BDU-nun Fəxri professoru, A.A.Xələfovun 85 illik yubileyi münasibəti ilə alimin həyat və fəaliyyəti haqqında elmi məqalələri və xatirələri toplanmışdır.

Toplu respublikanın elm, mədəniyyət və kitabxana ictimaiyyəti üçün maraq doğuracaqdır.

1. Xələfov A.A., P.F.Kazımi. Türk dünyası Milli kitabxanaları. (monoqrafiya)-Bakı: Mütərcim, 2016.-200 səh.

Əməkdar elm xadimi, Fəxri professor A.A.Xələfov və dos. P.Kazımının "Türk dünyası Milli kitabxanaları" adlı monoqrafiyası Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Türkmənistan və Özbəkistanda milli kitabxanaların yaranması, formalaşması, inkişafı və müasir vəziyyətinin öyrənilməsinə həsr edilmişdir. Bununla yanaşı, monoqrafiyada dünya milli kitabxanalarının elmi və praktiki funksiyalarının müəyyənləşdirilməsinin tarixi təkamülü öyrənilir və Türk xalqlarının milli mədəni inkişafında oynadığı əhəmiyyətli rol araşdırılır. Monoqrafiyada türk dövlətləri Milli kitabxanasının beynəlxalq əlaqələrinin formalaşmasına da geniş yer verilir.

2. Xələfov Abuzər Alı oğlu, Qurbanov Azad İsa oğlu Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik. – İkinci nəşr, əlavə və dəyişikliklərlə. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2016.- 328 s.

Kitabda kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin baza prinsipləri, texniki-proqram təminatı şərh edilmiş, İRBİS Avtomatlaşmış Kitabxana İnformasiya Sistemi vasitəsilə əsas kitabxana proseslərinin kompüterləşdirilməsi izah edilmiş, kitabxanalarda elektron sənəd göndərişi xidmətinin təşkili, elektron kitabxanaların yaradılması üçün zəruri olan proqram-texnoloji vasitələr, kitabxanalarda elektron informasiyanın təhlükəsizlik və qorunma üsulları haqqında məlumat verilmişdir. Kitab Əməkdar Elm xadimi, professor Abuzər Xələfovun rəhbərlik etdiyi «Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi» ETL-də hazırlanmışdır. Kitabda kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin nəzəri məsələləri ilə bağlı hissələr professor A.A.Xələfov, müasir informasiya texnologiyası ilə əlaqədar hissələr isə dosent A.İ.Qurbanov tərəfindən işlənmişdir. Kitabxanaşünas-biblioqraf ixtisasına yiyələnən ali məktəb tələbələri üçün nəzərdə tutulmuş bu dərslik

eyni zamanda müəllimlər, magistrlər, kitabxanaçılıq texnikumlarının tələbələri və kitabxanadan istifadə edən hər bir oxucu üçün faydalı ola bilər.

3. Əhmədov E. Y. Uşaq və gənclərin kitabxana-informasiya təminatı.-Monoqrafiya.-Mürtəcim nəşriyyatı, 2016.- səh.245

Monoqrafiyada uşaq və gənclərin mütaliə xüsusiyyətləri və onların kitabxana-informasiya təminatı metodikası işlənmişdir. Uşaq oxucularının yaş qrupları üzrə kitabxana-informasiya təminatı və Respublika Uşaq kitabxanasında həmçinin Respublika Gənclər kitabxanasında informasiya texnologiyalarının tətbiqinin müasir vəziyyətinə geniş yer verilmişdir. Monoqrafiya ali və orta ixtisas, məktəblilər və kitabxana işçiləri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Monoqrafiya Azərbaycanda Kitabxanaşünaslıq elminin banisi, Əməkdar elm xadimi, BDU-nun Fəxri professoru, BMT yanında İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, tarix elmləri doktoru, prof. Abuzər Alı oğlu Xələfovun 85-illik yubileyinə ithaf olunur.

4. M.Ə.Məmmədov . Azərbaycanda texniki kitabxanaların inkişafı. Monoqrafiya . Bakı, "Avropa" nəşriyyatı, 2016. 284 s.

Monoqrafiyada Azərbaycan Respublikasında texniki kitabxanaların yaranması və inkişaf istiqamətləri araşdırılmış, bu kitabxanaların ayrıca şəbəkə kimi formalaşması haqqında məlumat verilmişdir. Həmçinin monoqrafiya texniki kitabxanaların formalaşması xüsusiyyətləri, mütəxəssislərə kitabxana-informasiya xidmətinin təşkilinin forma və xüsusiyyətləri tədqiq edilmişdir. Bu nəşr də prof. A.A.Xələfovun 85 illik yubileyinə həsr olunmuşdur.

**«ПОЧЕТНЫЙ ПРОФЕССОР» АБУЗАР ХАЛАФОВ - 85
ЮБИЛЕЙ ВЫДАЮЩЕГО УЧЕНОГО БИБЛИОТЕКОВЕДА
БГУ, ЗАВЕДУЮЩИЙ КАФЕДРОЙ «БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ»,**

АХМЕДОВ Е.Ю.

РЕЗЮМЕ

В статье обобщены мероприятия, проведенные в связи с 85-летием Почетного профессора БГУ Абузара Халафова.

Ключевые слова: Абузара Халафов, юбилей, почетный профессор.

"HONORARY PROFESSOR" ABUZAR KHALAFOV - 85
ANNIVERSARY OF THE OUTSTANDING LIBRARY SCIENTIST
BSU, HEAD OF THE DEPARTMENT OF "LIBRARY SCIENCE"

AHMADOV E.Y.

SUMMARY

The article summarized the activities carried out in connection with the 85th anniversary of BSU Honorary Professor Abuzar Khalafov.

Key words: Abuzar Khalafov, honorary professor.

MÜNDƏRİCAT

QURBANOV A.İ.	Elektron sənəd dövriyyəsi sistemlərində	
MÜTƏLLİMOVA S.F.	informasiyanın təhlükəsizliyi problemi.....	7
KNYAZ ASLAN., TAHİRQIZI Ş.	Fakt materialı üzərində ədəbi redaktə işinin xüsusiyyətləri.....	13
MƏMMƏDOV M.Ə.	Elmi-texniki kitabxanaların sənəd informasiya təminatı.....	23
KAZİMİ P.F.	Etno-mədəni mühit və Tataristan Milli Kitabxanasının fəaliyyəti.....	34
SÜLEYMANOV R.I.	Ulu Öndər Heydər Əliyevin zəngin irsinin öyrənilməsində kitabların əhəmiyyəti.....	39
HƏSƏNOVA N.Ə., MƏHƏRRƏMOV İ.Ə.	Rəqəmsal kitabxanalarda informasiyanın qorunması problemləri.....	49
HACIYEVA M.M.	Azərbaycan Milli kitabxanası türk xalqlarının mədəniyyətlərinin inteqrasiyası sistemində (1994-2014).....	57
SADIQOV T.K.	Müasir kitabxanalar virtual məkanda.....	69
ŞİRİNOV C.R.	Sual-cavab sistemi və onun kitabxanalarda tətbiqi perspektivi.....	74
MƏMMƏDOV E.E.	Öz peşəsinin mükəmməl bilicisi.....	77
ABDULLAYEVA K.Z.	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində tələbələrə ixtisasları üzrə kitabxana informasiya xidmətinin təşkili (2000-2015-ci illər üzrə).....	82
MİKAYİLOVA S.	Azərbaycan Milli Kitabxanasında oxuculara xidmət işinin avtomatlaşdırılmasının müasir vəziyyəti.....	88
SƏFƏROVA S.E.	Tədris ədəbiyyatının növləri və tipoloji xüsusiyyətləri.....	96

YUBİLEY

XƏLƏFOV A.A.	Bakı Dövlət Universitetinin Fəxri professoru, Əməkdar Elm xadimi Abuzar Alı oğlu Xələfovun 85 illik yubileyi təntənəsində çıxışı.....	105
ƏHMƏDOV E.Y.	Görkəmli kitabxanaşünas alimin yubileyi.....	112

СОДЕРЖАНИЕ

КУРБАНОВ А.И., МУТАЛЛИМОВА С.Ф.	Проблема информационной безопасности в системах электронного документооборота.....	7
КНЯЗЬ АСЛАН, ТАХИРКЫЗЫ Ш.	Особенности литературного редактирования над фактическим материалом.....	13
МАМЕДОВ М.А.	Документально-информационное обеспечение Научно-Технических Библиотек.....	23
КАЗИМИ П.Ф.	Етно-культурное пространство и деятельность национальной библиотеки Татарстана.....	34
СУЛЕЙМАНОВ Р.И.	Важность книг по изучению наследия Гейдара Алиева.....	39
ГАСАНОВА Н.А., МАГЕРРАМОВ И.А.	Проблемы защиты информации в цифровых библиотеках.....	49
М.М.ГАДЖИЕВА	Национальная Библиотека Азербайджана в интеграции культур тюркских народов.....	57
САДЫХОВ Т.К.	Деятельность современных библиотек в соцсетях.....	69
ШИРИНОВ ДЖ.Р.	Вопросно-ответная система и перспектива применение в библиотеках.....	74
МАМЕДОВ Э.Э.	Идеальный знаток своей профессии.....	77
АБДУЛЛАЕВА К.З.	Библиотечно-информационное обслуживание студентов Научной Библиотеке Азербайджанского Государственного Педагогического Университета (2000-2015).....	82
МИКАИЛОВА С.	Автоматизация современного состояния службы Национальной Библиотеки Азербайджана для читателей.....	88
САФАРОВА С.Э.	Виды и типологические особенности учебной литературы.....	96

ЮБИЛЕЙ

XALAFOV A.A.	Речь почетного профессора Бакинского Государственного Университета, заслуженного деятеля науки А.А.Халафова на церемонии празднование 85-летнего юбилея.....	105
АХМЕДОВ Э.Ю.	«Почетный Профессор» Абузар Халафов – 85 юбилей выдающего ученого библиотековеда...	112

CONTENTS

GURBANOV A.I., MUTALLIMOVA S.F.	Problem of information security in electronic document management systems.....	7
KNYAZ ASLAN., TAHIRQIZI SH.	The features of editing on the material of the fact..	13
MAMMADOV M.A.	Document-data provision of Scientific-Technical Libraries.....	23
KAZIMI P.F.	Ethno-culture space and activity of the National Library of Tataristan.....	34
SULEYMANOV R.I.	The importance of books in the study of the rich heritage Heydar Aliyev.....	39
HASANOVA N.A., MAHARRAMOV I.A.	Problems of information security in digital libraries.....	49
HAIYEVA M.M.	Azerbaijan National Library in the integration of culture of the turkic peoples.....	57
SADYKHOV T.K.	Modern libraries in virtual space.....	69
SHIRINOV J.R.	Question answering system (qas) and the prospect of the use of libraries.....	74
MAMMADOV E.E.	Perfect connoisseur of his profession.....	77
ABDULLAYEVA K.Z.	Library-information service of the students in the Scientific Library of the Azerbaijan State Pedagogical University(20002015).....	82
MIKAILOVA S.	Automation of the modern state of Azerbaijan National Library service for readers.....	88
SAFAROVA S.E.	The types of educational literature and its typological characteristics.....	96

YUBILEE

XALAFOV A.A.	Speech of Honorary Professor of the Baku State University, Honored Scientist A.A.Khalafov at the ceremony of celebrating the 85th jubilee.....	105
AHMADOV E.Y.	"Honorary Professor" Abuzar Khalafov – 85 anniversary of the outstanding library scientist bsu, head of the department of "library science"....	112

MÜƏLLİFLƏRİNNƏZƏRİNƏ!

“Kitabxanaşünaslıq və informasiya” elmi-nəzəri və praktik jurnalının redaksiyasına təqdim edilən elmi məqalələr göstərilən qaydalar əsasında tərtib edilməlidir:

1) *Format – A4; Sətirlərarası interval – 1,0; Yuxarıdan 2,5 sm; Aşağıdan 2,5 sm; Soldan 3,5 sm; Sağdan 1,5 sm.*

Məqalələrin həcmi 1 çap vərəqindən artıq olmamalıdır.

2) *Şrift dəsti:*

Azərbaycan dilində – Times New Roman

İngilis dilində – Times New Roman

Rus – Times New Roman

Şriftlərin ölçüsü 12 (Word 2003).

3) *Hər bir elmi məqalənin ingilis və rus dillərində xülasələri olmalı, burada məqalənin ingilis və rus dillərində adı da öz əksini tapmalıdır.*

4) *Elmi məqalələr və xülasələr kompüterdə çap olunmuş şəkildə diskə birlikdə təqdim olunmalıdır. Disklər geri qaytarılmır.*

5) *Müəllif haqqında aydın məlumat verilməli, ad, ata adı, soyad açıq yazılmalı, işlədiyi və ya oxuduğu müəssisənin adı tam şəkildə yazılmalıdır.*

6) *Hər bir elmi məqaləyə 2 mütəxəssis rəy verməlidir.*

Nəşriyyat redaktoru:

Şəhla Tahirqızı

Kompüter tərtibatı və dizayn:

Aygün Əliyeva

*Jurnal Azərbaycan Respublikası
Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmışdır.
Şəhadətnamə № 3135. 16.03.2010.*

*Jurnal «Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzində
çap olunmuşdur.*

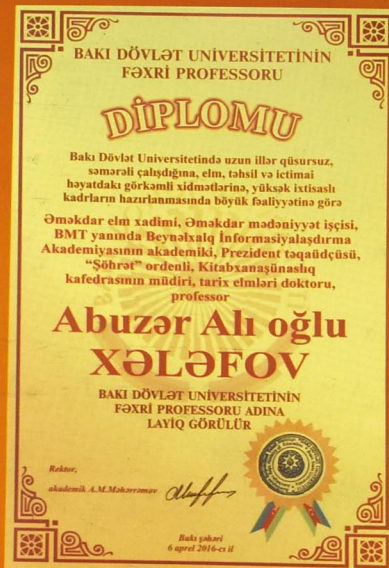
Çapa imzalanıb: 01.05.2016.
Format: 70x100 1/16. Həcmi: 7,75 ş..ç.v. Tiraj: 120.
Sifariş № 135. Qiyməti müqavilə ilə.

TƏRCÜMƏ
VƏ NƏŞRİYYAT-POLİQRAFIYA
MƏRKƏZİ

Az 1014, Bakı, Rəsul Rza küç., 125
596 21 44; 497 06 25; (055) 715 63 99
e-mail: mutarjim@mail.ru

www.mutercim.az

KİTABXANALARIN DİQQƏTİNƏ:

“Kitabxanaşünaslıq və informasiya”

elmi-nəzəri və praktiki jurnalına

abunə yazılmaq məqsədi ilə

“AZƏRMƏTBUATYAYIMI”

açıq səhmdar cəmiyyəti

Az 1007, Bakı ş., C.Hacıbəyli küç.30.

E-mail. asc@mail.az

Tel.: 440-16-26

440-46-94